

Ahmet Saltık ve
Kırsal Kalkınma Paneli

Ahmet Saltık ve Kırsal Kalkınma Paneli

ISBN:

978-9944-0580-1-8

Yayın Hakları

SÜRKAL - Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği

Kapak Tasarımı

Perim Davudođlu Öktem
Duygu Aktaş Durmuş

Baskı Hazırlık

Minima Yapım

Deşifre

Gülçin Aygüneş

İletişim ve İstem Adresi

SÜRKAL - Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği

Cevizlidere Caddesi 35/5 06520 Balgat / ANKARA

Tel: (312) 472 68 60

web: www.surkal.org.tr

e-posta: surkal@surkal.org.tr

Önsöz

Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği, 2007 yılında aramızdan ayrılan derneğimiz kurucularından Dr. Ahmet Saltık adına her yıl Kırsal Kalkınma konulu anma paneli düzenlemektedir. Bu paneller ile hem uzun yıllarını bu alandaki çalışmalara adanmış olan sevgili Hocamızı anmak, hem de kırsal kalkınmanın her boyutunu tartışmaya açarak farklı görüşleri bir araya getirmek ve konulara farkındalık yaratmak hedeflenmektedir.

2008 yılında başladığımız anma panellerinin ilkinde “Kırsal Kalkınma: İğneyle Kuyu Kazmak mı?” sorusu tartışılmıştır. 2009 yılında düzenlenen ikinci anma panelinin konusu ise “Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Kırsal Kalkınma Alanındaki Temel Yaklaşımlar ve Değişimler” olarak belirlenmiş ve tartışılmıştır. Ayrıca bu yıl aynı konu başlığında, Dr. Ahmet Saltık Makale Yarışması düzenlenmiştir. Yarışma üniversitelerin lisans öğrencilerinin tümüne açık olarak duyurulmuş ve değerlendirme süreci neticesinde toplam beş makale ödül almaya layık görülmüştür. Bu yarışma ile gençlerin kırsal kalkınma alanına ilgilerini çekmek ve yeni kazanımlarda bulunmalarını sağlamak hedeflenmiştir.

Panel ve makale değerlendirme jürisi başkanı Metin Çulhaoğlu başta olmak üzere, panel konuşmacıları Prof. Dr. Korkut Boratav, Melek Çakmak, Rifat Dağ, İlhan Koçulu ve Ömer Tangül'e, aynı zamanda makale değerlendirme jürisinde yer alarak, hem emek hem de zamanlarını veren, Dr. Yücel Çağlar, Dr. Feryal Turan, Zekayi Bakar, Muharrem Karakuş, Yeliz Alparslan ve Özgür Çetinkaya'ya en içten teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Kırsal kalkınma gibi özveri, gönüllülük, sabır, duyarlılık ve içtenlikle çalışmayı gerektiren bu alana yapılacak her türlü katkının bizler ve bu konuda çalışan, ilgi duyan herkes için son derece değerli olduğu inancı ile bu yıldan itibaren anma panellerimizi SÜRKAL yayını olarak sunacağız. Elinizde bulunan kitap Dr. Ahmet Saltık Paneli konuşmacılarının tebliğlerinden ve yarışmada ödül alan genç arkadaşların makalelerinden oluşmaktadır. Bu yayının Türkiye'deki kalkınma çalışmalarına katkı sağlayacağını umar, baskıya hazırlanmasında ve elimize ulaşmasında emeği geçen herkese ayrıca teşekkür ederiz.

Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği

Ahmet Saltık ve
Kırsal Kalkınma Paneli

Ahmet Saltık ve Kırsal Kalkınma Paneli

“Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Kırsal Kalkınma Alanındaki Temel Yaklaşımlar ve Değişimler”

25 Nisan 2009 / Ankara

— Değerli Konuklar, Dr. Ahmet Saltık ve Kırsal Kalkınma paneli ve makale yarışması ödül törenine hoş geldiniz. Öncelikle açılış konuşmasını yapmak üzere SÜRKAL Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Rahmi Demir'i kürsüye davet ediyorum.

RAHMI DEMİR:

Değerli konuklar, derneğimizin kurucu başkanı sevgili Ahmet Saltık'ı kaybedeli 2 yıl oldu. Hocamızın anısına düzenlediğimiz panel ve ödül törenine hoş geldiniz der, hepinizi SÜRKAL adına saygı ve sevgiyle selamlarım. 2 yıl önce bu tarihlerde kaybettiğimiz Ahmet hocamız yaşamının büyük bir kısmını kırsal kalkınma çalışmalarına adanmıştı, Anadolu'nun farklı bölgelerinde, geri kalmış yörelerinde kalkınma çalışmaları yürütmüştü, Türkiye Kalkınma Vakfı'nda başlayan ve 25 yılı aşkın bir süreyi kapsayan kalkınma çalışmaları vefat ettiği tarihe kadar devam etmişti. Onun önderliğinde kurulan SÜRKAL, 2000 yılından bu yana kırsal kalkınma alanında faaliyetlerini ülkenin geri kalmış yörelerinde sürdürmektedir. Kırsal kalkınma alanında zengin bir alan deneyimine sahip olan derneğimiz Ahmet hocamızın bize gösterdiği yolda insan odaklı bir yaklaşımla faaliyetlerini sürdürmektedir.

SÜRKAL kısa tarihi içerisinde ülkenin farklı bölgelerinde birçok projeyi hayata geçirmiştir. Başarılarında geleceğe dönük modeller yaratırken; başarısızlıklarından

da ders çıkarmanın ve gelecekte hata yapmamanın yollarını öğrenmektedir. Küçük üreticileri, yoksul köylüleri, kadınları ve gençleri projelerin planlama, uygulama ve izleme değerlendirme aşamalarına dahil etmek ve karşılıklı işbirliğine dayalı ortaklıklar kurmak için çaba göstermektedir.

Bu yıl panelin yanı sıra gençlerin kırsal kalkınma konusuna ilgi duymasını, bu alanda fikir geliştirmelerini sağlamak amacıyla üniversite öğrencilerine yönelik bir makale yarışması düzenledik. Ülkemizin değişik üniversitelerinden 25 makale başvurusu yapıldı. Bunların içerisinde dereceye giren ilk 5 makaleye bugün burada ödülleri vereceğiz. Gençler ülkemizin geleceği. Her alanda olduğu gibi kırsal kalkınma alanında da onlara ihtiyacımız var. SÜRKAL, saha deneyimlerini ve imkânlarını genç kuşaklara aktarmaktan gurur duymaktadır. Özellikle genç uzmanların yetiştirilmesine ve kazanılmış birikimlerin gelecek kuşaklar tarafından sürdürülmesine çalışmaktadır. Ahmet Saltık hocamız her zaman şunu söylerdi “deneyimlerimizi, bilgi ve birikimlerimizi bizden sonra gelen kuşaklara, kırsal alanda yaşayan halka aktaramazsak bu birikimin bir değeri yoktur”. Bunun bir aracı olarak makale yarışmaları ve benzer aktiviteler, her yıl bir tematik konuda üniversite öğrencilerine ve bu alanda çalışma yapan gençlere yönelik düzenlenmeye devam edilecektir.

Değerli konuklar Ahmet Saltık ve Kırsal Kalkınma başlığıyla düzenlediğimiz bu toplantı başta Ahmet Saltık'ı sevenlerin, kırsal kalkınma alanında çalışan kişi, uluslararası kuruluş temsilcilerinin, kamu, sivil toplum ve özel sektör temsilcilerinin bir araya gelmesinin vesilesi olmuştur. Katılımınızdan dolayı hepinize şükranlarımı sunuyorum. Aramızda uzun yıllar birlikte çalıştığımız İsviçre'den gelerek bizleri mutlu kılan iki meslektaşımız var. Kırsal kalkınmaya gönül veren, **SDC***'den emekli Sayın **Joseph Imfeld** ve Sayın **Kurt Vogele**'ye huzurlarınızda hoş geldiniz diyorum.

Değerli konuklar, Ahmet Saltık hocamızın hedefleri içerisinde kırsal kalkınma eğitim merkezi kurmak vardı. Bu, derneğimizin tüzüğünde de bir hedef olarak bulunmaktadır. Aramızda bulunan Ankara Üniversitesi Rektörü Sayın Cemal Taluğ hocamız bu konuda bir adım atmış ve Ankara Üniversitesi bünyesinde Kalkınma Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Hocamıza gayretlerinden dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz. SÜRKAL, saha deneyimlerini açılacak olan bu kalkınma merkezine aktarmaktan mutluluk duyacaktır. Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin ülke gerçeklerine uygun önerilerin geliştirileceği bir kuruluş haline geleceğine inancımız tamdır.

Değerli konuklar, huzurlarınızda panelistlerimize teşekkür etmek istiyorum. Başta, Türkiye iktisadi hayatı ve gelir dağılımı adaletsizliği, sosyal sınıflar ve bölüşüm

* Swiss Agency for Development and Cooperation

konusunda yaptığı çalışmalarla bu alanda söz sahibi olan Sayın Profesör Doktor Korkut Boratav hocamıza, benim kırsal kalkınma alanında çalışmaya başladığım 1983 yılında Türkiye Kalkınma Vakfı'nın Diyarbakır Bölge Müdürlüğü görevini yapan kırsal alan örgütlenmesi ve kooperatifçilik konusunda değerli çalışmaları olan ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nde uzun yıllar danışmanlık yapan Sayın Rifat Dağ'a, FAO Orta Asya Program Yöneticisi Sayın Melek Çakmak'a, serhat şehrimiz Kars'tan gelerek bizleri onurlandıran Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği üyesi Sayın İlhan Koçulu'ya, makale yarışmamızın birincisi Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü 3. sınıf öğrencisi genç arkadaşımız Ömer Tangül'e ve panelimizi yönetecek olan, uzun yıllar birlikte çalıştığımız üyemiz ve dostumuz Sayın Metin Çulhaoğlu'na çok çok teşekkür ediyorum.

Kalıcı olması açısından panelistlerimizin konuşmalarını ve makale yarışmasında dereceye giren makaleleri bir kitap olarak yayınlayacağız. Bu toplantımızın ve panelin kırsal kalkınma alanında çalışan tüm kişi, kurum, kuruluşlara katkı sağlaması dilekleriyle hepimizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum, sağ olun.

— *Açılış konuşmalarını yapmak üzere Ankara Üniversitesi Rektörü Sayın Profesör Doktor Cemal Taluğ'u kürsüye davet ediyorum.*

Prof. Dr. CEMAL TALUĞ:

Değerli hocalarım, değerli meslektaşlarım, değerli genç arkadaşlarım hepimizi saygıyla selamlıyorum. Ahmet Saltık'ı anmak için düzenlenen iki toplantının da Ankara Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiş olmasından bir Ankara Üniteli olarak gurur duyuyorum. Ankara Üniversitesi bundan sonra da Ahmet Saltık'la ilgili her türlü çalışmanın içinde olmayı sürdürecektir. Sayın Başkanın söylediği gibi bir adım attık, burada bulunan herkesi heyecanlandıracak, mutlu edecek ama en çok Ahmet Saltık'ı mutlu edecek bir adım. Bir kırsal kalkınma merkezi daha doğrusu kalkınma çalışmaları merkezi kurmak için Senatamızdan karar çıkardık. Bu, şu anda YÖK'te, sanıyorum YÖK'ten de kısa süreli gelecek ve ben de Ahmet Saltık'ın öğrencisi ve çalışma arkadaşı Bülent Gülçubuk'u bu merkezin müdürü olarak atamak için sabırsızlıkla bekliyorum. Ama tabii Bülent ve ben hep birlikte, burada bulunan herkesle birlikte çalışacağımıza inanıyorum. Bu merkez Ankara Üniversitesi'nin değil; kırsal kalkınmaya, sürdürülebilir kırsal kalkınmaya gönül veren, emek veren insanların ortak çalışma yeri, ortak çatısı olacaktır diye düşünüyorum ve böyle olması gerektiğine inanıyorum. Gerçekten kırsal kesimdeki insanları belirli bir beceri ve yetkinlik düzeyine ulaştırmadan, onların özgüven duygularını geliştirmeden sürdürülebilir bir kırsal kalkınmayı yaşama geçirmek

mümkün değil. Merkezimizi, Ahmet Saltık'ın düşüncelerinin yaşama aktarılmasında ve kökleşmesinde önemli bir araç olarak, önemli bir çatı olarak değerlendireceğimize yürekten inanıyorum. Değerli konuklar, ben sevgili Ahmet Saltık hocayı TKV'deki ilk yıllarında tanıdım. Tabi işte 12 Eylül sonrası yıllardı, hoca yanılmıyorsam 83'te başladı ve o orda çalışırken ben de Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi olarak çalışıyordum. Daha sonra ben yurt dışına gittim ve 90'da döndüm. 91'de, Birsen hocamı görüyorum, GAP Sosyal Eylem Planında Ahmet'le ilk defa belirli bir süre yan yana çalışma olanağını buldum. İnsan odaklı, katılımcılık ve örgütlülük temelinde sürdürülebilir kalkınmayı orada uzun uzun anlattı, orada uzun uzun tartıştı ve gerçekten GAP Planını sadece su ve toprak kaynaklarına değil; ama önce ve özellikle insan kaynaklarına dayalı bir yaklaşıma çevirmek için orada büyük bir heyecanla, saçlarımız da beyaz değildi büyük ölçüde o zaman değil mi Aygül'cüğüm, çalıştığımızı anımsıyorum. Daha sonra zaman zaman birlikte olduk. Tabi o akademik birikimini sahaya büyük bir başarıyla yansıtan bir büyük kırsal kalkınma önderi. O, sahada öğreten, ama bence daha çok sahadan öğrenen, öğrenmenin ana yolunu kırsal alanda çalışmak ve toplumla buluşmak olduğunu bilen ve onun içinde çok mutlu olan, kırsal alanda olduğu zaman mutlu olan, heyecan duyan bir önderdi. Sürdürülebilir kırsal kalkınmayı düşüncesiyle ve eylemiyle, önderliği hak etmiş çok önemli bir bilim insanı, yoksulların gönüllü savunucusu, yerini, duruşunu son derece kararlı ortaya koyan çok değerli bir insan olarak tanıdık ve onu ne yazık ki iki sene önce kaybettik. Ben aziz anısı önünde saygıyla eğiliyorum. Bu panelin düzenlenmesinde emeği geçenleri kutluyorum. Bundan sonra da Ankara Üniversitesi'nin bu doğrultuda sizlerin yanında ve hizmetinde olduğunu bilmenizi istiyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum, sağ olun.

— *SÜRKAL tanıtım filminin yönetmeni sevgili Can Soyer'e bir kez daha teşekkür etmek istiyoruz. Şimdi panelimize geçmek istiyorum. Öncelikle panel başkanımız Sayın Metin Çulhaoğlu, Sayın Profesör Doktor Korkut Boratav, Sayın Rifat Dağ, Sayın Melek Çakmak, Sayın İlhan Koçulu ve Sayın Ömer Tangül. Sizleri yerlerinize davet ediyorum.*

METİN ÇULHAOĞLU:

Değerli konuklar hepiniz hoş geldiniz.

Değerli panelist arkadaşlarımıza da hoş geldiniz diyoruz.

Bildiğiniz gibi Ahmet Saltık anısına bu yıl kırsal kalkınma konulu bir makale yarışması düzenledik. Makale yarışmasının sonuçları belli oldu. Birincilik ödülünü alan arkadaşımız da burada aramızda bulunuyor. Ben de bu makaleleri değerlendiren jüride yer alan bir kişi olarak size birkaç nokta ilettikten sonra sözü panelist arkadaşlarıma bırakacağım. Değerli

arkadaşlarım kırsal kalkınma alanına ilgi duyup da makale yazan genç arkadaşlarımıza haksızlık ettiğimize inanmadan, jüri olarak belirli ve duyarlılık gerektiren noktalara kısaca temas etmek istiyorum. Açık söylemek gerekirse ve bir kez daha tekrarlısam, yarışmaya katkıda bulunan, makale gönderen arkadaşlarımıza ve özellikle ödül alanlara haksızlık etmemek kaydıyla, ilgi ve katılımın görece az olduğunu belirtmek durumundayım. Başka bir deyişle, kırsal kalkınma alanında değişen paradigmlar gibi bir konu başlığına görece az sayıda katkı gelmesi başlı başına dikkat çekici bir nokta, birincisi bu.

İkincisi, gönderilen makalelerin önemli bir bölümünde kuramsal boyutun, temel kuramsal çerçevenin görece zayıf kaldığını, özgün çözümlenmelere pek gidilmediğini, cesaretli yorumlardan kaçınıldığını görüyoruz ve yine aynı bağlamda yazılan makalelerin önemlice bir bölümünün analitik değil betimleyici mahiyette olduğunu görüyoruz. Kırsallıkla tarımsallık ya da kırsal kalkınma ile tarımsal kalkınma arasındaki ayrımın çok net bilince çıkarılamadığını görüyoruz. Geri kalmışlığın bir veri, bir olgu olarak peşinen kabul edilip bunun nedenlerine yeterince eğilinmediğini görüyoruz ve son olarak da bilgisayar teknolojisinin nimetlerinden yararlanmanın bir tezahürü olarak belki de kes yapıştır gibi yöntemlere başvurulduğuna da ne yazık ki tanık oluyoruz.

Şimdi, bu söylediklerim kesinlikle ve kesinlikle derece alan arkadaşlarımıza bir haksızlık sayılmamalı, genel olarak Türkiye’de kırsal kalkınmaya duyulan ilginin zayıflığının bir göstergesi olarak görülmeli ve bugünkü eğitim sistemimizin beraberinde getirdiği sorunların bir yansıması olarak değerlendirilmeli.

Değerli arkadaşlarım, bir örnek vermek istiyorum, benim öğrencilik yıllarımda 1960’lı yıllarda, iyi hatırlıyorum benim okuduğum okulda, üniversitede Bahattin Akşit adlı bir öğrenci, o zamanlar öğrenciydi, Mübaccel Kıray hocamızın yönlendiriciliğinde 1967 yılında “Türkiye’de az gelişmiş kapitalizmin köylere girişi” başlıklı bir çalışma yapmıştı ve bu çalışma 1967 yılında ODTÜ yayınlarından çıkmıştı. Bunu, şunun için söylüyorum; 1960’lı yıllarda Türkiye’de öğretim üyesinden öğrencisine, gazetenin köşe yazarından bürokratına hemen hemen toplumun tüm kesimlerini kucaklayan başat bir paradigma vardı, bu paradigma kalkınma paradigmasıydı. Genel anlamda kalkınma paradigmasıydı, ama kırsal kesimdeki durum, kırsal kesimdeki kalkınma sorunları da ya da geri kalmışlık sorunları da bu paradigmanın önemli bir boyutunu, ögesini oluşturuyordu.

Görebildiğimiz kadarıyla, şimdi bu paradigma ya zayıflatılmıştır ya ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır ya da böyle bir durum nesnel olarak ortaya çıkmaktadır. Buna özellikle dikkat çekmek istedik. Yani bir tür daha önceki paradigmanın tersine adeta küresel eklemlenme süreci içerisinde tarımın sorunları da nasıl olsa kendiliğinden hallolur,

çözümüne bağlanır biçiminde bir kendiliğindencilik yavaş yavaş egemen olmaya başlamıştır. Bu dikkat çekilmesi gereken bir tehlikedir. Belki de çayır sözcüğünün çağrıştırdığı kırsallıktan hareketle kırsal kalkınmayı saldım çayıra mevlam kayıra gibi bir yaklaşımla değerlendirme, görme eğilimi ağır basmaktadır giderek.

SÜRKAL'ın yapmaya çalıştıkları, yaptıkları da bu gidişata bir ölçüde de olsa set çekme, durumu tersine çevirme yolunda bir çaba olarak görülebilir. Sayın Cemal Taluğ hocamızın burada yaptığı açıklama gerçekten cesaret vericidir, gerçekten umut vericidir. Nitekim SÜRKAL'ın özellikle üzerinde durduğu, vurguladığı noktalardan biri de, kırsal kalkınma konusunun yüksek öğretim kurumlarında daha ciddiye alınması, hocamızın örneklediği türde Merkezlerin daha çok sayıda yüksek öğretim kurumumuzda işler hale gelmesi. Özellikle söylemek gerekirse akademik alanda böyle bir hamle yapıldığı taktirde, akademik alanda kuramsal boyutu da olan böyle bir hamle yapıldığı taktirde, SÜRKAL gibi bir kuruluşun alandan süzdüğü pratik deneyimler de bu kuramsal çabaları destekleyecek, bu çabalara girdi sağlayacak ve neticede ortaya tatmin edici bir bütünsellik çıkacaktır. Benim söyleyeceklerim moderatör olarak bunlardan ibaret şimdi panelist arkadaşlarımızı ayrı ayrı tanıtmama gerek yok sanıyorum, Rahmi arkadaşımız tanıttı her birini. Ben sadece konuşma sırasını sizlere iletiyorum. İlk olarak Melek Çakmak arkadaşımız söz alacak daha sonra Rifat Dağ ardından İlhan Koçulu, Korkut hocamız ve Ömer Tangül arkadaşımızla devam edeceğiz. Değerli arkadaşlarım konuşmacıların konuşma süreleri 15 dakikadır. Bu süreye riayet etmeleri benim içten dileğimdir. Hepinize teşekkür ediyorum ve ilk sözü Melek Çakmak arkadaşımıza veriyorum.

MELEK ÇAKMAK:

Teşekkürler Sayın Başkan. Ahmet hocanın anısı önünde saygı, sevgi ve özlemlerle eğiliyorum. Böyle önemli ve anlamlı bir günde SÜRKAL'ın beni konuşmacı olarak davet etmiş olmasından onur duyuyorum ve böyle bir günde sizlerle birlikte burada olmaktan ve dostlarla birlikte tekrar buluşmaktan büyük mutluluk duymaktayım. Ben, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nde çalışıyorum. Tabii kurumumu temsilen burada değilim ama tarım ve kırsal kalkınma anlamında FAO'nun 50'lerden bu yana çizgisinde ve yaklaşımlarında meydana gelen değişiklikleri sizlerle paylaşmak istiyorum. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarım, balıkçılık, ormancılık, kırsal kalkınma konularında çalışma yapan Birleşmiş Milletlerin bir teknik destek kurumudur. Asıl amacı gıda güvencesinin sağlanması, açlığın ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, kırsal yaşam koşullarının iyileştirilmesi doğrultusunda çalışmalar yapmaktır. 50'lerden bu yana, yani FAO'nun kuruluşundan bu yana yaklaşımlardaki değişime bakacak olursak;

50'ler ve 60'ların dünyada modernleşme, sanayi ve teknolojik ilerlemelerin öne geçtiği, tarımın daha çok geri kalmışlığı temsil eden, geri kalmış bir sektör olarak ve tembelle köylüleri içinde barındıran bir sektör olarak ikinci plana, daha gerilere itildiği bir dönem yaşandığını görüyoruz. Bu dönemde FAO için öncelikli sorun tarımda verimlilik olmuştur. FAO gelişen teknolojileri de kullanarak tarımsal üretimi, üretim verimliliğini arttırmaya yönelik çalışmalar yapmayı odak noktası yapmıştır. Yine aynı dönemde gıda yardımları da önemli bir araç olarak gündemde. Daha sonra 60'lara ve 70'lere geldiğinde dünyadaki dönüşüm, teknoloji transferi, mekanizasyonun tarıma daha çok girmesi, yayım konusunda yapılan çalışmalar, tarımsal büyümenin kırsal kalkınmadaki rolü, yeşil devrimin sonuçları ve bu konudaki gelişmeler ve artık buradan da tembelle köylülükten çıkıp daha rasyonel köylülerle karakterize edilen bir dönem yaşanıyor. 70'ler FAO için artık gıda güvencesinin öncelikli sorun olmaya başladığı dönemdir. Gıda güvencesinin tanımını tekrarlamakta yarar var çünkü gıda güvencesi ve gıda güvenliği kavramları genellikle karıştırılıyor. Gıda güvencesinden herkesin her zaman sağlıklı ve aktif bir yaşam için ve tercihleri doğrultusunda gerekli ve gerek duyduğu besine erişimi dolayısıyla hem istikrarlı bir gıda arzı gerekmekte hem de satın alma gücü gerekmekte. 1979'daki Dünya Tarım Reformu ve Kırsal Kalkınma Konferansından sonra artık entegre kırsal kalkınma yaklaşımlarına geçiş ve tarımsal üretim sistemlerinin geliştirilmesi söz konusu olmaya başlıyor. Bu dönemlerde bilindiği gibi yapısal uyum programları, tarımı da içine alacak şekilde etkisini sürdürüyor. Serbest piyasa yaklaşımları daha çok ortaya çıkıyor. Doğru fiyat, devletin daha geri planda kalması, sivil toplum örgütlerinin öne çıkması, hızlı kalkınma analizleri, tarımsal üretim ama çiftlik boyutunda tarımsal üretim sistemlerinin araştırılması ve uygulamalara başlanması, gıda güvencesi bakış açısının yerleşmesi, açıklık analizleri ve araştırma geliştirmenin bir sonuçtan ziyade süreç olarak önemi ve katkısı, kalkınmada kadının rolü ve yoksullukla mücadeleye önem verilen bu dönemde FAO'nun çalışmalarındaki odak nokta gıda güvencesinin sağlanması olmuştur. 80'ler ve 90'lar artık arz tarafından yönlendirilen değil; ama talep tarafından yönlendirilen bir kırsal kalkınma yaklaşımı, tepeden inme değil; tabandan yukarıya dönük yaklaşımların benimsendiği dönemler oluyor. Yani artık gündemde sadece tarımsal üretim, verimlilik gibi konuların değil fakat çiftçiler, üreticiler ve kırsal alanda yaşayanlar ve bunların kaynaklara erişimine ilişkin sorunların da yer aldığını görüyoruz. Bu dönem bu tür sorunların FAO tarafından da ele alındığı ve buna ilişkin çözüm yolları üretildiği dönemler oluyor. Daha sonra 90'lı yıllara ve 2000'lere geldiğimizde artık gıda güvencesi FAO'nun görev alanının odağına yerleşmiş, mikro kredi, katılımcı kırsal gelişme analizleri ve paydaş analizleriyle birlikte hedef kitlelerin daha iyi tanımlandığı bir dönem oluyor. Artık daha insan odaklı, hizmet götürülen toplumu veya gıda güvencesizliğinin en çok yaşandığı, yoksulluğun en çok yaşandığı kırsal alanlara daha

yakından bakan, oradaki insanların ihtiyaçlarını, problemlerini ve de potansiyellerini ele alan, daha toplum odaklı yaklaşımlar gündeme geliyor. Kırsal kalkınmada kadın, yerini toplumsal cinsiyet eşitliği ve kalkınmaya bırakıyor. Çevre ve sürdürülebilirlik önemli rol oynamaya başlıyor veya önem verilmeye başlanıyor. FAO açısından açlık ve yoksullukla mücadelede öncelikli sorun olarak yine gıda güvenesi önemini korumaya devam ediyor. 2000'li yıllar ise tabii 1996'da yapılan Dünya Gıda Zirvesi ve 2001'de gerçekleştirilen Gıda Zirvesi+5 Konferansının yansımaları ile artık açlık ve yoksullukla mücadelede gıda güvenesinin sağlanmasının sadece tarım sektörü ile olamayacağı, diğer sektörlerle entegrasyonun ve diğer kurumlarla işbirliği yapmanın önemini FAO açısından arttığını görüyoruz. Dolayısıyla hem kamu özel ortaklıkları ve kurumlar arası ortaklıkların kurulmasını hem de sektörlerin birleşmesini öngören ve dolayısıyla daha entegre yaklaşımları önemseyen süreçler başlamış oluyor. Entegre kırsal kalkınma yaklaşımları Latin Amerika'da önce uygulanmaya başlanıyor. Ancak bunlar yukardan inme ve daha çok basmakalıp sistemlere dayandığı için çok başarılı olamıyor ama çiftlik bazlı sistemleri ele alan ve onları incelemeye yönelik, buradan uygulanabilir tavsiyeler çıkaran sistemler biraz daha bir şeyler verebiliyor. Daha sonra bu entegre yaklaşım 2000'lerde sürdürülebilir geçimi de öne çıkaran, kırsal alanda insanların geçim kaynakları, finansman, sosyal ve ekonomik her türlü geçim kaynaklarını ve bunları kullanabilme kapasitelerini ele alan ve bunların iyileştirilmesine yönelik yaklaşımları öne çıkaran bir dönem başlıyor. Yine iyi yönetim, katılımcılığın eleştirisi, ademi merkezîyetçiliğe doğru kayış, sosyal koruma destek sistemlerinin, sosyal iletişim ağlarının ele alındığı, FAO'nun çift kanallı, entegre kalkınma sistemi olarak tanımladığı bir süreç söz konusu. Çift kanallı kalkınma sisteminin birinci kanalında, tarımsal verimliliğin artışı yoluyla tarımsal üretimin artırılması ele alınıyor. Burada hem alt yapı yatırımları hem tarım sektörüne yapılan her türlü yatırımlarla birlikte gelir seviyesinin yükseltilmesi ve gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi en önemli bileşenler oluyor. İkinci kanalda ise paralel olarak sosyal ağların ele alındığı, yoksula ve en dezavantajlı gruplara ulaşmanın öne çıkarıldığını görüyoruz. Ayrıca tarımdaki ve kırsal alandaki nüfusun beslenme seviyesinin iyileştirilmesine, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin sağlanmasına ve geçim alanlarının iyileştirilmesine önem veriliyor. FAO çift kanallı (double track) dediğimiz bir entegre kalkınma yaklaşımını benimsiyor. Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar belki daha sonra sorularla biraz daha tartışma olanağı bulabiliriz.

METİN ÇULHAOĞLU:

Çok teşekkür ederim Melek, sürenden önce tamamladın. Sağ olun. Şimdi arkadaşlarım Meleğe çok teşekkür ediyoruz ve Rifat Dağ'la devam ediyoruz.

RIFAT DAĞ:

Sayın Başkan, değerli konuklar, şu anda karşımda konduğumuz Sayın Mr.Vogele'yi görüyorum. Bundan 30 yıl önce sevgili genel koordinatörümüz Ahmet Saltık, Vogele, Zekayi, hatırlayabildiğim kadarıyla, aramızda bir de Filit vardı, şimdi rahmetli oldu, Lice, Serenköy, Kulp gibi yerlerde alan çalışması yapıyorduk. Ben Vogele'yi yine genç ve dinç olarak karşımda görüyorum. Kendilerine hoş geldin diyorum ve Mr. Imfeld'e de hoş geldin diyorum.

Değerli konuklar Ahmet Saltık sadece genel koordinatörümüz değildi. O önemli bir misyon üstlenmişti. Bugün insan merkezli katılımcı kalkınma diyorsak Türkiye'de bunun öncüsü Ahmet Saltık'tır. Ahmet Saltık akademisyen hüviyetiyle önemli pratikler kazanan ve bilgilerini de bu pratiklere yansıtan önemli bir figürdü. Şimdi burada Sayın Vogele hatırlarlar, “deprem sonrası Lice ve çevresinin rehabilitasyonu için uygulanan program” çok başarılı bir kırsal kalkınma çalışmasına evrildi. Bunda en büyük pay hiç kuşkusuz Sayın Saltık'ındı. Değerli arkadaşlar Sayın Saltık'ı önemli kılan en önemli özellik nedir diye sorarsanız, sinevizyonu izlediğimde tespit ettiğim bir şey vardı; “bu işe soyunacaksınız insanı seveceksiniz” diyor, hümanist bir yapısı vardı bu hümanizmi toplumsal politikalarla da bağdaştırmayı bilen bir önderdi; yani toplumsal politikalarla, sosyal politikalarla çelişir tarafının olmayacağını bize öğreten bir hocamızdı. Didaktik bir tarzı yoktu, karşılıklı öğrenme modunu öne çıkarmış ve sanki meseleyi birlikte tartışıyormuşsunuz izlenimini rahatlıkla verebilen bir kimlikte ve o arada çok şeyler öğreniyordunuz. Ben Saltık'tan çok şey öğrendim. Değerli arkadaşlar Saltık'ın en önemli vurgulanacak tarafı bireysel anlamda olsun toplumsal anlamda olsun bilince verdiği öncelikti. Bireysel bilince, insan tekinin bilincine, toplumsal bilince verdiği önemdi. Bilincin temelinde bilgi yatıyor ve farkındalık hadisesi yatıyordu. İşte, “bu farkındalığı doğuracak şeyi siz empozelerle vermeye kalkışmayın, üstten vermeye kalkışmayın, onun yaratıcı, dönüştürücü kimliğine itimat ederek süreci birlikte götürün” yaklaşımıydı. Bana göre en vurgulanması gereken tarafı Sayın Saltık'ın bu yönüydü. Değerli arkadaşlar bu yaklaşımını tüm çalışmalarında izlemek mümkündü. Ben burada katılım meselesini biraz irdelemek istiyorum. Şimdi camiada birçok aydın tarafından katılımın çok da önemsenmediğini, meseleye uzaktan bakıldığını hissediyorum. Aslında katılım bir demokrasi sorunu, bir demokratikleşme sorunu, insanı öne alan, merkeze alan bir süreç olarak görmek değerlendirmek lazım. İşte bu manada kırsal kalkınma dediğimiz hadise de, yoksulların, mağdurların, kısaca bu büyük kesimin kaynaklara ve kararlara erişimini hızlandıracak, sağlayacak süreçlerin ne olduğunu onlarla birlikte tartışarak karar verme süreci olarak değerlendirmek lazım diye düşünüyorum. Burada vurgulanması gereken en önemli değişkenlerden biri de

kalkınma hadisesinde işte bu dezavantajlı kesimin ayakta durabilmesi için en önemli sosyal şartları da bir araya getirmek gerektiğidir. Bu nedir diye soracak olursanız, bunun 19. yüzyılda Raifeisen tarafından dile getirilen mesaj olduğu anlaşılmalıdır: “kendi kendine yardım”, “kendi kendini yönetim” ve “etkinlik” olarak tanımlamak gerekiyor. İşte “kendi kendine yardım” ortamını yaratacak ve bu süreci çalıştıracak ve belki de hızlandıracak mekanizmalar, bu kesime itibar etmekle başlıyor. Burada katılım meselesi, NeoCon’ların “güç hiyerarşisine dayalı ortamın güçlendirilmesi”, kısa devre yaratılarak “güce taban yaratılması, sermayeye taban yaratılması” biçiminden çok dezavantajlı grubun sürece hâkimiyetini hızlandıracak ve bu tedbirlerin alınmasını gerektirecek çalışmalar içinde olmaktadır. Bu nedenle kırsal kalkınma hadisesinin bu yönünü dikkate almak gerekiyor. Şimdi literatürde önemli kırsal kalkınma önderleri var; işte Chambers ve Sheppard’ı bunlar arasında saymak mümkün. Sheppard’ın ifadesinde olduğu gibi; insanlara “ihtiyaçlarını karşılayabilecek”, “sorunlarını dile getirebilecek” ve “yeni alanlara yönelebilecek fırsatları” getirebiliyorsanız kırsal kalkınma ortamına hizmet ediyorsunuz demektir. Değerli arkadaşlar, kırsal kalkınma Türkiye için çok önemli. Tarım Bakanlığı’nın en son gerçekleştirdiği Tarım Şurası çalışmasında yeterli olmayan işletme oranının %80’lere vardığı ifade ediliyor. Öyleyse kırsal alanda tarımla uğraşan kesimin %80’i kalkınma müdahalesine açık durumda ve buna ihtiyaç duyuluyor, birlikte davranma, birlikte çalışma eylemine ihtiyaç duyan büyük bir kesim var. Oysa ki, politikalar ve bu politikalara temel olan görüşler kırsal kalkınmanın niteliğini ve kapsamını tayin ediyor. Sektör içindeki hocalarımızın, kıymetli hocalarımızın değerlendirmelerinden çok, sektör dışındaki sosyal bilimcilerin, siyaset bilimcilerin tarıma nasıl baktıklarını özetle sunmak istiyorum: Çağlar Keyder der ki, “Türkiye’de küçük işletme desteklenmiştir ve modernleşmenin önu tıkanmıştır”. Oya Köymen, “kapitalizasyon süreci yaşanmıştır, yoğunlaşma yaşanmıştır, özellikle farklılık rantıyla diferansiyel rant dediğimiz mekanizmayla büyük çiftçiye sektör içinde kaynak aktarılmıştır”, temel yaklaşımı bu. Gülten Kazgan hocamız, “özellikle tarımsal işletmelerin evrensel niteliklerinin bunların saf manada rekabet içinde olabileceklerini fakat sektöre egemen olmalarının sisteme egemen olmalarının mümkün olmayacağını ifade etmiş ve kurumsallaşmanın önemine değinmiştir. Bu arada dış dinamiklerin de tarımı, kırsal alanı büyük ölçüde etkilediğini ifade etmiştir. ODTÜ Grubu olarak Halis Akder ve arkadaşlarına baktığımızda, onların da “küçük işletmelerin sorun olduğunu, geleneksel yapıların sistemi çürüttüğünü, büyük işletmelerin desteklenmesi gerektiğini” ifade eden bir üslup içinde olduklarını görüyoruz. Hocaların hocası Korkut Boratav hocamız yıllarca önce, 80’li yıllarda yayımladığı çalışmasıyla özellikle “küçük meta üretiminin egemen olduğunu fakat bu işletmelerin kapitalist işletme yani işçi çalıştıran işletme olmamaları halinde bile bir biçimiyle kapitalist sisteme ve sürece eklemeliğini,

özellikle iç ve dış dinamiklerin yapısı belirlediğini” ifade ediyor. Bunlar tanımlamalar. Bunlar önemli çünkü sistem tarifleri, politika tarifleri bu değerli hocalarımızın ve sektör içindeki kıymetli hocalarımın değerlendirmelerine dayandırılıyor. Ben de o manada bu değerlendirmelere itibar ediyor ve önem veriyorum. Şimdi bu değerlendirmelere ilişkin bir yorum yapmıyorum. Ama Türkiye’de kırsal alanın dönüşümüyle ilgili bir resmi de birlikte görmemizde fayda var. 1950’lerden günümüze kadar 60 yıllık süre içinde, biz bu süreyi ikiye ayırabiliriz, birinci dönem ve ikinci dönem diye. Birinci dönem olarak 50 ile 80, ikinci dönem olarak ise 80’den günümüze geçen süreyi kastediyorum. Birinci dönemde değerli arkadaşlar, girdi şarjına dayalı politikalar egemendi; gübre, traktör vs. gibi girdilerle sektörün güçleneceği varsayılıyordu. İkinci dönemde biyoteknolojik ürünlerin, ileri teknolojik ürünlerin kullanımının daha önemli olduğu aşamaya geçildi. Ve bu iki dönemde de gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan bizim gibi 3. Dünya ülkelerinin pozisyonu neydi diye soracak olursak; antogonistik bir ilişki yani asimetrik bir ilişki vardı. Onlar geliyordu biz yitiriyorduk. Birinci dönemde ilkel sermaye birimi söz konusuydu, gençliğimizin sloganı, tefeciye tasfiye edecek mantık üzerineydi, üretici kazansın gibi bir yaklaşımımız vardı. Bu bir ilkel sermaye süreciydi. Bu sermaye birikimin mekanizması temlik karına, ucuza alınıp pahalıya satma biçimine dayanıyordu. İkinci dönemde ise, krematistik kar dönemi başlamıştır. Artık sütün kreması alınıyor, ayrıntı başkasına bırakılıyor. Değerli arkadaşlar bu süreç çok önemli. Özellikle hayvancılığımız büyük bir periyodite içinde, alçalıyor yükseliyor. Optimum düzeyi yakalamak mümkün olmuyor. 21. yy.da kırsal kalkınmayı etkileyecek, bu benim kişisel kanaatim, kümelenme hadisesidir; Porter Elması’nın köşelerinde düşünülen meseleler yani girdi analizi, piyasa analizi, kurumsal analizler ve bu arada firma yani işletme analizi önem kazanıyor. Günümüze kadar kırsal kalkınma lokal bir faaliyet olarak, mağdurların bir ölçüde sosyal içerilmesi olarak düşünülüyordu ama şimdi öyle değil; Lehman Brother’ın iflasından sonra yaşanan küresel finansman krizinden sonra artık kırsal kalkınma ve genel olarak kalkınma kavramı itibar kazanmaya başladı, reel ekonomi itibar kazanmaya başladı. Bundan sonra kaçınılmaz olarak kırsal kalkınmaya yönelim olacaktır. Bu kaçınılmazdır. İşte bundan böyle kırsal kalkınma, lokal bir faaliyet olarak değil; büyük bir çevreyi, alanı kapsayacaktır. Yani kırsal kalkınma teknik bir hadise değil; politik bir hadiseye evrilecektir. Makro süreçlerle ilişkisini koparamazsınız. Kırsal işletmenin sinir uçları merkezdeki düğmeye kadar uzanıyor. Siz bir makro karar alırsınız, bir kredi kararı alırsınız, bir politika kararı alırsınız o dokunduğunuz düğme, Kars’ın Çıldır köyündeki üretici işletmesinin sinir uçlarını uyarır. Bu nedenle bu kümelenmenin, çevre analizinin kırsal kalkınma için önemli olacağını düşünüyorum. Arkadaşlar Arno Peters ve Hans Dietrich’in öncülüğünü yaptığı bir kavram var, özellikle Latin Amerika’da Hugo Chavez, Corea, Eva Morales tarafından uygulanıyor. Bizim çok da ilgilenmediğimiz

alanlar bunlar: Eş değerli iktisadın inşası. Buradaki pratiğin, teorik bağlamda izlenmesinde fayda var. Ve kırsal alanı, kırsal çalışmaları büyük ölçüde etkileyecek bir akım olduğunu düşünüyorum. Hans Dietrich'in yorumuna göre, "fiyat" yani artı değer düzeyini arttıran, onu kışkırtan, krematistik protokراسiyi yani zenginler erkini yaşatan sistemden halk demokراسisine geçmenin yolu, eşdeğerli ekonominin inşası ile mümkün. Eşdeğerli ekonomide fiyat kaldırılıyor; kullanım değerleri eşit olan ürünlerin takası esasına dayanıyor. Burada para tedavülden kalkmıyor tabi. Para tedavül aracı olarak yine piyasada işlem görüyor. Kısaca özetlersek, bu eşdeğerli ekonomi konusunun önemli bir kırsal kalkınma penceresini açabileceğini düşünüyorum, en azından üzerinde durmak gerekiyor, tartışmak gerekiyor.

Değerli arkadaşlar, Sayın Başkanım sabrınıza sığınarak bir iki cümle daha söyleyeyim. Adil Ticaret Örgütleri, bu Kuzey Avrupa'da uygulanıyor, 10 dekara kadar küçük işletmeler bazında, bir nevi sözleşmeli üretim yapıyor. Küçük üretimi pazarla buluşturuyorsunuz, bir aracı kuruluşlar vasıtasıyla pekâlâ kooperatifler, merkez birlikleri bu işin üstesinden gelebilecek durumda ama kaynak var mı, imkân var mı, organizasyon var mı, o ayrı bir konu. Son olarak benim yıllardır dile getirdiğim ve birçok değerli arkadaşla paylaştığım bir meselenin tartışılmasını şahsen istiyorum. Kırsal alanda, bireysel imkânlarıyla faaliyet sürdüremeyecek olan işletmelerin gönüllülük esasına dayanarak ortak işletme kurmalarını teşvik edecek bir politikanın geliştirilmesinde fayda var. Bakanlık yıllardır üç beş hayvan, beş on süt ineği veriyor. Barınak yok, yemin üretimiyle ilgili herhangi bir tedbir yok, ürün pazara nasıl intikal edecek bununla ilgili herhangi bir planlama, herhangi bir gayret yok, o inekler de iki üç yıl içinde elden çıkıyor. Bu meselenin de en azından tartışılacağını ve bir şekliyle gündeme geleceğini düşünüyorum. Sayın başkanım ve değerli konuklar, sabrınız için teşekkürler.

METİN ÇULHAOĞLU:

Değerli arkadaşlarım üçüncü olarak İlhan Koçulu arkadaşımıza söz veriyorum. Buyurun.

İLHAN KOÇULU:

Arkadaşlar hepimiz hoş geldiniz. Bugünkü panelin düzenlenmesine emeği geçen ve düzenlenme nedeni olan Ahmet hocamızın kırsal kalkınmada biz kırsal kalkınmacılara nasıl ilham verdiğini, nasıl model oluşturduğunu, onu örnek alarak neler yaptığımızı anlatmak üzere Kars'tan davetleri üzerine geldim. Davet edenlere de teşekkür ediyorum, katılanlara da. Bugün benim buraya davet edilmiş olmam da Ahmet hocamızın yerelden katılımcı kırsal kalkınma mantığının, kırsal kalkınma tezinin bir

örneği. Biz Kars'ta neler yapıyoruz ben onları anlatmaya çalışacağım ve neden yapma ihtiyacı duyduk. Ben İstanbul'daydım uzun yıllar, Kars'ta doğup büyümüş olmama rağmen, 2000 yılından sonra Kars'a döndüm. Kars'a döndüğümde köylerin üçte ikisinin boş olduğunu, çok büyük göçler yaşandığını gördüm. Neden göçlerin oluştuğunu araştırırken, ekonomik nedenlerinin öncelikli olduğunu fakat daha farklı nedenler de olduğunu anladım. Bu nedenleri deminki panelist arkadaşlar özellikle FAO'nun 1996 ve 2000'deki yanılmıyorsam gıda zirvesinde tespit ettiği nedenlerdendir ama ağırlıklı göç nedeni ekonomikti. Bölge, hayvancılık ve hayvan ürünleriyle ilgili geçim kaynağı üzerine kurulmuştu. Hükümet, et ithalatı ve damızlık hayvan ithalatı yapıyordu. Küçük çiftçilik burada rekabet edemiyordu. Her gün erimeye başlamıştı, gün geçtikçe yok olup gidiyorlardı. Göçün temel nedeni, temel tetikleyicilerinden bir tanesi buydu. Biz bölgede üç beş tane arkadaş ne yaparız, bu göçü nasıl durdururuz, bu güzelim topraklar boş kaldıkça, bu güzelim köyler boş kaldıkça ne yaparız' diye tartışmaya başladık. 2004 yılında elime geçen Ahmet hocanın Karacadağ bitki çeşitliliği ile ilgili hazırladığı kitabın önsözünden bir paragraf okudum. Bu bizim bölgeye bakış açımızda çok ciddi bir değişim yarattı. Çünkü hayvancılıkla geçim artık gitmiyordu orada, rekabet edebilir durumda değildi. O paragraftan kısacık bir alıntı yapmak istiyorum:

Kırsal alanda doğal kaynakların sürdürülebilir kullanım derecesi ile kaynak kullanıcı halkın refah düzeyi arasında anlamlı ilişkiler kurulmalı.

Bu bizim kafamızdaki bakış açımıza yeni bir pencere açmıştı ve bunun üzerine yoğunlaştık. Bir baktık bizim Kars'taki doğal kaynaklarımız, içerisinde sadece hayvan, süt, peynir değil; doğal kaynaklarımızın içerisinde kültürel çeşitliliğimizden kaynaklanan, doğal zenginliklerimizden kaynaklanan çok daha farklı şeylerin olduğunu gördük. Bunlar bizim yerel tohumlarımızdı, yerel bitki çeşitliliklerimizdi. Bu yerel bitki çeşitliliklerinin, kendine özgün yerel tatları vardı. Kars bir milyonun üzerinde göç vermiş bir kentti. Kalanlar bu yerel tatları yeniden canlandırırsa, kenttekilere ulaştırabilirse bir kaynak olacaktı. Hem de biyolojik çeşitliliğimizin korunması anlamında da ciddi bir görev üstlenmiş olacaktık. Şifalı bitkilerimiz vardı, aromatik bitkilerimiz vardı. Bunlar birkaç yıl öncesine kadar köylülerin gözünde ben de dahil olmak üzere, hepsi ottu, çiçekti, ottu, ama bugün onların hepsinin bizim gibi isimlerinin olduğu, hepsinin doğa içerisinde bir görevlerinin olduğu ve bizim yaşamımızda da bir yerlerinin olduğunu anladık ve hepsini isimleriyle anmaya başladık. Bunların değerlendirmesi için neler yapabiliydik, ne yapmamız gerekiyordu? Yine hocalarımın altını çizdiği şeylerden bir tanesi, önce bunların farkındalığının yaratılması gerekiyordu. Bu bölgede bunları nasıl fark ettirecektik. Yine burada altını çizerek söylüyorum SÜRKAL'ın Kars bölgesinde yaptığı çalışmalar, özellikle benim köyümde de BTC nedeniyle çalışmalar sürdürdü. Bize de bir çalışma yöntemi, bir farkındalık oluşturmakta

ciddi destek oldu. Ürettiğimiz, üretmeye çalıştığımız, doğadaki bu kaynaklardan daha fazla yararlanmaya çalıştığımız süreçte bir model oluşturmaya, bunu bölgedeki birkaç köyle birlikte desteklemeye çalıştık. Çünkü bölgedeki rakım farklılığından arazi yapısından dolayı ürün farklılıkları oluşmuştu. İşte hayvancılık yapılıyor, benim köyüm 2200 rakım, hayvan yemi eksiklerimiz var, hayvan yemi eksiklerini nereden temin edeceğiz? Aşağıdaki köylerde 1500–1600 rakımdaki köylerde yine doğal çeşitliliğimiz olan yerel tohumlarla yapacağımız hububat ve yem bitkileri tarımında ürün fazlalarını nerede kullanacaktık? Bunun ikisini birleştirip kendi içlerinde bir iç ekonomi oluşturmayı hedefledik ve bu iç ekonominin oluşmasında ilk önce hayvan yemleri ve insan yiyecekleri takası ile başlayan ticaret sürecini gözlemliyoruz. Demin hocam 1950–60 verimlilik, 60–70 gıda güvencesi, 80–90 entegre bütünsel yaklaşım ile kalkınmadan söz ederken; bir taraftan da tarım ve gıda şirketleştirilerek küçük çiftçinin elinden, gıda üretim fırsatı oluşturulan rekabet ve şirket tarımıyla alınmakta, inanın köylerde birçok insan, köylerin yüzde altmışı, yetmiş, kendi ürettiği buğdayı kullanmıyor arkadaşlar çünkü bunlar aşağılanmış, horlanmış fakir yiyecekleri, besin değeri düşük kimyasallarla kirletilmiş, bizim sağlığımız üzerinde olumsuz etkileri olan, rafine paketlenmiş gıdalarla beslenmeye teşvik ediliyoruz. Kars'ta üretilen buğday Çorum'a gidiyor, Çorum'da öğütülüyor tekrar Kars'a geliyor. Gelirken, tertemiz giden buğday, içinde 10-11 çeşit katkıyla geliyor. Bunu da köylülerimiz daha beyaz diye onu alıp yiyorlardı. Artık kendi tarlalarından aldıkları ürünleri kullanmaları için oluşturduk. İç ekonomiyi, iç pazarı oluşturmak, küçücük üreticiyi yaşatabilmek için orada tutunabilmelerini sağlamak için yapmaya çalıştık bunları. Ve çalışma yaptığım 10 köy içerisinde birinde buğday üretiliyor, birinde et üretiliyor, birinde hayvan üretiliyor, birisinde süt üretiliyor. Bunları kendi iç ekonomileriyle takaslarını da yapmaya başladık. Bunlarda da belli anlamlarda başarılı olduk. Nerelere geldik? Şu anda 6 yıldır ben çalışıyorum. 6 yıllık bir süre içerisinde iki köyde dernek çatısı altında birleşildi, bir tanesi kadınların kurduğu bir dernek, arkadaşlar. Kadınlar niye önemliydi, kadınların kurması neden önemliydi? Şimdi Türkiye toplumunda hep konuşulur kadınlar var ama alanlarda yoklar. Kadınların kendilerini ifade etmesi gerekiyordu. Kadınların düşüncelerini açık açık ifade etmesi gerekiyordu. Ben çok ilerilere gitmek istemiyorum, aile içi karar verme süreçlerine katılması, sosyalleşmeleri gerekiyordu. Bunun için kadınlarla bir dernek kurduk, şifalı, aromatik ve yenilebilir otlar üretmeye başladık. Bölgede ağırlık olarak beslenmede kullanılan hayvansal gıdalardan oluşan sağlık sorunlarını da azaltmak için geçimlik, küçücük bostanlar oluşturduk. Bu bostanların oluşum sürecinde yine SÜRKAL'dan çok büyük destek aldık. Birlikte sürdürdük diyebilirim, biz yerel yanını, SÜRKAL'da teknik yanıyla bize destek verdi. Bunlarla birlikte köydeki beslenmede de bir alışkanlık değişikliği oldu. İki tane kooperatif oldu arkadaşlar, iki kooperatif. Birisi Büyükboğatepe ve Küçükboğatepe köylerini içeren bir kooperatif, bir tanesi de Kuyucuk köyünde kuruldu. geçen yıl kurdurduk onu da. Bu da 4 köyü içeriyor.

Bu kooperatiflerle ne yapmayı düşünüyoruz? Demin Rifat hocam çok önemli bir şeyin altını çizdi. Üretiminde, küçük çiftçinin ortaklıkları. Ben ortaklık kelimesine çok katılmıyorum hocam. Şundan dolayı katılmıyorum ortaklıklar çok uzun ömürlü olmuyor, çünkü henüz ortak hareket etme geleneği, alışkanlıkları ülkemizde çok oluşmadı. Ama ortak pazarlama, herkes ürününü üretsin, küçük çiftçinin ürettiği ürünleri bir çatı altında kooperatiflerde toplayıp pazara ulaştırabileceğimiz şekle sokup, pazara ulaştırabilmenin yollarını aramak için kooperatifler içerisinde de örgütlenmeyi gündeme getirdik. Ben 6 yıl önce 15 çiftçi ile başlamıştım, bugün 300 çiftçi ile organik sertifikalı olarak sürdürüyoruz. Organik sertifikaya niye ihtiyaç duyduk; bu ürünlerin pazara ulaşımında bir yöntemdir organik sertifika. Biz de bu yöntemden geçmek zorundayızdan hareket ettik. Çiftçilerimiz kendi organik sertifika bedellerini de iki yıldır kendileri ödüyorlar. Bu yıl bakalım ödeyebilecek miyiz? Bir takım sıkıntılarımız da var. Ben gönüllülük temelinde bütün bu yaptıklarımızın bir örnek oluşturacağına inanıyorum, yerelde sorunları tespit edip o köylerdeki insanlarla birlikte tartışarak çözümler belirlediğimiz için de 6 yılda katılım bu kadar yüksek oldu. Ama bunun sürebilmesi için, bunların yaşayabilmesi için bence hükümet politikalarına ihtiyaç var, hükümet politikalarıyla da bunların desteklenmesine ihtiyaç var. Şimdi hayal kurmuş gibi olmayalım, biz sistem içerisinde sistem oluşturmaya da çalışmıyoruz; biz dünyada uygulanan ticarileşmiş, sanayileşmiş tarımın, ekolojik yapı üzerinde oluşturduğu baskıdan kurtulmanın doğru yolunun bu olduğunu, yaşayarak göstermeye çalışıyoruz. Düşünün gübre kullanılan bir tarlada, atıyorum 100 dönümlük bir tarlanın işlenmesinde gübre kullanıldığı için 40 litre mazotla işleme yapılıyor. Gübre kullanılmayan bir tarla 20 litre mazotla işleniyor. Bölgeye getirilip illa kullanın diye zorlanan tohumlar var. Macar fiği, bizim yörede Külür var yerli fiğimiz var. Buna hiç ihtiyacımız da yok aslında Macar fiğinden ikinci yıl tane de alamıyoruz. Getirilip buğday tohumları su, gübre ve ilaç istiyor. Bizim kendi tohumlarımızın bunlara pek de ihtiyaçları olmuyor. Bizim tohumlarımız bizim gibi şükürcüdür, ne aldıysa onunla da idare ediyor. Çok az bir destekle yaşamlarını da sürdürüyorlar. Sonuç olarak zamanımızı da doldurdum daha fazla zorlamayım diğer hocamızdan daha yeni ve faydalı şeyler öğreneceğimize inanıyorum. Panelin düzenleyicilerine ve hepimize çok teşekkürlerimi sunuyorum. Yapmaya çalıştığımız, iyi ürün, temiz ürün üretip, adil bir pazarlama sistemi oluşturmaya çalışıyoruz. Teşekkür ederim.

METİN ÇULHAOĞLU:

Ben de teşekkür ederim arkadaşlar. Ben belki de başka ortamlarda, başka içerikli panellere çok alışkın olduğum için konuşmacıların sürelerine titizlikle riayet etmelerine hem çok şaşıyorum hem de çok memnun oluyorum. Bütün panelist arkadaşlara bu nedenle teşekkür ediyorum. Şimdi Korkut Hocama sözü veriyorum.

Prof. Dr. KORKUT BORATAV:

Teşekkürler Sayın Başkan. Değerli izleyiciler beni bu önemli konuyu tartışmak için toplanan panele davet edenlere de özellikle teşekkür ederim.

Ben kırsal kalkınma sorununu diğer arkadaşlarımla vurguladığı tarım - köylülük eksenini üzerine inşa ederek birkaç şey söyleyeceğim. 20. yy'ın önemli sosyal bilimcilerinden biri olan Samir Amin, 2003'te yayınlanan bir makalesinde Üçüncü Dünya tarımı ile Batı'nın kapitalist tarımı arasındaki astronomik verim farklılıklarına işaret ettikten sonra olası sonuçlara şu ifadeyle dikkat çekiyordu: "Bugünün 3 milyar köylüsünün pazara sunduğu gıda ürünlerinin 30 milyon modern çiftçi tarafından üretileceği öngörülebilir. Böyle bir sonucun gerçekleşmesi için verimli toprakların önemli bir miktarının şimdiki köylülerin elinden alınması; yani kapitalist çiftçilere transfer edilmesi, milyarlarca rekabetçi olmayan üreticinin kısa bir tarih dilimi içinde ortadan kaldırılması gerekecektir. Şimdi sormak gerekir: bu milyarlarca insana ne olacak?"

Eğer bir sistem belli bir üstünlüğü uygulayarak, milyonlarca insanı sadece işsiz bırakıyor ise buna olumlu bir dönüşüm demek mümkün değildir. 20. yy'ın başında bir başka düşünür ve aynı zamanda siyaset eylemcisi Rosa Luxemburg sermaye birikimini incelediği kitabında şöyle bir ifade kullanmıştır: "Sermaye, kapitalist olmayan formasyonların piyasa ekonomisine geçişlerini, kendiliğinden içsel çözümler yoluyla gerçekleşmesini bekleyemez. Şiddet, sermaye için geçerli olan çözümdür. Sermaye birikimi de şiddeti sürekli bir silah olarak kullanır". Kısa bir alıntı yaptım. Rosa Luxemburg doğal ekonominin yok edilmesi üzerinde duruyordu. Doğal ekonomi de esas olarak bizim köylülük dediğimiz yapıdır. Yani esas olarak aile emeğine, aile mülkiyetine dayanan; ya öz kullanımı için veyahut da piyasa için üretim yapsa bile sermaye birikimi yapmayan bir oluşumdur. Rosa Luxemburg, doğal ekonominin tasfiyesi şiddet aracılığıyla hızlanır, der. Kapitalizm, bu oluşumun yok olmasını doğal süreci içine bırakmak istemez, bu çok uzundur. Niye çok uzundur? Tarih bize göstermiştir ki, sözü edilen sosyal yapı, yani köylülük olağanüstü bir direnme gücüne de sahiptir. Yani kapitalizmin onu tasfiye için uyguladığı yumuşak, piyasaya bağlı süreçler onu yok etmeye yetmemiştir. Sayın Çakmak değindi. Köylülüğe ilişkin değerlendirmelerin bir bölümünde, köylülüğün rasyonel olduğu tespiti de var. Rasyonellik tespiti uyum ve direnme kabiliyetini de gösteriyor. Burada "şiddet kullanmak" ifadesiyle silah zoruyla, kan dökerek gerçekleşen bir yok etme yöntemi kastedilmiyor. Burada kastedilen "şiddet", devlet aygıtının kullanılmasıdır. Devlet aygıtının tasfiye sürecine doğrudan müdahalesi şiddetin kurumsallaşmış biçimidir.

Dolayısıyla şuraya geliyorum: Samir Amin'in öngördüğü dönüşümün hayata geçmesi için yani milyarlarca köylünün topraklarının çok yüksek verim üstünlüğüne sahip çiftçilere

transfer edilmesi için üç mekanizma gerekiyor. Üçünde de Rosa Luxemburg'un söylediği gibi devletin müdahale aygıtı olarak kullanılması gerekiyor. Bunlardan birincisi şu: Sadece teknoloji ve sermaye üstünlüğüne sahip olmayan, aynı zamanda olağanüstü devlet desteklerine mazhar olmuş bulunan metropol tarım ürünlerine Üçüncü Dünya pazarları açılmalı, metropol kökenli tarımsal ithalat serbestleşmeli. İkincisi; ulusal tarım piyasalarında, kamudan tüm devlet müdahalelerine ve desteklemelere son vermek gerekir, ki yavaş değil hızlı bir tasfiye gerçekleşsin. Ve üçüncü olarak da tarımsal arazilerde metalaşmanın sınırsız hale gelmesi yani yabancı sermaye için alım atım serbestisinin oluşması lazım.

İşte bu mekanizmalar dünya çapında aşağı yukarı son 30 yıldan beri hızlanarak uygulanmaktadır.

Bunlara bazen neoliberal politikalar deniyor. Terminoloji çok önemlidir. Şimdi bu politikaların bir özelliği var: Ulusal düzlemde kamu desteklerinin tasfiyesini gerektiriyor. Onun için mesela bunlara “kamu düşmanı politikalar” denebilirdi. Ama bu ifade sevimsiz olduğu için, aynı şeyler “piyasa dostu politikalar” olarak adlandırılmış. Yani her terim şirinleştirilerek dolaşıma sokuluyor. “Kamu düşmanı” değil de “piyasa dostu” deniyor.

Tepkiler, direnmeler var mı? Örgütlenme yeteneği en zayıf olan halk sınıfları da köylülük saflarındadır; ama, şartlar öyle zorluyor ki, dünyanın köylüleri de örgütlenmeye kalkıyorlar. Pek çoğunuz biliyordur Via Campesina diye Uluslararası Köylüler Örgütü var. Biraz önce söylediğim üç alanda devlet aygıtının, devlet gücünün, devletin ekonomik, sosyal işlevlerini yok etmek için kullanılması; bir anlamda devletin intihar etmek için kullanılmasıdır. Devlet, akrep gibi kendi kuyruğuyla kendini zehirliyor. Ne için? Bir toplumsal sınıfı ortadan kaldırarak başka birilerine yol açmak için... Geçen yılın Dünya Gıda Gününde Dünya köylülerinin örgütü olan Via Campesina şunu söylüyordu: “Dünya bir gıda krizi içindedir ve bu kriz dünyanın tüm bölgelerinde milyonlarca kır emekçisinin ve tüm nüfusun aleyhine işleyen, ihracata dönük sanayileşmiş tarımın doğrudan sonucudur. Krizi aşmak istiyorsak, kır emekçilerini topraktan koparan bioçeşitliliği, çevreyi tahrip eden ve dünyayı açlığa ve yoksulluğa sürükleyen bu modeli terk etmemiz gerekecektir. Neoliberal ekonomik sistemin yarattığı ve iklim, enerji, finans alanlarını içeren krizler dizisinin içindeki en dramatik halka gıda krizidir. Değişime başlamanın zamanıdır ve ilk adımı tarım olmalıdır. Alternatif, halkların kendi tarım ve gıda programlarını oluşturmalarını mümkün kılan gıdada hükümranlıktır. Yerel ve sürdürülebilir kırsal üretim ve halkı destekleyebilecek sağlıklı gıdanın hakkaniyetli dağıtımı ancak böyle gerçekleşebilir. Açlığa son vermek için gıdada hükümranlılık ve köylü üretiminin desteklenmesi gerekiyor.”

Bu alıntıdaki görüşler, bana göre içinde bulunduğumuz sorunlara bakmanın başlangıç noktası olmalıdır.

İster “piyasa dostu”, ister “kamu düşmanı” deyin, esas olarak Samir Amin’in öngördüğü gibi, sermayenin, ama özellikle uluslararası sermayenin önünün açılması isteniyor. Onun önündeki her türlü engelin, ister ulus-devletler düzleminden gelsin, isterse uluslararası direniş hareketlerinden kaynaklansın, aşılması lazım. Bu arada bir de serbest piyasa safsatası ortaya atılıyor. Değerli arkadaşlar, ben bir iktisatçı olduğum için söylemek zorundayım. Neoklasik, Marksist, Keynesgil, yani tüm iktisat okullarına bakın; “serbest piyasa ekonomisi” diye bir kavram yoktur. “Serbest” sözcüğü İngilizce’den aktarılmıştır, “free”nin karşılığıdır. *Free market economy* ifadesinin doğru çevirisi “hür piyasa ekonomisi”dir. Ve bu, bilimsel bir kavram değil, ideolojik bir söylemdir. Zira piyasa, hürriyetle ilgili bir mekanizma değildir. Piyasada en uç nokta rekabetçi piyasadır. Rekabetçi piyasada bir kurgulamadır; soyut bir modeldir. Piyasadaki gidişatı etkileme gücünden yoksun çok sayıda alıcı ve satıcının karşı karşıya gelmesidir. Ne alıcı ne satıcılardan biri veya birkaçı sonucu, örneğin fiyatları etkileyemez. Bu bir kurgulamadır. Gerçek hayata, tarıma bakalım, böyle bir kurgulamaya geçerli değildir. Biz tarımsal piyasalardan söz ederken “Perşembe pazarı”ndan değil, tarımsal ürünlerin hangi koşullarda ulusal ve uluslararası piyasalara pazarlandığı ve fiyatların nasıl belirlendiği sorusunu tartışıyoruz. Dünya piyasalarında yüzlerce milyon hububat, mısır, piring, buğday üreten insan kaç tane uluslararası şirketle karşı karşıyadır. Bütün mesele budur. Yerel pazarların (örneğin Beypazarı’ndaki Cumartesi pazarının) dışına çıkan her tarımsal ürünün piyasası, az sayıda uluslararası şirketin milyonlarca piyasa, milyonlarca üreticiyle karşılaştığı eşitsiz, asimetrik bir yapıdır.

İşte bu olguyla karşı karşıya kalan bizim gibi ülkeler, tarihleri boyunca sağduyuyla, şartların zorlamasıyla, yani halkı gözetmek zorunda oldukları için bu eşitsiz piyasa koşullarını koruma mekanizmalarıyla telafiye çalışmışlardır. Yani kırsal örgütlenmeler devlet kanadı altına alınarak üreticisini koruma, tüketicisini koruma veyahut ulusal ekonomisini koruma modelleri geliştirmişlerdir. Bu modellerin arkasındaki amaçlar da çeşitlidir. Ya köylüyü korumaktadır: Eğer uluslararası ticarete dönük nadir, örneğin tropikal bir ürün söz konusuysa üründen elde edilen artığı, kalkınma kaynağı olarak kullanmaktadır yani vergilemektedir gerekiyorsa. Gıda güvenliğini gözetmektedir. Onun için her yerde, dünyanın en az gelişmiş Afrika ülkelerinde bile hububat fiyatlarındaki dalgalanma ve aşınma eğilimi uluslararası piyasalardan daha yumuşaktır. Duruma göre kentli yoksulu da koruyabilmektedir. Yani çiftçiye yüksek fiyat, kentliye de sübvansiyonlu satış sağlayacak mekanizmalar ancak bu koruma, müdahale kanatları altında mümkün olabilmektedir. İşte neoliberal model bu mekanizmaların tasfiyesi ve tahribi anlamına gelir.

Türkiye ile ilgili yakınlarda bir çalışma yaptım ve Türkiye’de tarımla tarım dışı sektörler arasındaki fiyat makasının nasıl seyrettiğini incelemeye çalıştım. Çeşitli dönemlerde şu ortaya çıkıyor: Bu makasın seyrini belirleyen üç tane etken var: Dünya fiyat hareketleri, ekonominin konjonktürel durumu ve politikalar. 1998 -2007 arası politikalar egemen olmuştur. Tarımsal görelî fiyatlar yılda ortalama % 3,5 oranında aşınma göstermiştir. Ve tesadüf değildir ki aynı dönemde 2,5 ila 3 milyon arasındaki köylü tarımsal istihdamdan kopmuştur. Yani Samir Amin’in öngörüsü Türkiye’de tarımsal istihdamda belli ölçülerde gerçekleşir görünmektedir. Dolayısıyla ben bu çerçevede içinde öncelikle tarıma bağılı olarak kırsal kalkınmaya bakmamız gerektiğini vurgulayarak, sözlerime son vermek istiyorum. Ayrıca, sözünü ettiğim neoliberal perspektifin meşruiyetinin, doğruluğunun, geçerliliğinin şu anda patlak veren kapitalizmin krizi ve onun bizlere sirayeti nedeniyle artık çökmekte olduğunu ve bu çöküşü açık değilse bile örtülü bir şekilde emperyalist sistemin metropollerindeki siyasi iktidarların bile kendi uygulamaları ile kabul ettiklerini hatırlatmakla yetiniyorum. Onlar bizlere ihraç ettikleri bir düşünce sisteminin, politika modelinin yanlışlığını kabul ediyorsa bizim daha da öncelikle kabul etmemiz lazımdır. Son 30 yıldır Türkiye’deki düşünce tarzını etki altında tutan bu piyasacı, sermayeyi yücelten, halkın örgütlenme ve direnme biçimlerini örtülü veya açık bir biçimde küçümseyen yaklaşımların reddedilmesi gerektiğini düşünüyorum. Saygılarımı sunuyorum.

METİN ÇULHAOĞLU:

Çok teşekkürler Korkut hoca. Arkadaşlarım sonuna geliyoruz panelin, geldik daha doğrusu. Son olarak genç arkadaşımız Ömer Tangül’e buyur diyorum.

ÖMER TANGÜL:

Teşekkürler Sayın Başkan. Öncelikle ülkemizin en büyük değerlerinden bir kırsal kalkınma aşığı ve önderi olan sevgili Ahmet Saltık’ın aziz hatırası önünde saygıyla eğiliyorum. Ayrıca makalemi birinciliğe layık gördükleri için değerli jüri üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Sevgili misafirler, dünyada insanların daha yüksek standartlarda ve daha mutlu yaşamalarını sağlamak için geçmişten günümüze çok çeşitli yöntemler ve uygulamalar yapılagelmiştir. Özellikle son yüzyılda hızla artan dünya nüfusu ve bunun paralelinde ortaya çıkan yetersiz ve dengesiz yaşam biçimleri birtakım düzenlemeleri gerekli hale getirmiştir. Artık dünyanın herhangi bir noktasında çıkan bir huzursuzluk bütün ülkelerdeki insanları rahatsız eder ve ilgilendirir duruma gelmiştir. Bu etki şüphesiz

ki globalleşen dünyanın doğal bir sonucudur. Tüm gelişmiş dünya ülkeleri petROLSÜZ yaşayabileceklerini bilerek farklı enerji kaynaklarını keşfetmeye çalışırken, buğdayın yerini ya da topraktan biten herhangi bir maddenin yerinin kolay kolay hiçbir şeyin alamayacağına bilincindedirler. Tarım, yoksulluk, çevre, küresel kirlenmeler, dramatik göç hareketleri, toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı her toplumu ve bireyi doğrudan ilgilendirir hale gelmiştir. Tarımın ulusal gelirden aldığı payın giderek azalması, gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve kırsal ile kent arasındaki sosyo-ekonomik kalkınma farklılıkları yoğun bir biçimde kırsaldan kente göçün yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sonuç bize kırsal kalkınmanın günümüzdeki stratejik öneminin ne denli önemli olduğunu gözler önüne serer. Başlangıç tarihi 1950'lere dayanan kırsal kalkınma yaklaşımları zaman içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik faktörler ile ortaya çıkan değişikliklerin etkisi sonucu farklılaşmıştır. 1960'larda modernizasyon, 1970'lerde devlet müdahaleleri, 1980'lerde serbest pazar, 1990'larda katılım ve yetkilendirme ile karakterize edilebilecek bu farklılaşma sırasında öne çıkan çok popüler terminolojiler dikkat çekici olmuştur. Örneğin 1980'lerde duyulmaya başlanan gıda güvenliği ve açlık analizlerinden 1990'larda sürdürülebilir geçim kavramı türemiştir. Bazen de kullanılan terminolojide zaman içinde değişiklikler olduğu görülmektedir. Örneğin; 1980'lerde yoksulluğun hafifletilmesi 1990'larda yoksulluğun azaltılması şeklinde kullanılırken, 2000'lere gelindiğinde yerini yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bırakmıştır. Kırsal kalkınma günümüzde sadece sektörel bir yaklaşım ve tarımsal kalkınma boyutu ile sınırlı kalmayıp; ulusal ölçek yerine yerel kalkınma, hizmet götürme yerine birlikte yapma gibi yeni yaklaşım ve anlayışlara özen gösteren bir tedbirler bütünü olarak algılanmaya başlanmıştır. Zaman içerisinde kırsal kalkınma yaklaşımları toplumların ihtiyaçları ve gelişen bilim, teknoloji paralelinde değişme göstermiştir. Her on yıllık dönemde etkili olan belirli terminolojiler vardır.

Son 60 yıl içinde oluşan değişimlere göz attığımızda; tarımsal üretim sistemleri araştırmalarının ve özellikle Asya'da tek ürün sistemlerinde yeşil devrim ile kendini karakterize eden büyüme tartışmalarının ortaya çıkışı, teknoloji konusundaki gelişme ile bilgilerin üretim ve ulaşılabilirliğinin artması ve böylece yoksulların karşılaştıkları sorunların çözümüne kendilerinin katkı verecek hale gelmesi, kaynağını 1980'lerdeki hızlı kırsal kalkınma yönteminden alan katılımcı yöntemlerin yaygınlaşması ve 1990'lardaki katılımcı kırsal değerlendirmeye doğru yönlenecek şekilde gelişmesi ile katılımcı öğrenme ve eylemlerin yaygınlaştığını görmekteyiz. Ayrıca kırsal kalkınmayı vurgulayan kırsal politikalarda günümüzde daha insan odaklı bir perspektif ortaya çıkmıştır. 80'lerde başlayan yapısal düzenlemeler ve pazarın serbestleşmesiyle devletlerin daha önceki dönemlerde geniş kapsamlı olarak tarım sektörünü yönlendirmekten vazgeçmesinin ortaya çıkmasıyla sivil toplum kuruluşlarının kırsal kalkınma alanında daha etkin bir rol aldığı görülmektedir. Kadınların erkeklerden

farklı alanlarda ve koşullarda çalıştıkları dolayısıyla kırsal politikaların kadın ve erkek üzerinde farklı etkilere yol açtığı göz önüne alınması gereksinimi ile kırsal kalkınmada cinsiyet konuları daha dikkate alınmaya başlanmıştır. 2000’li yıllarda kırsal yoksulluğun azaltılması ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya katılı sağlanmasında gelişmekte olan ülkeler ve destek kuruluşlarında çok sektörlü yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Kalkınmaya ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya yön veren bu alandaki mevcut terminolojinin de oluşturucuları olan uluslararası kuruluşların ve ülke gruplarının günümüzdeki politika ve uygulamalarında da çok sektörlü yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Yakın gelecekteki kalkınma ve kırsal kalkınma uygulamalarında bu eğilimin daha çok tartışmalara konu olacağı ve gündemde kalmayı sürdüreceği tahmin edilmektedir.

Son 60 yıl içinde her on yıllık döneme birer örnek vermek kaydıyla her birini açmak istiyorum. Toplum kalkınması yaklaşımından başlamak gerekirse, toplum kalkınması yerel girişkenliği başlatacak ve etkinleştirecek eğitsel önlemlere başvurmayı gerektirir. Bu amaçla toplum kalkınması uygulamalarında, topluluk üyelerine, tarım, sağlık, örgün eğitim, ev ekonomisi, el sanatları, pazarlama, kooperatifçilik gibi konularda yeterlilik kazandırılmaya çalışılır. Toplum kalkınması yalnızca öğretmekle kalmayıp aynı zamanda öğrenilenleri gerçek duruma uygulama yeteneği de kazandırır. Bu yönüyle de etkini yüksek bir öğrenme biçimidir. Bir uygulamanın toplum kalkınması perspektifinde düşünülebilmesi için girişimin tabandan gelmesi, gönüllülüğe dayalı olması, demokratik yönetim ilkesine dayanması, destekli imce ve devlet katılımı olması, hem eğitsel hem de örgütsel bir girişim olması gerekmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede 1950’li yıllarda ve 1960’lı yılların başında nüfusun sürekli artması sonucunda kişi başına reel gelir ve kişi başına gıda miktarı önemli ölçüde azalmıştır. Modern teknolojilerin tarıma uygulanması verimlilik artışına sebep olmuştur. Bu 1960’larda yeşil devrim denilen uygulamaların bir neticesidir. Toprak sınırlılığı, emek gücündeki hızlı büyüme, tarım ve tarım dışı sektörlerdeki emek kullanımının büyüme oranının düşüklüğü, tarım sektörüne yönelik ciddi yatırım politikasının olmaması bazı az gelişmiş ülkelerde gıda krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Yeni tohumların bulunması, aynı topraktan yılda iki ya da üç kez ürün elde etme imkânının ortaya çıkması, hektar başına üretimi önemli miktarda arttırmıştır. Böylece elde edilen yüksek hasat sonucu çiftçilerin gelirinde önemli bir artış olmuştur. Bu durum çiftçilerin riskler karşısında davranışlarının değişmesine neden olmuştur. Ayrıca gübre kullanımının artması sonucunda az gelişmiş ülkelerde ürün ve gıda miktarı önemli ölçüde artmıştır. Sulama kolaylıkları ve kontroller, su arzı da az gelişmiş ülkelerde ürün ve gıda miktarının artışına yol açan diğer bir faktördür. Tarımın makineleşmesi ve traktör kullanımının artması geleneksel tarımın modernleşmesinde çok önemli katkılar yapmıştır. Ülkemizde 1950’li yıllarda buğday ve pamuk fiyatlarına dünya fiyatlarının çok üstüne çıkacak şekilde sübvansiyon

verilmesi ekilebilir arazilerin iki kat artmasına neden olurken; mera ve ormanların yarı yarıya azalmasına neden olmuştur. Tarım sektörünün mekanikleşmesi emek faktörünün yer değişmesini zorunlu hale getirmiştir. Kolayca tahmin edilebileceği gibi tarıma traktörün, biçerdöverin ve benzeri araçların girmesi sonucunda büyük bir işsizlik ordusu oluşmuştur. Böylece yeni teknolojilerin kabulü tarım sektöründe kar maksimizasyonu güdüsünü beraberinde getirmiştir. Tarım sektöründe yeni teknolojilerin prodüktivite düzeyini yükseltmesi, çiftçilerin içsel ve dışsal teknolojilerin önemini daha iyi kavramalarına neden olmuştur. Tarımda yeni teknolojilerin kabulünde kamu sektörü de çok önemli bir rol oynamıştır. Hükümet, gübre ve tarımsal ilaç sübvansiyonu vererek, traktör ithalatında gümrük vergisi muafiyeti tanıyarak ya da makine ve teçhizat ithalatını ucuzlatarak düşük faizli kredi olanakları oluşturup yeni teknolojilerin kullanmasını arttırmıştır.

Bir diğer yaklaşım olan cinsiyet dengeli kırsal kalkınma yaklaşımı ise oldukça üzerinde durulması gereken bir yaklaşımdır. Sürdürülebilir bir tarımsal ve kırsal kalkınmada kadının tarımsal üretime yaptığı katkılar görmezlikten gelinemez. Kırsal alanda yaşayanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi için uygulanan programlarda kadın varlığı bir ön koşul olmalıdır. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı olmayan projelerde kadınlar ve onlar gibi dezavantajlı gruplar kalkınmaktan faydalanmak bir yana olumsuz etkilenmektedir. Tarım kesimindeki kadınların üretime katılım düzeyleri, ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığına, gelire ve ürün ve desenine göre değişmektedir. Ancak tarımda mekanizasyon düzeyi arttıkça kadın, tarımsal üretimden kopmakta ve çalışma potansiyeli ev kadınlığına yönelmektedir. Ancak entegre bir yaklaşım olan cinsiyet dengeli bir kalkınma; kadını dezavantajlı bir kesim olarak değil, aktif bireyler olarak görmektedir. Sadece kimin ne yaptığına değil; sorumlulukların nasıl paylaşıldığına, kaynak ve ödüllerin nasıl bölüştüğüne, eylem, cinsiyet ve işbölümünü içermektedir. Özgün toplumsal cinsiyet analizleri çok büyük önem taşımaktadır. Öyle ki belli kırsal alanlarda örneğin mekanizasyona dayalı tahıl üretiminin başat olduğu alanlarda, kadın tarımsal üretimde hiç yer almazken emek yoğun tarımsal faaliyetlerin yer aldığı tarım faaliyetlerinde kadın etkin bir paya sahiptir. Birinci tipolojide kadına yönelik tarımsal yayın önem taşımazken; ikinci durumda tarımsal yayında kadının işgücünü azaltıcı yatırımlara da ağırlık verilmesi gerekmektedir. Genel olarak her iki tipolojide de kadınlara yönelik olarak kaynaklara ulaşabilirliklerini arttırmak, köy kadın grupları oluşturarak kadının varlığını görünür kılmak, kadınların yanı sıra genç kızları ve çocukları proje ve programlara dahil etmek ve kadının kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayacak sosyal güven ve sosyal güvenlik hizmetleri sunmak gerekmektedir. Kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesi aynı zamanda, Türkiye’de bölgeler ve cinsiyetler arası eşitsizliğin azalmasını da gerektirmektedir.

Son 30 yıla bakacak olursak küreselleşen dünyada kırsal kalkınma politikaları da değişim göstererek, ortak payda olan kırsal toplumun refahı için çok fonksiyonel ve entegre yaklaşıma sahip politikalara dönüşmektedir. Toparlamak gerekirse Türkiye’de Cumhuriyet döneminde günümüze kadar, Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal hayatındaki ilerlemelere paralel olarak özellikle insan kaynaklarının ve kırsal alt yapının geliştirilmesi, tarımsal verimliliğin artırılması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak bölgeler arası ve kır kent arası gelişmişlik farklılıkları hala önemini korumaktadır. Türkiye’deki kırsal dönüşüm projeleri köy enstitüleri hariç hep en önemli ayağı eksik bırakılmıştır. Kırsal dönüşüm çalışmaları köylü yerine daha çok köy eksenli olmuştur. Bu yüzden birçok kırsal dönüşüm faaliyetlerinde istenen sonuç alınamamış, kır ile kent arasındaki dengesizlik artarak devam etmiştir. Kırsal kalkınma projeleriyle amaçlanan hedeflere ulaşmak için güncel planlama yaklaşımlarının benimsenmesi, projelerin yerel özelliklere ve ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve faydalanıcıların görüşlerine önem verilmesinin yanında projenin başarısı konusunda belirleyici olduğu proje ve öncelik seçimlerinin doğru yapılmasının yanında, sosyal ve çevresel bileşenlere önem verilmesi, projelerde sağlıklı ve etkin bir izleme değerlendirme sistemi kurularak yerinde ve zamanında gerekli önlemlerin alınıp, kaynakların etkin kullanılması gerektiği asla unutulmamalıdır.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize çok teşekkür ederim. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

METİN ÇULHAOĞLU:

Biz de teşekkür ederiz, sağ olun. Değerli arkadaşlarım panelist arkadaşlarımızın konuşmaları burada tamamlanıyor. Bundan sonraki yolumuz şöyle olacak. Arkadaşlar bir ara vereceğiz, saat tam 4’e 10 kala burada olmak üzere ara veriyoruz. Bu arada panelistlerimiz ikinci oturumda tekrar yeniden söz almayacaklar, ancak sizlerin sorularınız varsa bu sorularınızı, açılmasını istediğiniz başlıklarınızı, buna benzer şeyleri yazılı olarak ve hangi paneliste yönelik olduğunu belirterek buraya iletmeniz yeterli olacaktır. Yazılı olarak ve hangi konuşmacı arkadaşımıza yönelik olduğu belirterek sorularınızı yöneltebilirsiniz. Teşekkür ediyorum, 10 dakika sonra buluşmak üzere yeniden.

Evet, arkadaşlar tamamız. Soruları aldık ama soruların yöneldiği arkadaşlarımız yanıtlarken arada başka soruları da bana ulaştırabilirsiniz. Şu ana kadar bana ulaşan sorular Rifat Dağ arkadaşımızla Korkut Boratav hocamıza yönelik. Bir de Melek Çakmak arkadaşımıza yönelik bir soru var. Arzu ederseniz şöyle yapalım. Melek’e bir soru yöneltilmiş durumda Melek senden rica etsem seninle başlayabilir miyiz?

MELEK ÇAKMAK:

Soru: Ahmet Şahinöz hocamızın bir sorusu var. DTÖ, Dünya Bankası ve IMF tarafından dayatılan neo-liberal politikalar gelişmekte olan ülkelerin gıda güvencelerini tehdit etmektedir. FAO'nun bu sürece tavrı nedir? Teşekkürler demiş hocamız.

FAO'nun mevcut, yaygın ve geçerli olan serbest piyasa ekonomilerine taraf olma ve bunun dışında kalma veya buna ters düşme gibi bir ideolojik duruşu yok. Ancak FAO'nun görevi gıda güvencesinin tesisi, küçük çiftçilerin korunması, kırsal alanda refahın artırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır. Dolayısıyla FAO gelişmekte olan ülkelerin uluslararası tarım ticaretinin de hakettikleri payı alabilmeleri ve daha adil bir uluslararası tarım ticareti için üye ülkelere DTÖ tarım müzakere kapasitelerini geliştirmeye yönelik eğitimler ve politika destekleri vermektedir. Onun dışında yine çiftçilerin tarım dışı gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Gıda güvencesinin tesisi biraz önce de söylediğim gibi sadece tek sektöre eğilerek ulaşılabilecek bir hedef değildir; tarım dışı sektörlerin de birlikte ele alınması gerekmektedir ve mekansal bir bütünlük içinde olmalıdır. Bunu bölge olarak veya havza olarak da tanımlayabilirsiniz. Önemli olan belirli sorunların ve ihtiyaçların ortak olduğu büyük mekanlarda entegre yaklaşımlarla durumu ele almaya çalışmaktır. Ama örneğin İFAD diyor ki artık bu entegre yaklaşımlar da çok yeterli olmayabilir. Çünkü bir çok soruna el atmak zorunda kalıyorsunuz. Dolayısıyla hızlı başarılarla yönelik ve pilot uygulamaları benimseyen örnek çalışmaların daha geçerli olabileceğini söylüyor. Şunu söylemek istiyorum ki kalkınma yaklaşımları dinamik olmakla birlikte FAO için kırsal kalkınmada öncelikli sorun gıda güvencesidir. Gıda güvencesinin tesisinde, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerle ve küçük çiftçilerin korunmasına yönelik işler yapmaya çalışıyoruz. FAO tarafsız bir forum olarak üye ülkelere destek vermeye devam edecek. Ancak uluslararası ve ulusal yönetim çerçevelerinin son gıda krizinde de olduğu gibi yeterli olmadığı, bazı sorunların küresel ölçekte yaşandığını biliyoruz. Bu tür krizlere yönelik çözüm arayışları devam ediyor. Bundan sonra FAO da neler yapabilir, gelişmeler nereye gidebilir bunu hep birlikte göreceğiz.

METİN ÇULHAOĞLU:

Çok teşekkürler Melek. İzninizle İlhan arkadaşımız kendisine yönelik soruyu yanıtlasın.

İLHAN KOÇULU:

Soru: Örgütlenme esnasından hangi tür sorunlarla karşılaştınız?

Örgütlenme esnasında karşılaştığımız en büyük sorun arkadaşlar, güvensizlikti. Geçmişte yaşanmış olan olumsuz deneyimlerin günümüzde insanlarda yarattığı güvensizlik. Yine olmayacak, yine birileri gelip bizi dolandıracak mantığıyla yanaştı insanlar. Ama biz örgütlenmeyi ilk dönem ortak çıkarlarımız üzerinden soyu sürdürme, mesela ilk başladığımda 2003 yılındaki ilk toplantılarımızda hep ben şeyi gündeme getirdim: köyde eskiden ekmek pişti mi bütün köyü koku alırdı, bu koku ne oldu? Toprakta solucan böcek vardı, nereye gitti? Doktora gittiğinizde eskiden doktor hastalıklara teşhis koyarken bir üşütmeden, soğuktan, ikincisi yetersiz beslenmeden teşhisleri koyuyordu. Şimdi gittiğinizde ne diyor, şunu yeme, onu yeme, bunu yeme, %75'i beslenmeden kaynaklanıyor. Bunları vurgulayarak köylülerin içinde iki üç yıllık çalışma yaptık hatta, dördüncü yıldan sonra güven pekişti, güven pekiştikten sonra örgütlenmenin zamanının geldiğini kendileri koymaya başladı. Bir de ürettiğimiz bizim orda yok olmak üzere olan buğdayın atası dediğimiz kablıca (emmer) türü buğday var. Yaklaşık 6-7 çiftçide 2 ton civarında bulduk, onu çoğalttık. Tohum yok olurken üretim kültürü de yok olmuştu. Yerel bilgilerin de yeniden canlandırılması gerekliliği açığa çıktı. Bu ürünlerin pazarlanması için birliktelik gerekiyordu, ortaklaşa hareket etmek gerekiyordu. Bu üretimin sürecinin dayatmasıyla bir örgütlenme meydana geldi. Güvensizlik sorununu da böylece aşmış olduk.

İkinci soru: *Organik tarımda verimin düşüklülüğü bir sorun yarattı mı?*

Şimdi organik tarımda verimin düşüklülüğü sanayi tarımının, şirket tohumları satanların büyük bir aldatmacası arkadaşlar. Buna herkes emin olsun. Kesinlikle organik tarımın verimliliği diğer sanayi tarımın verimliliğinden yüksek. İlk dönem bu aldatmacayla köylü arkadaşlarımızın hepsi bana "senin tuzun kuru, traktörün borcu var, çocuklar üniversitede okuyor, bu paraları nerden karşılayacağız" dediler. İki yıl küçük küçük alanlarda yaptık yerli tohumların çoğaltılmasını. İki yıl sonra şunu gördüler, şimdi mazot tüketimi, tohuma her sene verilen para, o hibrit tohumlar geliyor, kısır tohumlar, köylüler öyle diyorlar, her sene tohum almak zorundasın. Üçüncüsü, gübre, bu tohumlar öyle alışmışlar ki, dışarıdan gelen tohumlar, gübre vermezsen bitmiyor. Şimdi gübre verince o gübrenin dolgu malzemesi toprakta bir sıkışıklık yaratıyor. Bunların işlenme sürecinde yüksek girdiler var. Girdileri düş, tohuma verdiğin girdiye, fazla enerjiye verdiğin paraları da düş, bu taraftan da kendi yerel doğal koşullara uyumlu kendi tohumlarımızla yaptığımız tarımla karşılaştırdık. Beşinci yıldayız, geçen yıl Kuyucuk köyünde ve Büyükçatma köyündeki toplantılarda alt alta tahtaya yazarak çıkardık. Organik tarımın verimliliği hububatta (diğer alanları sebze ve meyveyi bilmiyorum) daha karlı. Bu konuda ben iddia ediyorum bu işi en iyi bilenlerle de oturur konuşurum, hesapları da çıkarır önüne koyarım organik tarım diğer tarımlardan daha verimli ve karlı, girdileriyle birlikte hesaplandığı için.

METİN ÇULHAOĞLU:

Şimdi değerli arkadaşlarım kendilerine soru yöneltilen Rifat Dağ ve Korkut hocamız var. Ben onlardan soruyorum yanıtlamaya başlamak için sizin zaman önceliğiniz, tercihiniz var mı? Yani ben önce başlayayım diye ben ona riayet edeyim. O zaman Rifat hocam siz buyrun.

RIFAT DAĞ:

Önce değerli hocam Prof. Dr. İrfan Girgin'e teşekkür ederim soruları için. Kendisi kıymetli bir hocamız ve kırsal altyapı konusunda yeri doldurulamaz bir uzman hocamız.

Soru: *Küçük tarım işletmelerinin büyük sermaye işletmeleri karşısında güçlenmesinin yolları ne olabilir?*

Tevazu gösterdiniz soruyorsunuz. Sayın hocam bunu birlikte yeniden paylaşırsak ben iki enstrümandan söz etmek istiyorum. Bu küçük birimlerin, yoksul işletmelerin kendi başına bir türlü pazara erişemeyen, kendi faaliyetlerini sürdüremeyen, girdi kullanamayan bu işletmelerin daha etkin kılınması için geleneksel manada piyasaya erişimlerini sağlamak gerekiyor. Yani piyasa için üretim yapmalarını sağlamak gerekiyor. Yani başka bir deyişle tedarik ve satış piyasalarına karşı güçlendirmek gerekiyor. Bunun modelleri var, yani etkin bir örgütlenme yani kooperatifçiliğin desteklenmesi gerekiyor. Ben bu konuda çok iyimser değilim, umutlu değilim. 80'li yılların öncesinde hatırlarsınız bir Köy-Koop vardı ve 3 milyona yakın ortağı vardı Köy-Koop'un ve bir döneminde kişisel olarak benim de imzamin bulunduğu 600'e yakın bir endüstri yatırımı gerçekleştirilmişti. O dönemlerde 70'li yıllarda Köy-Koop, 1980 askeri darbesiyle ilk hedef haline geldi. Bütün kooperatif işletmeleri tasfiye edildi. Kooperatif mensubu olmak zanlı olmaya yetiyordu. Böyle bir süreç yaşandı. Ve bu işletmelerden 600'e yakın sanayi işletmesinden hiçbirinin şu anda faal olmadığını sanıyorum. O süreçte çalıştırılmadı. Stratejik hedef olarak, etkin örgütlenme ve ciddi bir kamu desteği ile bu alanın desteklenmesi gerekiyor. Serbest Pazarıcılar-Küreselciler ne diyor onların bir sloganı vardı, "küresel düşünceksiniz yerel uygulayacaksınız". Aslında bunun aksi uygulandı; yerel düşünüldü küresel uygulandı. Böyle bir operasyon içinde işlerimizin daha zor olduğunu düşünüyorum. Şimdi burada eş değerli ürün takasına tekrar değinmek istiyorum. Denizli'nin Yeşilyuva köyünün ürettiği ayakkabı ile Kars'ın Çıldır'ının ürettiği koyunların takasını mümkün kılacak mekanizmaya ihtiyaç var. Bu bir aşırıdır. Bunu başlatmak gerekiyor, bunun da ciddi bir uygulama olacağını düşünüyorum.

İkinci soru, sayın başkanım, yoksulluk yönetiliyor diyor Mehmet Emin Aslan arkadaşımız yani kamu politikalarıyla körükleniyor. İşin garip tarafı bu. Yani bir taraftan küresel teknelci

kapitalizme hizmet edecek ve kararlarınızı bu yönde uygulayacaksınız, kırsalın eteklerine itilen kitleler yaratacağısınız, diğer taraftan da vatandaşın el açmasını stratejik bir başarı olarak alkışlayacaksınız. Yani böyle ciddi bir çelişki var. İşte küçük üretimin desteklenmesi ve pazara erişiminin sağlanması ve onun kararlarının hakim olduğu sürecin çalıştırılması gibi bir mantığın çalıştırılmasında fayda var. Yani bir başka bir deyişle, katılımcı kırsal kalkınma dediğimiz hadiseye insanlarımız, biraz daha kulak vermeli.

Soru: *Evet, başka bir soru Muharrem Tezcan arkadaşımızdan geliyor. Diyor ki, bu üstünde durduğunuz enstrümanların hangisi SÜRKAL için bir örnek model olarak önerilebilir?*

Aslında SÜRKAL çok güçlü bir kuruluş. Başta başkanı Rahmi Demir olmak üzere diğer kıymetli arkadaşlarımızın ciddi bir ekolden geldiğini düşünüyorum, onlar çok güzel şeyler yaptılar. Genç kuşakla iletişim kurmalarını en büyük başarı olarak görüyorum. Zemin kazansınlar, halkaları genişletsinler bu çok büyük bir başarı ve bu anlayışın yerleşmesine destek olsunlar ve bunu yapacak birikime ve yeteneğe sahipler.

Soru: *Başka bir arkadaşımız, Dr. Doğan Katar arkadaşımız, kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceği konusunu soruyor. Okuyorum: Kırsalda yaşayanlar bulmuş olsaydı zaten uygular ve kalkınırlardı. Bunu bilmedikleri için kalkınmamıştır. Bunun yöntemi giderek bu kesimle tartışarak zaman kaybetmek yerine bölgenin durumunu analiz edecek olan uzmanların belirlediği yöntemlerle onları kalkındırmak daha doğru olmaz mı?*

Burada uzman kadroları eleştirecek onu dışlayacak bir yaklaşım ve üslup içinde olmadım. Ahmet Bey'le 1980 yılında başlayan maceramızda şöyle şeyler yaşadık. Sayın Saltık'ın bize öğrettiği şeydi arkadaşlar; “siz bu insanları dışlayarak bir yere varamazsınız yani birlikte götürmek durumundasınız. Eğer bir değişim ve evrimleşme söz konusu olacaksa bu insanlarla birlikte yaşamamız, gerçekleştirmemiz gerekiyor.” Bu nedenle bu yaklaşım önemlidir. Yani ihtiyacını kendisi belirlesin, kendisi farkına varsın ve birlikte çalışsın esprisinin çok doğru olduğunu düşünüyorum. Uzmanlar yapıyor işte, fabrikalar açılıyor ve fabrikalar kapanıyor. Herkes bunun farkında zaten. O nedenle gerçek ihtiyaç sahibiyle birlikte çalışmak durumundayız yani mutlak bir başarı için, katılımcı kalkınma yaklaşımı önemlidir.

Soru: *Bir diğer soru da Hayri Menteş arkadaşımızdan. Aile tipi işletmelerin halen savunulması gerekir mi? Ve bu konudaki ekonomik çelişkiler ile kırsal kalkınma arasındaki bağlantıyı kurmak için neler söylenebilir?*

Şimdi aile işletmelerine, köylü işletmelerine karşı değiliz. Yani öyle bir yapı, öyle bir sistem, öyle bir strateji uygulanıyor ki, bu işletmeleri parçalayacak, sistemin dışına atacak bir mantıkla gerçekleştiriliyor tüm politikalar. Ve son 10 yılın göç oranlarına baktığımızda; 70'li yıllarda her on yılda 1-1,5 milyon göç yaşanırken bugün bu 5-6

milyona çıkmış durumda. Yani on yıllık dönemde 6-7 milyon insan yerlerinden oluyor. Yani kendi küçük vatanlarından, kendi küçük anayurtlarından kopuyor bu insanlar ama umutsuz olarak göçüyorlar. Kente geliyorlar ve ciddi manada bir işsizlik var. Ben Marx'ın eksik istihdam, yedek işgücü yaklaşımının kendisinin şu dönemde sağ olduğunda bu şekliyle ifade etmeyeceğini düşünüyorum. Bir sınıf yaratıldı, işsizler sınıfı yaratıldı ve bunu emek kategorisi içinde düşünmek de doğru değil. Yani artık kentler çekiciliğini yitirdi. Biz bu yapıyı, bu sistemi korumak, kollamak adına değil; insanların mağdur ve yoksun olmamalarını sağlayacak bir takım mekanizmaları, bir takım imkânları sunmak durumundayız. Sürdürülebilir bir göç stratejisinin, politikasının da yadsınacak bir şey olmadığını fakat bu insanların çaresiz bırakılmaması için desteklenmesi gerektiğini ve bu noktada olduğumuzu ifade etmek isterim. Teşekkür ederim arkadaşlar.

METİN ÇULHAOĞLU:

Ben de teşekkür ederim. Şimdi arkadaşlar bundan sonra soru almayacağız fakat az önce Melek arkadaşımıza kendisinin kısaca yanıtlayabileceğini söylediği bir soru geldi. Ben Meleğe söz vereceğim. Ardından son olarak Korkut hocamız kendisine yönelik soruları yanıtlamış olacak. Böylece panel kısmımızı burada bitirmiş olacağız.

MELEK ÇAKMAK:

Soru: Teşekkür ederim soru için. Biraz uzunca bir soru, kimin sorduğunu da bilemiyorum ama hızlıca okuyup kısa bir yanıt vermek istiyorum.

2000'li yılları tanımlayan özellikle ademi merkezîyetçilik, Korkut hoca'nın da bahsettiği gibi devletin üreticiyi korumaya, desteklemeye yönelik politikalarının geri çekildiğini ve yerini uluslararası sermayenin uzun vadeli çıkarlarına bıraktığını görüyoruz. FAO, piyasa anarşisinin daha etkin hale geldiği ve üreticiyi daha fazla uluslararası piyasanın politikalarına bağımlı hale getirdiği, İlhan Bey'in örneklendirdiği gibi koşullarda yoğunluklu olarak dezavantajlı gruplara odaklanan sosyal korumacılık yaklaşımı üreticiyi bu dönüşüme karşı nasıl koruyacaktır? Tüm kaynakları beşeri vs. makro ve mikro düzeyde planlı şekilde organize etme becerisi daha yüksek olabilecek bir merkezi yapının yerini ademi merkezîyetçiliğin alması sizce nasıl mümkün. Bu üretici açısından sizce daha büyük tehlikeleri barındırmıyor mu? Teşekkürler.

Şimdi biraz uzun ve zor bir soru; ben anlayabildiğim kadarıyla kısaca yanıtlamaya çalışacağım. Umarım tatminkâr olacaktır. Şimdi, insan odaklı kırsal kalkınma yaklaşımları yoksulluğu destekleyen makro düzeydeki politika çerçevelerinin en önemli tamamlayıcısıdır. Makro politikaların yerinde olacak ama yerelin ihtiyaçlarına,

önceliklerine ve potansiyeline hitap eden müdahalelerde bulunacaksınız. Böylelikle hem insanların katıldığı ve hem de sorumluluk aldığı bir kalkınma yaklaşımını benimseyeceksiniz. FAO'nun yapmaya çalıştığı bu. Bunu yaparken de her zamanda söylediğim gibi en yoksulu, en dezavantajlıyı ve küçük çiftçiyi öne alan bir yaklaşımı var. Umarım bir şey ifade etmiştir.

METİN ÇULHAOĞLU:

Teşekkür ediyorum Melek. Son olarak buyurun Korkut hocam size veriyorum sözü.

KORKUT BORATAV:

Teşekkürler. Birkaç soru var ikisini ayrı alıcım, öbürlerini birleştirmeye çalışacağım. Birisi:

Soru: *Dünya çapındaki mevcut kriz derinleştikçe tarım ve köylülüğü neler bekliyor?*

Tarım küçük mülkiyete, küçük üreticiliğe ve aile işletmeciliğine dayanıyorsa talep düşmesi halinde ve talep canlanması halinde asimetrik sonuçlar çıkıyor. Talebin düştüğü bugünkü kriz ortamlarında fiyatlar çok hızla çöküyor. Kriz ortamlarında fiyat çöküntüleri tarım sektörünü daha çok etkiler; sanayi sektöründe daha oligopolcü yapılar yaygın olduğu için fiyatların korunması daha başarılı olur. Dolayısıyla kamu ve devlet destekleri ağı direnecek güçte değilse veya kriz şiddetlendiği için zayıfladıkları için, etkisiz kalırlar. Dolayısıyla bu krizin özellikle tarımsal fiyatlarda daha önceki bütün krizlerde olduğu gibi büyük çöküntüler yaratması ve sunuşumda kısaca değindiğim Via Campesina Uluslararası Köylüler Örgütünün endişelerinin daha da güncelleşmesi gündemdedir.

Öbür soru panelin örgütlenme tarzından ve katkılardan hoşnut olmayan bir izleyicimizin.

Soru: *Şahsen bu panele ülkemizin kırsal alanda yaşayan, geçinme sıkıntısı içinde olan insanların nasıl kalkındırılacağı umudu ile gelmiştim. Bunların hiçbirisi konuşulmadığı gibi panelistlerimizin hiçbirinin umurunda değilmiş. Eğer tersi olmuş olsaydı, asıl konu bırakılıp ideolojik takıntılarımızı birbirimize anlatmayı bırakırdık. Siz bu duruma ne dersiniz?*

Ben diğer arkadaşlarım adına değil, kendi adıma yanıtlayabilirim. Örneğin tarıma dönük kamusal savunma araçlarının adım adım ortadan kalktığı bir ortamda, Türkiye’de fiyatların yılda 3,5- 4 civarında çökmesi ve 2,8 - 3 milyar insanın tarımda istihdamdan

kopmasını özellikle vurguladım. Bu, kırsal alandaki insanlarımızın sıkıntılarının umurumda olmadığı anlamına gelmişse, demek ki aynı şeyleri ikinci bir defa söylemem lazımmış. İdeolojik takıntıları da bir yana bırakalım, ideolojik takıntı suçlamalarının kendisinin ideolojik bir takıntı olduğunu düşünüyorum açıkçası.

Öbür sorulara geçeyim müsaadenizle. Buradaki iki soru, kırsal kalkınma alanında neler yapılabilir doğrultusunda. Tarihsel özellikleri açısından ve Avrupa Birliğinin uyum süreci içinde sorusu var. Ben bunun daha genel olan iki soruyla birleştirip yanıtlayacağım müsaade ederse soru soran arkadaşlarım. Birisi:

Soru: *Kamu düşmanı politikalar sonucu yoksul köylülerin yoksulluktan kurtulması mümkün görünüyor mu? Araçları nedir? Nilüfer arkadaşımızın.*

Soru: *Çağla Gülses'in sorusu. Kamuculuğun tasfiye edildiği ve devletin içe çökmesi olarak da tanımlayabileceğimiz devletin intiharından söz etmiştiniz. Devlet aygıtı bugünün koşullarını düşündüğümüzde sürece nasıl eklemlenmektedir? İki, bu durumun önüne geçerek ve ileri adımların atılmasına önderlik edecek aygıtlar olmalı mı, ne yapmalı?*

Müsaadenizle birlikte yanıtlamaya çalışayım. Kırsal kalkınma ile ilgili soruları bu konuya bağlıyorum. Bu işin içinde olan arkadaşım ipuçlarını verdi bence. Bir kere örgütlenme ve tabanla iç içe çalışmanın gerektiğini deneyimleriyle anlattı. Bir de dedi ki; hükümetlerin desteği lazımdır. Yani olayın iki ayağı olduğunu sanıyorum. Bu konunun içinden geçen sizler bana göre çok daha hâkimsiniz konuya. Bu derneğin yöneticileri, çalışanları ve kırsal kalkınmanın mutfağında olan insanlar konuyu daha iyi biliyorlar. Doğrudan doğruya halkın içinde yani kırsal yörenin insanlarıyla birlikte örgütlü bir çalışma olursa ve hükümetin kösteği olmazsa; ama tercihen desteği olursa başarı mümkündür. Burada devlet aygıtının rolü geliyor sahneye. Devlet aygıtı, aslında boştur; içini kimin doldurduğuna bağlı olarak hareket ediyor. Tarihsel olarak devlet aygıtı başlangıçta sadece sopa kullanan bir aygıttı. Yani sadece adalet, savunma, emniyet ve hapishaneleri yöneten bir aygıttı. Toplumun diğer alanları devletin etki alanı dışına bırakılmıştı. Bu vahşi kapitalizmdir. Ama yüzyıllar boyunca Batı'da ve çok daha yakın tarihlerde Türkiye'de, devlet aygıtının içi halkın mücadelelerinin, taleplerinin iktidara taşınmasıyla; yani örgütlü mücadelelerin tarihi birikimi sonunda yeni işlevlerle doldurulmaya başlandı. Bir Fransız düşünür siyasi devletin sopa ve silah kullanan, hapishaneleri işleten, ceza veren işlevlerine "devletin sağ eli" der. Yeni, ekonomik-sosyal görevler üstlenerek refah dağıtan işlevlerine "devletin sol eli" der. Bu sol el sonradan gelişti, kuvvetlendi. İşte benim "devletin kendini yok etmesi, intiharı" ile kastettiğim şey sol elle ilgilidir. Sol el zayıfladıkça çirkin yüzüyle kalıyor devlet. Onun için bu sol eli güçlendirecek örgütlenmeler, siyasi mücadeleler, fikir akımları lazım. "Sol el" felce uğrarsa, devlet dediğimiz aygıttan geriye, polislin dövdüğü çocuklar kalır; gece evler basılarak hapishaneye götürülen insanlar kalır; muhalefetin

susturulması kalır; askeri operasyonlar kalır; komşularla savaş kalır. Yani bizim istediğimiz böyle bir devlet değil, öbürüdür; refah dağıtan devlettir. İşte bizlerin vatandaşlar olarak mücadelemiz bu doğrultuda bir devletin oluşmasını hedeflemelidir. Değerli arkadaşımın o minicik Kars’ın köyünde yaptığı günlük çalışmadan başlayarak taleplerimizi örgütlü örgütsüz kamuoyuna ve siyasete taşımaya giden bir mücadele söz konusudur. Dünyanın gerçekleri de devletin sol elinin yeniden güçlenmesinin başlayabileceği bir dönemecin içinde olduğumuzu gösteriyor bize. Sözlerimi, kriz olgusuna da bağlayarak noktalayayım. Amerika Birleşik Devletleri’nin en sağcı Başkanlarından biri olan, yani, devleti ekonomiden tamamen tasfiye etmek isteyen bir doktrinin bayraktarı olan Bush, kriz patlak verdikten sonra iktidarının son ayında, birden bire kendi dünya görüşünü çığneyip, unutarak büyük bir hızla devleti yeniden harcayan, dağıtan ve müdahale eden bir aktör olarak devreye soktu. Amerikan Devletinde bu dönüşüm olabiliyorsa, bizim de kendi kafamızdaki geçmişten kalan bütün fikri, ideolojik saplantıları bırakıp; yeniden aktif bir aktör olarak devlet aygıtından, siyasetten beklediklerimizi siyasetçilere, bireylere, örgütlere aktarmamız lazım. Benim söyleyeceğim bunlardır. Saygılar.

METİN ÇULHAOĞLU:

Değerli arkadaşlarım panelimiz burada sona eriyor. Ben bir kez daha dinleyiciler olarak sizlere ve buradaki konuşmacı arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum. Bundan sonraki prosedürü anlatmak için bir arkadaşımız geliyor buraya.

— Ben de değerli panelistlere teşekkür ediyorum. Biraz sonra ödül törenine geçeceğiz, sizleri koltuklarınıza alalım. Bu yıl ilkin düzenlediğimiz Ahmet Saltık makale yarışmasında dereceye giren birinci, ikinci ve üçüncü ve iki de mansiyon kazanan arkadaşlarımızı ben kürsünün önüne davet etmek istiyorum. Makale yarışması birincisi TOBB Üniversitesi İktisat Bölümü 3. sınıf öğrencisi Ömer Tangül, yarışma ikincisi Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 1. sınıf öğrencisi Çağla Gülses, üçüncü arkadaşımız Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi 4. sınıf öğrencisi Gökhan Çınkara. İlk mansiyonumuz Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ziraat Mühendisliği Bölümünden Ayşe Çandar, ikinci mansiyonumuz ise Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden Cihan Kaymaz’a gidecek.

Arkadaşlarımıza ödülleri vermek üzere izni olursa, birinci olan arkadaşımız Ömer Tangül’e ödülünü Sayın hocam Prof.Dr. Korkut Boratav’dan rica edeceğim. Çağla Gülses’e ödülünü vermek üzere Prof. Dr. Birsen Gökçe’yi davet etmek istiyorum. Gökhan Çınkara’ya ödülünü vermek üzere Prof. Dr. Ahmet Şahinöz’ü davet etmek istiyorum. Ayşe Çandar’a ödülünü vermek üzere Doç. Dr. Ayşe

Gündüz Hoşgör'ü davet etmek istiyorum. Cihan Kaymaz'a ödülünü vermek üzere Doç. Dr. Bülent Gülçubuk'u davet etmek istiyorum. Teşekkür ederiz arkadaşlar sizleri yerlerinize alabiliriz.

Değerli panelistlerimize ufak bir anı olması için Sivas'ın Hacımırza köyünde genç kızlarımız tarafından yapılmış minik hediyelerimizi vermek istiyoruz. Onları takdim etmek üzere Zekayi Bakar'ı ben bu tarafa almak istiyorum ve panel başkanımız Metin Çulhaoğlu, Prof. Dr. Korkut Boratav, Melek Çakmak, Rifat Dağ ve İlhan Koçulu'yu tekrar yormak istiyorum bu tarafa doğru.

Makale yarışmamız uzun bir süreçti. Çok değerli jüri üyelerimiz vardı. Biz onlara da bu yarışmanın anısı olarak birer küçük hediye vermek istiyoruz, Derneğimiz Başkanı Sayın Rahmi Demir'i davet etmek istiyorum. Bugün aramızda olmayan jüri üyelerimiz Yücel Çağlar, Feryal Turan ve Yeliz Alparslan'a ve aramızda olan jüri üyelerimiz Muharrem Karakuş, Zekayi Bakar ve Özgür Çetinkaya'ya teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca bu süreçte Metin Çulhaoğlu'nun hem jüri başkanlığını hem de panel başkanlığını yürüttüğünü belirtmek isterim. Kendisine tekrar teşekkür ediyorum.

Değerli konuklar, ödül törenimizle beraber panelimiz burada sona erdi. Umarım seneye de tekrar beraber oluruz belki daha farklı bir konuda, farklı panelistlerle hepimize bugün vakit ayırıp buraya geldiğiniz için SÜRKAL adına gönülden teşekkür ediyorum. Çok sağ olun, seneye görüşmek üzere hoşça kalın.

Dr. Ahmet Saltık

Makale Yarışması

SÜRKAL tarafından 2009 yılında düzenlenen yarışma, Türkiye'deki tüm üniversitelerin lisans öğrencilerine açık olarak duyurulmuştur. Yarışma ile kırsal kalkınma alanına gençlerin kazandırılması ve konuya farkındalık yaratılması hedeflenmiştir.

Bu yılın makale konusu “**Yirminci yüzyılın ikinci yarısından günümüze kırsal kalkınma alanındaki temel yaklaşımlar ve değişimler**” olarak belirlenmiştir. 14 üniversiteden toplam 25 öğrencinin başvurduğu yarışmada 1.500 TL'lik birincilik ödülünü *TOBB Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü* 3.sınıf öğrencisi **Ömer Tangül**, 1.000 TL'lik ikincilik ödülünü *Hacettepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü* 1.sınıf öğrencisi **Çağla Gülses** ve 750 TL'lik üçüncülük ödülünü ise *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi* 4.sınıf öğrencisi **Gökhan Çinkara** almıştır. Yarışmada *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi* öğrencisi **Cihan Kaymaz** ile *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ziraat Mühendisliği* bölümü öğrencisi **Ayşe Çandar** 250 TL mansiyon almaya hak kazanmışlardır.

Ahmet Saltık ve
Kırsal Kalkınma Paneli

Dr. Ahmet Saltık Makale Yarışması Birincilik Ödülü

Ömer Tangül

TOBB Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
3. Sınıf Öğrencisi

Giriş

Dünyada, insanların daha yüksek standartlarda ve daha mutlu yaşamalarını sağlamak için geçmişten günümüze çok çeşitli yöntemler ve uygulamalar yapıla gelmiştir. Özellikle son yüzyılda hızla artan dünya nüfusu ve bunun paralelinde ortaya çıkan yetersiz ve dengesiz yaşam biçimleri, birtakım düzenlemeleri gerekli hale getirmiştir. Artık dünyanın herhangi bir noktasında çıkan bir huzursuzluk, bütün ülkelerdeki insanları rahatsız eder ve ilgilendirir duruma gelmiştir. Bu etki, şüphesiz ki globalleşen dünyanın doğal bir sonucudur. Tüm gelişmiş dünya ülkeleri, petrolsüz yaşayabileceklerini bilerek farklı enerji kaynaklarını keşfetmeye çalışırken buğdayın yerini ya da topraktan biten herhangi bir hammaddenin yerini kolay kolay hiçbir şeyin alamayacağını bilincindedirler. Tarım, yoksulluk, çevre, küresel kirlenmeler, dramatik göç hareketleri, toprak kirlenmeleri ve içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı her toplumu ve bireyi doğrudan ilgilendirir hale gelmiştir. Tarımın ulusal gelirden aldığı payın giderek azalması, gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve kırsal ile kent arasındaki sosyo-ekonomik kalkınma farklılıkları yoğun bir biçimde kırsaldan kente göçün yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sonuç bize kırsal kalkınmanın günümüzdeki stratejik öneminin ne denli büyük olduğunu gözler önüne serer.

Başlangıç tarihi 1950'lere dayanan "kırsal kalkınma yaklaşımları" zaman içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik faktörler ile ortaya çıkan değişikliklerin etkisi ile farklılaşmıştır. 1960'larda "modernizasyon", 1970'lerde "devlet müdahaleleri", 1980'lerde "serbest pazar",

1990'larda "katılım ve yetkilendirme" ile karakterize edilebilecek bu farklılaşma sırasında öne çıkan popüler fikirler ve terminolojiler de dikkat çekici olmuştur. Örneğin 1980'lerde duyulmaya başlanan gıda güvenliği ve açlık analizlerinden, 1990'larda sürdürülebilir geçim kavramı türemiştir. Bazen de kullanılan terminolojide, zaman içinde değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Örneğin, 1980'lerde yoksulluğun hafifletilmesi, 1990'larda yoksulluğun azaltılması şeklinde kullanılırken, 2000'lere gelindiğinde yerini yoksulluğun ortadan kaldırmasına bırakmıştır. Kırsal kalkınma, günümüzde sadece sektörel bir yaklaşım ve tarımsal kalkınma boyutu ile sınırlı kalmayıp, büyüme yerine insani-kalkınma, üretim yerine kalite paylaşımı, satış yerine pazarlama, ulusal ölçek yerine yerel kalkınma, hizmet götürme yerine birlikte yapma gibi yeni yaklaşım ve anlayışlara özen gösteren bir tedbirler bütünü olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu makalede, yirminci yüzyılın yarısından günümüze kırsal kalkınma alanındaki temel yaklaşımlar ve değişimler Türkiye ve Dünya örneklerinde anlatılmaya çalışılacaktır.

Kırsal Kalkınma

"Kırsal Kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesi, dengesizliklerin giderilmesi, kentsel alanlarda mevcut fiziksel ve toplumsal altyapının kırsal alanlarda da oluşturulması, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesi yönündeki süreçleri, etkinlik ve örgütlenmeleri ifade etmektedir."¹ Cengiz ve Çelem tarafından ele alınan diğer bir tanımda ise, "kırsal kalkınma; kırsal alanlardaki yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik, kırsal alanlarda yaşayan nüfusun kent alanlarındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik nimetlerden, göç olgusunu yaşamalarına gerek olmaksızın, buldukları yerde faydalanmalarını sağlayan ekonomik ve sosyal politikalar bütünü" olarak tanımlanmaktadır.²

Kırsal kalkınmada temel amaç, kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi, kır ile kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir şekilde yararlanmanın geliştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan ve esas olarak gelirinin büyük kısmını tarımdan ve tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi için entegre sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır.

1 **GERAY, C.** 1999. Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve İlçe Köy Birlikleri, Ç.Y.D.C.8, sayı: 2. s.63

2 **CENGİZ, T. ve ÇELEM, H.** 2003. Kırsal Kalkınmada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yönteminin Kullanımı, K.A.Ü. Orman Fakültesi Dergisi. Cilt 4, Sayı 1-2, s.144-153.

Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimini Etkileyen Fikir ve Terimler

Zaman içerisinde kırsal kalkınma yaklaşımları, toplumların ihtiyaçları ve gelişen bilim, teknoloji paralelinde değişiklikler göstermiştir. Ellis ve Biggs, 1950'lerden bu yana, kırsal kalkınma yaklaşımlarının temelini oluşturan çok sayıda teori, tema ve politikaları özetleyen bir “zaman çizelgesi” oluşturmuşlardır.³ (Çizelge 1) Onar yıllık dönemleri için hazırlanan bu çizelgede o dönem için etkili olan fikirlere ve terimlere yer verilmiştir. Bu fikirler ve terimler, belirli bir dönemde, kendinden önceki dönemin etkisi altında ortaya çıkıp, kendinden sonraki dönemleri de etkilediği için kesin tarih sınırları içerisine yerleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, kırsal kalkınmanın tarihsel gelişiminin çerçevesini çizen, politikaları ve uygulamaları etkileyen bu fikir ve terimler, yaklaşık olarak onar yıllık dönemler içinde ortaya çıkmakta ve takip eden on yıllık dönem içinde güç kazanmaktadır. Ortaya ilk çıkışlarından itibaren 10–15 yıl sonra da kırsal kalkınma politikalarını geniş anlamda etkilemektedir. Bu fikir ve terimler, ulusal ve uluslararası kırsal kalkınma politikalarının oluşumunda ön plana çıkan anahtar sözcükleri kapsayan bir terminoloji oluşturmaktadır.

Katılımcı kırsal stratejik planlama, 1980'ler ve 1990'lardan itibaren kırsal kalkınmada dışardan etkilenen teknolojiler ve ulusal politikalarla kendini gösteren, “tavandan tabana” ve “masa başı” yaklaşımlarından “tabandan tavana” ve “süreç” yaklaşımına dönüşmüştür.⁴ Bu yaklaşım kırsal toplumun kırsal kalkınma sürecine kendi öncelikleri doğrultusunda katılmaları ile ortaya çıkan değişimin bir yansımasıdır. Bu dönemde ortaya çıkan önemli bazı gelişmeler şunlardır:

- Tarımsal üretim sistemleri araştırmalarının ve özellikle Asya'da tek ürün (çeltik ve buğday) sistemlerinde Yeşil Devrim ile kendini karakterize eden büyüme tartışmalarının ortaya çıkışı,⁵
- Teknoloji konusundaki gelişme ile bilgilerin üretim ve ulaşılabilirliğinin artması ve böylece yoksulların karşılaştıkları sorunların çözümüne kendilerinin katkı verebilecek hale gelmesi,⁶

3 **ELLIS, F., BIGGS, S.**, 2001. “Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, Development Policy Review, 2001, 19(4):437-448

4 **RONDİNELLİ, D.A.**, 1983. Development Projects as Policy Experiments: An Adaptive Approach to Development Administration. London: Methuen. **MOSSE, D.**, Farrington, J., Rew, A., 1998. Development as Process: Concepts and Methods for Working with Complexity, London: Routledge.

5 **CHAMBERS, R., PACEY, A. and THRUPP, L.A.** (eds), 1989. Farmer First-Framer Innovation and Agricultural Research. London: Intermediate Technology Publications.

6 **RICHARDS, P.**, 1985. Indigenous Agricultural Revaluation: Ecology and Food Production in West Africa. London: Hutchinson.

- Kaynağını, 1980'lerdeki "hızlı kırsal değerlendirme yöntemi"nden alan "katılımcı yöntemlerin" yaygınlaşması ve 1990'lardaki "katılımcı kırsal değerlendirme"ye doğru yönlenecek şekilde gelişmesi ile katılımcı öğrenme ve eylemlerin yaygınlaşması,⁷
- Kırsal kalkınmayı vurgulayan kırsal politikalarda "insan odaklı" bir perspektifin ortaya çıkışı,⁸
- Seksenlerde başlayan "yapısal düzenlemeler" ve "pazarın serbestleşmesi" ile devletlerin daha önceki dönemlerdeki geniş kapsamlı olarak tarım sektörünü yönlendirmekten vazgeçme eğiliminin ortaya çıkması,
- Devletlerin kırsal hizmetlerin dağıtım etkinliğinde ortaya çıkan hayal kırıklığı ve bu alandaki destek kuruluşlarının başka ortaklıklar arayışına girmesi,⁹
- Büyük devlet coşkusunun da azalması ile kırsal kalkınmada faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayılarının ve göreceli olarak etkinliklerinin artması,¹⁰
- Kadınların erkeklerden farklı alanlarda ve koşullarda çalıştıkları, dolayısıyla kırsal politikaların kadın ve erkek üzerinde farklı etkilere yol açtığı göz önüne alınması gereksinimi ile kırsal kalkınmada "cinsiyet" konularının dikkate alınmaya başlanması,¹¹

7 **CHAMBERS, R.**, 1994. The Origins and Practice of Participatory Rural Appraisal, *World Development* 22(7): 953-69. and., 1997. *Whose Reality Counts?: Putting the First Last*. London: IntermediateTechnology Publications.

8 **LONG, N., LONG, A.**, (eds), 1992. *Battlefields of Knowledge: The Interlocking of Theory and Practice in Social Research and Development*. London: T-Routledge.

9 **ELLIS, F., BIGGS, S.**, 2001. "Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, *Development Policy Review*, 2001, 19(4):437-448

10 **LARSON, A.M.**, 2002. Decentralization and Natural Resource Management: A Nicaraguan Case Study, *World Resources Institute, Conference on Decentralization and The Environment*, 18-22 February, Bellagio, Italy.

11 **KORTEN, D.C.**, 1980. Community Organization and Rural Development: A Learning Process Approach, *Public Administration Review*, September/October .

Kırsal Kalkınma Fikirlerine Ait Zaman Çizelgesi (Ellis ve Biggs, 2001) (Çizelge 1)

1950'ler	Modernleşme - Çift ekonomi modeli - Geri tarım teknolojileri - Toplum kalkınması - Tembel köylüler
1960'lar	Dönüşüm yaklaşımı - Teknoloji transferi - Mekanizasyon - Tarımsal yayım - Tarımın büyüme rolü - Yeşil devrim(başlangıcı) – Rasyonel köylüler
1970'ler	Büyümeyle yeniden bölüşüm – Temel gereksinimler – Entegre kırsal kalkınma – Devlet tarım politikaları – Devlet tarafından sağlanan politikalar – Kentlere yönelik pozitif ayrımcılık – Yeniliğe teşvik – Yeşil devrim (devam) – Kırsal büyüme bağlantıları
1980'ler	Yapısal düzenlemeler – Serbest pazarlar – Fiyat haklarının alınması – Devletin geri çekilmesi – Sivil toplum kuruluşlarının yükselişi – Hızlı kırsal değerlendirme – Tarımsal işletme sistem araştırmaları – Gıda güvenliği ve açlık analizi – Kırsal kalkınmanın bir ürün değil süreç olması – Kalkınmada kadın – Fakirliğin hafifletilmesi
1990'lar	Mikro kredi – Katılımcı kırsal değerlendirme – İnsan odaklı kırsal kalkınma – Paydaş analizi – Kırsal güvenlik netleri – Toplumsal cinsiyet ve kalkınma – Çevre ve sürdürülebilirlik – Fakirliğin azaltılması
2000'ler	Sürdürülebilir geçim – İyi yönetim – Yerinden yönetim – Katılımın eleştirilmesi – Geniş sektörel yaklaşım – Sosyal koruma ve fakirliğin ortadan kaldırılması
1950'ler	Toplum kalkınması
1960'lar	Küçük tarım işletmelerinde büyüme
1970'ler	Entegre kırsal kalkınma
1980'ler	Pazarın Serbestleşmesi
1990'lar	Katılımcılık
2000'ler	Katılımcı Kırsal Stratejik Planlama

Kırsal Kalkınmada Etkin ve Birbirini İzleyen Anahtar Terimler (Ellis ve Biggs, 2001)

Çizelge 1’de görüldüğü gibi 2000’lerde “sürdürülebilir geçim” yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte “kırsal kalkınma” tarımın büyüme ve yoksulluğun azaltılmasındaki rolünü açıklayan ekonomik teorilerden bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Bunda da en önemli etken kırsal toplumun, politika ve uygulamadaki ani değişikliklere çok duyarlı olması ve bu durumun tek başına klasik ekonomi teorileri ile açıklanamamasıdır. Sürdürülebilir geçim yaklaşımı, kırsal yoksulluğun birçok gerçeği ile bağlantı içinde olan diğer geçmiş yaklaşımların da etkisi altındadır. Nitekim, Kırsal Kalkınma Zaman Çizelgesi’nde (Çizelge 1) 1990–2000 döneminde belirtilen ve aynı dönemdeki birçok literatürde de yer alan “gıda güvencesi” ve “açlık analizi” aslında “sürdürülebilir geçim” yaklaşımının çekirdeğini oluşturmaktadır.

2000’li yıllarda ayrıca kırsal yoksulluğun azaltılması ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya katkı sağlanmasında, gelişmekte olan ülkeler ve destek kuruluşlarında “çok sektörlü yaklaşım” ön plana çıkmaktadır. Kalkınmaya ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya yön veren ve bu alandaki mevcut terminolojinin de oluşturucuları olan uluslararası kuruluşların ve ülke gruplarının günümüzdeki politika ve uygulamalarında da “çok sektörlü” yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Yakın gelecekteki kalkınma ve kırsal kalkınma uygulamalarında da bu eğilimin daha çok tartışmalara konu olacağı ve gündemde olmayı sürdüreceği tahmin edilmektedir.¹²

Toplum Kalkınması Yaklaşımı

Toplum kalkınması kavramı, dünyada yaygın olarak 1950’lerden sonra kullanılmaya başlanmıştır. Oysa Tonguç, toplum kalkınmasının, gönüllü imece, yerel önderlik ve yerel toplumun tümlüğü gibi temel ilkelerini 1936’da başlattığı eğitim y etiştirme kursları ve köy enstitüsü sistemiyle uygulamış ve somut sonuçlara ulaşmıştı. ¹³

Geray, toplum kalkınması kavramını, “Kırsal ve kentsel yerel toplulukların toplumsal, ekonomik, ekinsel sorunlarını çözmek amacıyla girişkenliği ele alarak yerel güçlerini birleştirmesi, özgüçlerini ortaya koyması, olanaklarının elvermemesi durumunda giriştiği bu gönüllü çabaların devletçe desteklenmesi ilkesi çerçevesinde bir dayanışma, özüne yardım ve karşılıklı yardımlaşma surecidir. Bu, sorun çözmeye ve duyulan gereksinmeye dayalı planları, programları, demokratik uygulama yöntemlerini içeren eğitsel ve örgütsel bir süreç” olarak tanımlamaktadır¹⁴

Toplum kalkınması, yerel girişkenliği başlatacak ve etkinleştirecek eğitsel önlemlere başvurmayı gerektirir. Bu amaçla toplum kalkınması uygulamalarında topluluk üyelerine tarım, sağlık, orgun eğitim, ev ekonomisi, el sanatları, pazarlama, kooperatifçilik gibi konularda yeterli kazandırmaya çalışılır.¹⁵ Toplum kalkınması, yalnızca öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda öğrenilenleri gerçek duruma uygulama yeteneği de kazandırır. Bu yönüyle de etkinliği yüksek bir öğrenme biçimidir. ¹⁶Herhangi bir çalışmanın toplum kalkınması sayılabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Duman, bu özellikleri;

¹² **TC TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI.**, 2. Tarım Şurası. 8. Komisyon. Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu.

¹³ **TONGUÇ, D. H.**, 1974 İş ve Meslek Eğitimi.:TÖB-DER. Yayınları- I.

¹⁴ **GERAY C.**, 2002. Halk Eğitimi.: Güncelleştirilmiş 3.Baskı, İmaj Yayınları. s.306

¹⁵ **MİSER, R.**, 1995. “Toplum Kalkınması Çözümlemesi”, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, a: 26:2:528

¹⁶ **LOWE, J.**, 1985. Dünyada Yetişkin Eğitimine Toplu Bakış,..:Çev.Turhan Oğuzkan, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.. s.116.

- Girişimin tabandan gelmesi,
- Gönüllülüğe dayalı olması,
- Demokratik yönetim ilkesine dayanması,
- Destekli imece ve devlet katılımı olması,
- Ulusal kalkınma çabalarıyla koşut olma gerekliliği,
- Hem eğitsel ve hem de örgütsel bir girişim olması,
- Birçok konuya yönelik sürekli bir uğraşı olarak özetlemektedir. ¹⁷

Yeşil Devrim ve Nedenleri

Modern teknolojilerin tarıma uygulanması verimlilik artışına sebep olurken bu tür gelişme tarımda “Yeşil Devrim” olarak isimlendirilmiştir. Yeşil Devrim’in nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Birçok gelişmekte olan ülkede 1950’li yıllarda ve 1960’ların başında nüfusun sürekli artması kişi başına reel gelirin ve kişi başına gıda miktarının azalmasına neden olmuştur. Bu koşullarda tarıma teknik ilerlemeyi sokmak zorunlu hale gelmiştir.
- Toprak sınırlılığı, emek gücündeki hızlı büyüme tarım ve tarım dışı sektörlerde emek kullanımının büyüme oranının düşüklüğü, tarım sektörüne yönelik ciddi yatırım politikasının olmaması nedeniyle bazı az gelişmiş ülkelerde gıda krizinin yaşanmasına neden olmuştur.
- Yeni tohumların bulunması, aynı topraktan yılda iki ya da üç kez ürün elde etme imkanının ortaya çıkması, yılda hektar başına üretimi önemli miktarda artırmıştır. Böylece elde edilen yüksek hasat sonucu çiftçilerin gelirinde önemli artış olmuştur. Bu durum çiftçilerin riskler karşısında davranışlarının değişmesine neden olmuştur.
- Gübre kullanımının artması da az gelişmiş ülkelerde ürün ve gıda miktarını artırmıştır.
- Sulama kolaylıkları ve kontroller su arzı da az gelişmiş ülkelerde ürün ve gıda miktarının artmasına neden olmuştur.
- Tarımın makineleşmesi ve traktör kullanımının artması geleneksel tarımın modernleşmesine çok önemli katkı yapmıştır. Ülkemizde 1950’li yıllarda buğday ve pamuk fiyatlarına dünya fiyatlarının çok üstüne çıkacak şekilde sübvansiyon verilmesi, ekilebilir arazilerin iki kat artmasına neden olurken mera ve ormanların yarı yarıya azalmasına neden olmuştur. Tarım sektörünün mekanikleşmesi emek

¹⁷ DUMAN, A., 1999. Yetişkinler Eğitimi.. s.96

faktörünün yer değiştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Kolayca tahmin edileceği gibi tarıma traktörün, biçerdöverin vb. girmesi büyük bir işsizlik ordusunun oluşmasına neden olmuştur. Böylece,

- Yeni teknolojilerin kabulü tarım sektöründe kar maksimizasyonu güdüsünü beraberinde getirmiştir. Tarım sektöründe yeni teknolojilerin produktivite düzeyini yükseltmesi, çiftçilerin içsel ve dışsal teknolojilerin önemini daha iyi kavramalarına neden olmuştur.
- Tarımda yeni teknolojilerin kabulünde kamu sektörü de önemli rol oynamıştır. Hükümet gübre ve tarımsal ilaç sübvansiyonu vererek, traktör ithalatında gümrük vergisi muafiyeti tanıyarak ya da makine ve teçhizat ithalatını ucuzlatarak, düşük faizli kredi olanakları oluşturarak yeni teknolojilerin kullanılmasını artırmaktadır.¹⁸

Cinsiyet Dengeli Kırsal Kalkınma Yaklaşımları

Sürdürülebilir bir tarımsal ve kırsal kalkınmada kırsal kadının tarımsal üretime yaptığı katkılar görmezlikten gelinemez. Kırsal alanda yaşayanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi için uygulanan programlarda kadın varlığı bir ön koşul olmalıdır. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı olmayan projelerde kadınlar ve onlar gibi dezavantajlı gruplar kalkınmadan yararlanmak bir yana olumsuz etkilenmektedir.

Tarım kesimindeki kadınların üretime katılım düzeyleri, ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığına, gelire ve ürün desenine göre değişmektedir. Ancak, tarımda mekanizasyon düzeyi arttıkça kadın tarımsal üretimden kopmakta ve çalışma potansiyeli ev kadınlığına yönelmektedir.¹⁹ Ancak entegre bir yaklaşım olan cinsiyet dengeli kalkınma, kadını dezavantajlı bir kesim değil, aktif bireyler olarak görmektedir. Sadece kimin ne yaptığına değil, sorumlulukların nasıl paylaşıldığına, kaynak ve ödüllerin nasıl bölüştürüldüğüne eğilen cinsiyet işbölümünü içermektedir. Başka bir deyişle, cinsiyet dengeli kalkınma analizi, bir toplumda içerisinde yaşamı paylaşan kadın ve erkeklerin farklı rollerini ve ilişki biçimlerini anlamamıza yardımcı olur.

Kırsal alanda cinsiyet rolleri kır tipolojilerine göre değişme gösterir. Dolayısıyla evrensel erkek ve kadın rollerinden söz etmek mümkün değildir. Kadına yönelik geliştirilecek kırsal kalkınma stratejilerinin de bu tipolojilere ve farklı sosyal formasyonlarda kadınların üstlendikleri rollere göre belirlenmesi gerekir. Özgül toplumsal cinsiyet analizleri bu nedenle önem taşımaktadır. Öyle ki belirli kırsal alanlarda (mekanizasyona dayalı tahıl üretiminin başat olduğu alanlar) kadın tarımsal üretimde hiç yer almazken,

18 **PARASIZ İ.**, 2005. Kalkınma Ekonomisi. s.131-135.

19 **GÜLÇUBUK, B.**, 1999. "Tarımsal Üretimde ve Kırsal Kalkınmada Kadının Yeri ve Önemi". Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Tarım ve Köy Dergisi, Sayı 125, s-36-41.

diğerlerinde (emek yoğun tarımsal faaliyetlerin başat olduğu) kadın yoğun yeniden üretim faaliyetleri yanında üretim faaliyetlerinde de etkin bir paya sahiptir. Birinci tipolojide kadına yönelik tarımsal yayım önem taşımazken, ikinci durumda tarımsal yayım yanında kadının iş yükünü azaltıcı yatırımlara da ağırlık verilmesi gerekliliği vardır.

Genel olarak her iki tipolojide de kadınlar yönelik olarak üretim temelinde eğitim vermek, kaynaklara ulaşabilirliklerini (bilgi, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler girdi, kredi) artırmak, köy kadın grupları oluşturarak kadının varlığını görünür kılmak, kadınların yanı sıra genç kızları ve çocukları proje ve programlara dahil etmek ve kadının kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayacak sosyal güven ve sosyal güvenlik hizmetlerini sunmak, kadınların öz güven duygularını ve kendilerini ifade etmelerine ihtiyaç ve sorunlarını tanımlamalarına ortam sağlayacak Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) gibi örgütlenmeleri oluşturmak gereklidir.

Kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesi aynı zamanda; Türkiye’de bölgeler ve cinsiyetler arası eşitsizliğin azaltılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi anlamına da gelmektedir.

Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı

Dünya’da ve Türkiye’de geleneksel araştırma, kırsal kalkınma ve kırsal yayım yaklaşımlarında yaşanan sorunlar yeni arayışlara yol açmış ve sorunlara çözüm olarak 1990’ların başında gelişmekte olan ülkelerde “Katılımcı Kırsal Değerlendirme” (KKD) yaklaşımı uygulanmaya başlanmıştır. Gana, Sri Lanka, Senegal, Kuzey Afrika, Sudan, Uganda, Filipinler, Almanya, Fransa, Tayland, Brezilya, Zambiya, Zimbabve, Nijerya, Hindistan, Pakistan, Nepal, Avustralya, Bangladeş, Kenya, Etopya ve Amerika gibi bir çok ülkede başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

Ülkemizde de bu konuda çalışmalar az olmakla birlikte mevcuttur.(Halilbeyli, Menemen, Bademli) Katılım artık kalkınmayla doğrudan bağlantılı tüm program ve projelerin temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Katılımcılık, kişisel ve kurumsal tutum ve davranışlarda köklü değişiklik yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Katılımcılığın, kurumsallaştığı ve aktif toplumsal katılım ilişkilerinin içinde cereyan edeceği kurumsal yapılar, kaynaklara ve temel hizmetlere erişim ve insan hakları temelinde hukuki, mali, idari açılardan güçlendirilmediği sürece, kalıcılığın ve/veya sürdürülebilirliğinden de söz edilemez. Oysa katılım, proje sona erdikten sonra da sürmesi gereken niteliksel bir davranış özelliğidir.

Katılımcı yaklaşımların alan uygulamalarında grup çalışmaları ağırlıklıdır ve kırsal kesimde kendine yardım grupları oluşturularak başarılı sonuçlar alınmaktadır. Kendine yardım grubu, ortak ihtiyaçlar için bir araya gelen küçük ve resmi olmayan gönüllü üretici veya

kişilerdir. Bu gruplar daha ziyade kendi kendini destekleyen ve yöneten, ortak sosyal ve ekonomik problemlerle baş etmeye çalışan tamamen katılımcı oluşumlardır. Kendine yardım gruplarında, grup geliştirici, kırsal kalkınmada ve ülke kalkınmasında anahtar rol oynamaktadır. Grup geliştiricinin amacı, kırsal kesimdeki insanların faaliyetlerini yönetmek ve örgütlemek için onların yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Grup geliştiriciler, kırsal kesimdeki insanları birer yardım alıcı olarak görmemektedir. Kendileri de bu insanlarla birlikte, kendilerine olan güvenlerini artırmaları ve yeteneklerine karşı güven sağlamaları için birebir çalışmaktadırlar.

“Katılımcı kırsal kalkınma”, hedef kitleye (yerel halka); ihtiyaçlarının ne olduğunu, nerede ve ne zaman kalkınma programlarını uygulayacaklarını belirleme fırsatı veren kalkınma yaklaşımıdır. Katılımcı yaklaşımlar ile yapılan çalışmalar, yalnız tarımsal sorunlara çözüm getirmemekte, aynı zamanda beşeri hastalıklarla mücadele, kadın hastalıkları, doğum kontrolü, beslenme eğitimi gibi halk sağlığı konuları, kadının statüsünün yükseltilmesi, dışlanmış toplum kesimlerinin geliştirilmesi gibi birçok konu ve alanda uygulanabilmektedir.²⁰

Dünya Bankası Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarında Yeni Strateji

DB, 2003 yılı içinde kırsal kalkınma stratejilerinde bir değişiklik yapmak üzere bir dizi çalışmalar gerçekleştirmiştir. DB'nin bu şekilde bir yeni strateji arayışına girmesinin en büyük nedeni, mevcut durumdaki olumsuz verilerden kaynaklanan karamsar tablo ve endişe verici gerçeklerdir. Her şeyden önce dünyada yoksul olarak değerlendirilen nüfusun %75'i kırsal alanda yaşamakta, gıda üretiminin artmış olmasına karşın açlık sıkıntısı çekenlerin sayısı artmakta, doğal kaynakların tahribi hızlanarak artmaktadır. Ayrıca, bu arada ortaya çıkan teknolojik yenilik ve gelişmeler, çevre duyarlılığı, katılım, iyi yönetim, mikro-kredi gibi olumlu gelişmeler de mevcut stratejilerde güncellemeleri ve yenilikleri zorunlu kılmıştır.

Tüm bunları veri olarak alan DB, kendi uygulamalarına yönelik olarak, “Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi” belirlemiştir. Bu stratejinin misyonu olarak “yoksulluğun azaltılması” hedeflenmiştir. Bu misyonu geliştirmek için vizyon ise,

- Kırsal alanda yaşayanlarında en az kentsel alanlarda yaşayanlar düzeyinde bir yaşam standardı ve kalitesine sahip olduğu,
- Kırsal toplumların, yoksullar da dahil olmak üzere tüm yaşayanlarına eşit ekonomik fırsatların sunulduğu,
- Kırsal alanların yaşamak ve çalışmak için sürdürülebilir ve çekici olduğu,

20 **DİNÇ Z.**, 2005. Tarım Ekonomisi Dergisi; 11 (2): 91-98 Kırsal Kalkınma, Kendine Yardım Grupları ve Gödence Köyü Eylem Araştırması.

- Kırsal alanların mevcut ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve teknolojik değişikliklere adapte olabildiği ve
- Her türlü nedenden kaynaklanan zayıflıkların azaldığı bir “DÜNYA”dır.²¹

Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye

Türkiye'nin AB üyeliği perspektifinde, kırsal kalkınma ekonomik ve sosyal uyuma yönelik politikaların önemli bir öncelik alanını oluşturmaktadır. AB'ye üyelik ilişkilerimiz açısından kırsal kalkınma konusu; ilgili AB mevzuatının uyumlaştırılması amacıyla hazırlanan AB Müktesebatının üstlenilmesine ilişkin 2003 Ulusal Program çalışmaları; AB'ye ekonomik ve sosyal uyuma yönelik katılım öncesi fonların kullanımına temel teşkil etmek üzere hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖÜKP) (2004–2006); son Katılım Ortaklığı Belgesi (2003) ile Katılım Öncesi Ekonomik Programı (2004) çerçevesinde ele alınmıştır. AB ile mali işbirliği çerçevesinde ÖÜKP (2004–2006) kapsamında yürütülen bölgesel gelişme ve sınır ötesi işbirliği projeleri kapsamında kırsal kalkınmaya yönelik olarak; çiftçilerin gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, çayır ve meraların ıslahı ve otlatmanın kontrol altına alınması, tarım sektöründeki KOBİ'lerin yeni iş kurma, mevcutlarını geliştirme, pazar geliştirme konularında desteklenmesi, gelir getirici alternatif tarımsal faaliyetlere yönelik olarak tarımsal teknikleri iyileştirici ve içsel potansiyeli harekete geçirici projelere öncelik verilmektedir. Ulusal Bölgesel Gelişme Stratejisini de içeren ÖÜKP'de, Sekizinci BYKP'ye paralel olarak kırsal kalkınma konusu ağırlıklı olarak planın dördüncü gelişme eksenini olan “Bölgelerin Ekonomik Gücünün Artırılması, Bölgeler Arasındaki Gelişmişlik Farklarının Azaltılması ve Kırsal Kalkınmanın Hızlandırılması” kapsamında değerlendirilmekte, bunu yanı sıra diğer gelişme eksenlerinde de kırsal kalkınma açısından bazı politikalara yer verilmektedir.²² AB kırsal kalkınma politikasını üç farklı endişe yönlendirmektedir:

- Tarım sektörünü yeniden yapılandırma ihtiyacı,
- Bölgesel gelişme politikası ile birlikte ekonomik ve sosyal bütünleşmenin artırılması gereği,
- Ortak Tarım Politikası'na (OTP) çevresel hassasiyetleri dahil etme fikri.

Bu endişeler çerçevesinde oluşturulan kırsal kalkınma politikasının ilkeleri şunlardır:

- Tarımın çok fonksiyonluluğu,
- Kırsal ekonomilere çok sektörlü ve entegre yaklaşım geliştirilmesi: Yeni gelir oluşturulması, istihdam sağlanması ve kırsal mirasın korunması,

21 **TC TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI.**, 2. Tarım Şurası. 8. Komisyon. Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu.

22 **DPT.**, 2005 Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi.

- Kırsal kalkınmaya yönlendirilen yardımlarda esneklik: Yerinden yönetim, yerinden yönetim ve bölgesel, yerel yetkililerle danışma ve ortaklık,
- Şeffaflık: Programların hazırlanmasında ve yönetilmesinde şeffaflık, mevzuata kolay ulaşım ve basitlik.²³

Ortak Tarım Politikası(Otp)

AB'de tarım sektörü üye ekonomiler ile politikalar açısından çok önemli bir yere sahiptir. Roma Anlaşması, tarım sektöründe üyeler arasındaki farklı yapıyı aynı seviyeye getirebilmek amacıyla bir ortak tarım projesinin (OTP) belirlenmesini öngörmüştür. Ortak Tarım Politikası (OTP), üye ülkelerin tarım piyasalarının düzenlenmesi ve tarımın gelişmesi için izlenen politikaların tümüdür. OTP üç temel ilkeye dayandırılmıştır:

- i. Tek Pazar
- ii. Topluluk Tercihi
- iii. Mali Dayanışma Topluluk düzeyinde tek bir tarımsal pazarın oluşturulması ve bu pazarda tarım ürünlerinin serbestçe dolaşımı birinci ilke olarak kabul edilmiştir.

İkinci ilke olan topluluk tercihi ilkesi ile; Avrupa Topluluğu ülkelerinde yetiştirilen ürünlerin tercih edilmesi ve bu şekilde topluluk tarım ürünlerinin ve bunları üreten çiftçilerin topluluk dışı ülkelere karşı korunması hedeflenmiştir. Bu ilkeyi gerçekleştirmek için topluluk dışı ülkelere ithal edilen ürünlere gümrük vergisi konulmuş ve böylece topluluk ürünleri ithal ürünlere göre daha ucuz hale getirilmiştir. Üçüncü ilke olan mali dayanışma ilkesi ise; OTP'nin finansmanında topluluğun ortak bütçesinin kullanımını ve üye ülkelerin bu bütçeye katılımını öngörmüştür. Bu temel prensibi gerçekleştirmek üzere üye ülkeler Nisan 1962'de FEOGA'yı (Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu) kurmuşlardır.²⁴ AB'nin finansman katkısı tedbire ve bölgeye göre değişmektedir. 2000-2006 yılları için AB bütçesinde kırsal kalkınmaya yaklaşık 60 milyar Euro ayrılmıştır (FEOGA Garanti- 40 milyar Euro; FEOGA Yönlendirme-28 milyar Euro). FEOGA Garanti Bölümü'nden finanse edilen kırsal kalkınma desteklerinin ülkelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

23 **TC TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI.**, 2. Tarım Şurası. 8. Komisyon. Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu.

24 **REHBER E., ÇETİN B.**, 1998. Tarım Ekonomisi. Vipaş. s.293-296, Bursa.

FEOGA Garanti Bölümü Kırsal Kalkınma Desteklerinin Dağılımı					
AB-15 2004-2006			AB-10 2004-2006		
Ülke	Milyon EUR	Pay (%)	Ülke	Milyon EUR	Pay(%)
Almanya	5308,6	16,1	Çek Cum.	542,9	9,4
Avusturya	3207,9	9,7	Estonya	150,5	2,6
Belçika	379,2	1,2	G.Kıbrıs	74,9	1,3
Danimarka	348,9	1,1	Letonya	328,1	5,7
Finlandiya	2199,3	6,7	Litvanya	489,5	8,5
Fransa	5763,6	17,5	Macaristan	602,5	10,5
Hollanda	417,1	1,3	Malta	26,8	0,5
İngiltere	1167,9	3,5	Polonya	2867,0	49,8
İrlanda	2388,9	7,3	Slovakya	397,2	6,9
İspanya	3480,9	10,6	Slovenya	281,6	4,9
İsveç	1130,0	3,4			
İtalya	4512,3	13,7			
Lüksemburg	91,0	0,3			
Portekiz	1516,7	4,6			
Yunanistan	993,5	3,0			
Toplam	32.905,9	100,0	Toplam	5761,0	100,0

Kaynak: Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları. 2006. s.33

AB’de kırsal kalkınma politikaları ile şu amaçlara ulaşılmak istenmektedir:

- Tarım ve orman sektörünün güçlendirilmesi,
- Kırsal alanların rekabet gücünün artırılması,
- Çevrenin ve kırsal mirasın korunması.

Yukarıda sıralanan üç alanda kırsal kalkınma politikalarının hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak üye ülkeler aşağıdaki tedbirler arasında kendi kırsal alanlarındaki ihtiyaçlara en iyi cevap verecek olanlarını seçerek (tüm üye devletlerin çevresel-tarım önlemlerini programlarına dahil etmeleri zorunludur; ancak, söz konusu tedbirlerin uygulanması çiftçilerin tercihine bırakılmıştır) ulusal programlarını oluşturmuşlardır:

- Tarım sektöründe çalışanların gelirleri ile yaşam, çalışma ve üretim koşullarının iyileştirilmesi amacıyla tarımsal işletmelere yönelik yatırımların desteklenmesi,
- Tesis kurma yardımı ile genç çiftçilerin (40 yaş altı) desteklenmesi,
- Çiftçiler, tarım ve ormancılık faaliyetlerinde çalışan diğer kişilere yönelik mesleki eğilimin desteklenmesi,
- Erken emekliliğin (55 yaş ve üstü) desteklenmesi,
- Az gelişmiş (less favoured areas) ve çevresel kısıtlamalara sahip (areas subject to environmental constraint) bölgelerin desteklenmesi,

- Çevrenin ve kırsal alanların korunması amacıyla tasarlanmış tarımsal üretim yöntemlerinin (çevresel-tarım) desteklenmesi,
- Tarım ürünlerinin rekabet gücü ve katma değerinin artırılması amacıyla bu ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasının iyileştirilmesinin desteklenmesi,
- Ormanların ekonomik, ekolojik ve sosyal değerinin artırılmasının desteklenmesi,
- Topluluğun tüm kırsal alanlarının uyum sağlaması ve geliştirilmesi amacıyla tarımsal faaliyetler ile kırsal faaliyetlere yönelik diğer tedbirler (köylerin ıslah edilmesi ve geliştirilmesi, turizm ve el sanatlarının teşvik edilmesi, kırsal mirasın korunması, kırsal ekonomi ve nüfusa yönelik temel hizmetler, tarımsal su kaynak idaresi vb.).²⁵

2007–2013 Kırsal Kalkınma Politikası

Avrupa Konseyi, Eylül 2005'te yeni bir kırsal kalkınma tüzüğü kabul etmiştir. Yeni Kırsal Kalkınma Tüzüğü ve yönlendirici ilkeler çerçevesinde belirlenen yeni kırsal kalkınma politikasının temel unsurları şu şekildedir:

- Mevcut tüm tedbirler tek bir finansman aracı [Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (EAFRD)]; programlara sistemi ile mali yönetim/kontrol sistemi altında bir araya getirilmiştir. Böylece kırsal kalkınma politikasının uygulanması ve denetiminin kolaylaştırılması ve üye ülkeler ile bölgelerin programları uygularken daha özgür hareket etmeleri hedeflenmiştir.
- AB önceliklerine (büyüme, istihdam ve sürdürülebilirlik) daha iyi odaklanmış; piyasa desteği reformunu tamamlayıcı; ulusal strateji ve programlara temel teşkil edecek yeni bir kırsal kalkınma stratejisi oluşturulmuştur.
- Kırsal alanlar arasındaki iletişim ve işbirliği olanakları artırılmıştır. Böylece iyi uygulamaların paylaşılması ve kırsal politikalara Avrupa boyutunun kazandırılması planlanmıştır.
- Aşağıdan yukarı yaklaşım (Leader yaklaşımı) güçlendirmiş; böylece, kırsal alanların farklı ihtiyaçlarına daha iyi cevap veren yerel kalkınma stratejilerinin desteklenmesine önem verilmiştir.
- Üye devletler ve Avrupa Komisyonu arasındaki görev paylaşımı daha net bir şekilde tanımlanmıştır.²⁶

25 Kaynak: **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları**. 2006. s.32

26 Kaynak: **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları**. 2006. s.58

Sonuç

Küreselleşen dünyada kırsal kalkınma politikaları da değişim göstererek ortak payda olan kırsal toplumun refahı için tarım merkezli çok fonksiyonel ve entegre yaklaşıma sahip politikalara dönüşmektedirler. AB ve ABD gibi uluslararası anlaşmalara ve dünya ticaretine yol veren gelişmiş ülkeler ticarete serbestleşme yaklaşımı çerçevesinde zaman içerisinde doğrudan destekledikleri tarım sektörünü şimdi “kırsal toplum”, “kırsal alan” ve “kırsal kalkınma” kalıpları içerisinde dolaylı olarak desteklemeye devam etmektedirler. Türkiye’de ise Cumhuriyet döneminden günümüze kadar, Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal hayatındaki ilerlemelere paralel olarak özellikle insan kaynaklarının ve kırsal altyapının geliştirilmesi, tarımda verimliliğin artırılması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, bölgeler arası ve kır-kent arası gelişmişlik farklılıkları halen önemini korumakta, çağdaş uygarlığın en ileri aşamasına ulaşmayı hedefleyen Türkiye’de kırsal kalkınmanın hızlandırılması en önemli öncelik alanlarından birini oluşturmaya devam etmektedir. Türkiye’deki kırsal dönüşüm projeleri “Köy Enstitüleri” hariç en önemli ayağı hep eksik bırakılmıştır. Kırsal dönüşüm çalışmaları “köylü” yerine daha çok “köy” eksenli olmuş ve daha çok bağımlılık oluşturacak teknolojik ve fiziki altyapının gelişimine önem verilmiştir. Bu yüzden birçok kırsal dönüşümde istenilen sonuç alınamamış ve kır ile kent arasındaki dengesizlik artarak devam etmiştir. Ayrıca, toplumsal dönüşümün temelinde yer alan insan faktörü bütün aşamalarda ön plana çıkartılarak, her aşamada aktif katılımın sağlanması gerekirken Türkiye’de kırsal dönüşüm çabalarında ise insan faktörü göz ardı edilmiştir. Bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma projelerinde dikkat çeken diğer bir husus ise, tarımdan ayrılan işgücüne rağmen tarım dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine ve geliştirilmesine kırsal kalkınma projelerinde yeterince yer verilmeyişidir. Kırsal kalkınma projeleriyle amaçlanan hedeflere ulaşmak için, güncel planlama yaklaşımlarının benimsenmesi, projelerin yerel özelliklere ve ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve faydalanıcıların görüşlerine önem verilmesinin projelerin başarısı konusunda belirleyici olduğu, proje ve öncelik seçimlerinin doğru yapılmasının yanında sosyal ve çevresel bileşenlere önem verilmesi, projelerde sağlıklı ve etkin bir izleme-değerlendirme sistemi kurularak; yerinde ve zamanında gerekli önlemlerin alınıp kaynakların etkin kullanımının sağlanması gerektiği asla unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aktaş E., Aka A., Demir M C.**, 2006 Tarım Ekonomisi Dergisi; 12 (2): 51-58 Türkiye'de Hemşehri Dernekleri ve Kırsal Dönüşüm.
- Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları.** 2006. İKV Yayınları, İstanbul.
- Baş E.**, 2004. Avrupa Birliğinde ortak tarım politikası alanında 2003 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen reformların genişleme süreci ve Türkiye'nin adaylığı göz önüne alınarak incelenmesi, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Cengiz, T. ve Çelem, H.** 2003. Kırsal Kalkınmada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yönteminin Kullanımı, K.A.Ü. Orman Fakültesi Dergisi. Cilt 4, Sayı 1-2, s.144-153.
- Chambers, R., Pacey, A. And Thrupp, L.A.** (eds), 1989. Farmer First-Framer Innovation and Agricultural Research. London: Intermediate Technology Publications.
- Chambers, R.**, 1994. The Origins and Practice of Participatory Rural Appraisal, World Development 22(7): 953-69.
- _____, 1997. Whose Reality Counts?: Putting the First Last. London: Intermediate Technology Publications.
- Dinç Z.**, 2005. Tarım Ekonomisi Dergisi; 11 (2): 91-98 Kırsal Kalkınma, Kendine Yardım Grupları ve Gödençe Köyü Eylem Araştırması.
- Devlet Planlama Teşkilatı.**, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Ankara.
- Duman, A.**, 1999. Yetişkinler Eğitimi, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Ellis, F., Biggs, S.**, 2001. "Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, Development Policy Review, 2001, 19(4): 437-448
- Esengül, K.** 2005. Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm, T.C Sivas Belediye Başkanlığı Sivas Kaplıcaları ve Turizm Potansiyeli Sempozyumu, s.168-171.
- Fazlıoğlu, A.**, 2003. "Kırsal Kalkınma Projelerinde Cinsiyet Dengeli Kalkınma Yaklaşımları" 8 - 10 Aralık 2003, Erzurum.
- Geray, C.** 1999. Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve İlçe Köy Birlikleri, Ç.Y.D C.8, sayı: 2. s.63 Ankara.
- _____, 2002. Halk Eğitimi.: Güncelleştirilmiş 3.Baskı, İmaj Yayınları, Ankara.
- Gülçubuk, B.**, 1999. "Tarımsal Üretimde ve Kırsal Kalkınmada Kadının Yeri ve Önemi". Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Tarım ve Köy Dergisi, Sayı 125, s-36-41, Ankara.
- Kırsal Kalkınma Çalıştayı,** Çalıştay Raporu, 27-28 Kasım 2008, Ankara.
- Korten, D.C.**, 1980. Community Organization and Rural Development: A Learning Process Approach, Public Administration Review, September/October.
- Larson, A.M.**, 2002. Decentralization and Natural Resource Management: A Nicaraguan Case Study, World Resources Institute, Conference on Decentralization and The Environment, 18-22 February, Bellagio, Italy.
- Long, N., Long, A.**, (eds), 1992. Battlefields of Knowledge: The Interlocking of Theory and Practice in Social Research and Development. London: T-Routledge.
- Lowe, J.**, 1985. Dünyada Yetişkin Eğitime Toplu Bakı.:Çev. Turhan Oğuzkan, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. Ankara.

- Miser, R.**, 1995. “Toplum Kalkınması Çözümlemesi”, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Ankara: 26:2:528.
- Mosse, D.**, Farrngton, J., Rew, A., 1998. Development as Process: Concepts and Methods for Working with Complexity, London: Routledge.
- Özgüven A.**, 1997. Tarım Ekonomisi ve Avrupa Birliği - Ortak Tarım Politikası, Filiz Kitabevi, s.242-243, İstanbul.
- Parasız İ.**, 2005. Kalkınma Ekonomisi. Ezgi Kitabevi, s.131-135, Bursa.
- Rehber E., Çetin B.**, 1998. Tarım Ekonomisi. Vipaş. s.293-296, Bursa.
- Richards, P.**, 1985. Indigenous Agricultural Revaluation: Ecology and Food Production in West Africa. London: Hutchinson.
- Rondinelli, D.A.**, 1983. Development Projects as Policy Experiments: An Adaptive Approach to Development Administration. London: Methuen.
- Shorter, C.F., Miraslow, M.**, 1984. Türkiye’de Nüfus Artışı (1935-1975) Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri. Yurt Yayınevi. Ankara.
- TC Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.**, 2. Tarım Şurası. 8. Komisyon. Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu, Ankara.
- Tonguç, D. H.**, 1974 İş ve Meslek Eğitimi. Ankara:TÖB-DER. Yayınları- I.
- Weitz, R.**, 1979, Integrated Rural Development, The Reboot Approach, Settlement Study Center, Publications on Problem of Reginal Development 28. Rehovot, Israel. Aktaran, Olgun A., 2004. Kırsal Kalkınmada Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar. Türkiye 6. Tarım Ekonomisi Kongresi. Tokat.

Ahmet Saltık ve
Kırsal Kalkınma Paneli

Dr.Ahmet Saltık Makale Yarışması İkincilik Ödülü

Çağla Gülses

Hacettepe Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Sosyoloji Bölümü I.Sınıf Öğrencisi

Kalkınma Kavramının Hatırlattıkları

İnsanlık

... yolda

‘Kalkınma’ kavramının varlığının ön koşulu geri kalmışlıktır. Başka ülkelere göre ileride olsanız bile, insanlığın kendini toplumsal bir varlık olarak yeniden yaratı sürecine girdiği andan itibaren evrimsel bir yolda ilerlerken gideceğiniz yolun daima gerisinde kalırsınız. İnsanlık (elbette onu yaratan maddi koşullar yok olmadığı sürece) yok olmayacak ve asla gelişimini tamamlayamayacaktır. Ama şunu da kabul etmek gerekmektedir ki yazının bulunmasından günümüze aktarılan bilgi birikimi ile gelişmekte olan insanlık iyi olma yolunda ‘ütopyalar’ yaratmaktadır. Platon’un Devlet’i, Tommaso Campanella’nın Güneş Ülkesi, Thomas More’un Utopia sı, Jean-Jaques Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi, bize daha iyi bir toplum yaratısının ve özgür insanın hayallerini sunuyor. Tüm bu ütopyaların genelinde yaratılan o ‘kusursuz toplum’da eksik kalan nokta; uzakta ulaşılamayan bir yerde rastlantılar sonucu bulunmuş ve diğer toplu(m) luklardan izole bir şekilde yaşamlarını devam ettiren üstinsanların bulunmasıdır. Ancak gerçekleşebilir olan, dünya topluluklarının yalıtılmışlıktan ziyade, bir arada üretim ve tüketim sürecine katılabildikleri ve kendilerini bir sonraki aşamaya taşıma konusunda kolektif bir emeğin ve aklın gücünden yararlanmayı bildikleri bir toplum ütopyasıdır. Kalkınma ise; ütopyaları gerçekleştirme yolunda bir ön hazırlık ve bu ütopyanın gerçekleştirildiği andan itibaren de bir devlet politikasıdır. Burada söylediklerimizi şu sözlerle taçlandırabiliriz: “Kalkınma kesin sınırları ve sonucu olmayan dinamik bir

süreçtir. Günün koşullarına ve değişen şartlara göre farklılaşan ve bu şartların getirdiği sorunların çözümüne odaklanan değişken ve dinamik bir olgudur” (Bakırcı, Muzaffer. 2007:31).

...Kuyruğun sonunda

Truman; ABD’de başkanlık görevine başladığı 20 Ocak 1949 tarihinde yaptığı konuşmada ‘azgelişmişlik’ kavramını, yeni dönemde yürüteceği politikanın bir simgesi olarak sunmasından sonra bu kavram tüm ‘kapsayıcılığı’ ile bütün dünyada kabul görmüştür. ‘Azgelişmişlik’ 20 Haziran 1949’da insanlık tarihine ironik bir şekilde giriş yapmış ve neredeyse iki milyar insan bu tarihte azgelişmiş olmuştur. Bu iki milyar insan, bu açıklamadan önce çok çeşitli tarzlarda yaşamaktayken bu açıklama ile birlikte farklılaştı ve tersine çevrilmiş bir aynaya yansıtılan kendilerine ait olmayan bir görüntü aracılığıyla başkalaştırıldılar; bu aynada boyları küçüldü ve iriler tarafından kuyruğun sonuna yollandılar (Esteva, Gustava. Kalkınma Sözlüğü.2007.Ankara). Burada belirtilen ‘kuyruğun son sırasında’ bulunan toplumlar kendi varlıklarından soyutlama yoluyla giydirildikleri rollerde yeni yaşam tarzları ve gerek üretim gerekse tüketim yapılarında hazırlanan değişikliklerin kahramanları olma yolundaydılar. Ve bu değişiklikler kendi kendini kalkındıramayacağına inandırılan toplumlara kol kanat germeye ‘himaye etmeye’ giden üsttoplumlar (!) tarafından ‘kalkın’dırılmak adına yapılacaktı.

Kabul etmeliyiz ki dünyamız teknoloji sayesinde bize yetmeyen bir yer haline gelmektedir; bu da bizi tek tipleşmeye, özgünlüğümüzü ve benliğimizi kaybetmeye yönlendirmektedir. Örneğin; kalkınmada Wolfgang Sachs “okuryazarlığın olduğu kadar ulus-devletin de anayurdu olan Avrupa da, dünyada konuşulan dillerin, dünyada mevcut dillerin sadece yüzde birinin konuşuluyor olması rastlantıyla açıklanamaz. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın dünyanın ‘homojenleştirilmesi’ süreci bütün hızıyla mesafe kat etmektedir” demektedir. Avrupa Birliği’nin ve Birleşmiş Milletlerin varlığı da bu homojenleştirme denilen süreçte dönüştürücü gücün kaynağını oluşturmakta olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Birleşmiş Milletlerin “toplumsal gelişmeyi ve daha geniş özgürlükler ortamında daha iyi yaşam standartlarını teşvik etmek...” eğilimi ve bunu gerek azgelişmiş toplumların kentsel gerekse kırsal yaşamında üretilen ve uygulanmaya zorunlu tutulan politikaların-projelerin varlığından anlayabiliyoruz.

Tarımın Çöküşü

Tarımda bugün yaşanmakta olan krizin nedeni, üretimin olmayışından ya da üretimde yaşanan sıkıntılardan değil; elindeki ürün fazlasını (giderek artan stok fazlası sorunu) ihracatını çöktüğü ülkelere ihracat yaparak sağlamaya çalışan emperyalist ülkelerin ‘paylaşım’ problemindedir. Bu ülkeler bağlı kurum ve kuruluşları (International

Monetary Fund (IMF), Dünya Bankası, Avrupa Komisyonu, Dünya Ticaret Örgütü, vb.) sayesinde ülkeleri yasa değişikliklerine zorlamakta; ülkelerin tarım sektörünün çöküşüne ve bu sektördeki tekelleştirmeyi sağlamaya çalışmaktadır. Bu durum sonucunda; az gelişmiş ülkelerde hızla ilerleyen bir 'hazırlık' aşamasından geçilmekte olduğunu ve bu konuda bazı durumlara değinmek gerektiğini düşünmekteyim.

Örneğin;

Irak'ta... Amerika'nın Irak'a atadığı Genel Vali L.Paul Bremer imzasıyla 26 Şubat 2004 tarihinde yayımlanan 81 sayılı karar "Patent, Endüstriyel Haklar ve Bitki Çeşidi Kanunu" ile işgal yıllarında her şeyden önce büyük bir ivme ile alınan kararın bir ülke ekonomisinde tarım sektörünün durduğu yerin değerini anlamamıza yetiyor.

Brezilya'da... Brezilya'nın da Dünya Bankası patentli "tarımsal reform"lardan payını aldığını görüyoruz. Yıllarca açlık sınırının altında yaşayan 4 milyon topraksız aile, topraksızlar hareketi MST ile işgal ettiği topraklarda devlete toprak reformu ilan ettirmeye zorlamaktadır. MST, Brezilya topraksız işçi hareketi, Brezilya'da Lula Hükümetini, tarım politikasını ve dünyada Dünya Ticaret Örgütü, WTO, kararlarını protesto etmek ve gıda güvenliğini savunmak için Goiania şehrinden Başkent Brasil'e 267 kilometrelik uzun yürüyüşüne 1 Mayıs tarihinde başladı.

Arjantin'de... Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi Latin Amerika ülkeleri ile 1920'li yıllarda Avrupa'dan ve Amerika'da piyasaya sürdükleri devlet tahvilleri ile büyük oranda borçlandılar. Bu ülkeler bir süre borçlarını durdurdular ve kendi iç ekonomilerinde canlanma yaşadılar. Fakat yarım yüzyıl sonra (1961-1968 yıllarına gelindiğinde) bu az gelişmiş ülkelerin dış borcu 21 milyardan 47 milyara yükseldi. 1971 de bu rakam 70 milyara, 1980 de 560 milyara yükseldi! ... Kuzeyde biriken ve sanayi karları düştüğü için üretime yatırılması güç olan büyük miktardaki sermaye, az gelişmiş ülkelerin taleplerini canlandırmak amacıyla çok düşük nominal faizlerle kendi mallarının ithalatına dönük krediler şeklinde az gelişmiş ülkelere verdi. (basın-iş makale arşivi," küreselleşme sürecinde dünya ve Türkiye de yaşanan yapısal dönüşüm" www.basın-is.org). Bu bağlamda da Arjantin de farklı şekilde olsa da Brezilya'daki MST hareketine benzer bir hareket İşsiz İşçiler Hareketi, MTD, ortaya çıkmıştır.

Avrupa ülkelerinde...Avrupa Komisyonu Ortak Tarım Politikası çerçevesinde üye ülkelere (Fransa, İspanya, Yunanistan, İtalya) tahsis edilen ve gayri nizami kullanıldığı veya kullanımında gerekli kontrollerin yapılmadığı tespit edilen 161,9 Avro tutarındaki tarımsal destek fonunun geri alınacağını açıklaması, bugün tarım da onlara muhtaç olduğunu göstermek amaçlıdır.

Batı Afrika ülkelerinin, göreceli olarak ucuza ürettiği en fazla pamuğu satmaları lazım iken; **ABD** açıktan üreticisine destek verdiği, sübvansiyon uyguladığı için, ABD çiftçisi,

maliyetin altında pamuk satabilir. Bu nedenle Batı Afrika ülkelerinin çiftçileri, daha ucuza mal ettikleri halde, destek almadıkları için pamuk satamıyor. Aynı durum Haiti'deki piriñç içinde geçerlidir. Oysa Boratav'ın dediği gibi "...ucuza piyasaya getirilen değil, ucuza üretilen mal piyasada olmalıdır."

Türkiye'deki Yaklaşımlar ve Değişimler

24 Ocak kararları

Bu kararlar 24 Ocak 1980'de Demirel Hükümeti döneminde hazırlanmıştır. IMF'nin daha önce yaptıramadığı isteklerini içeren program; Türkiye'yi tek taraflı olarak yabancı sermayeye açmıştır. Burada amaç sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesini sağlamaktır.

24 Ocak Kararları'nın ana hatları şu şekildedir:

1. %32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiş,
2. Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış,
3. KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmış,
4. Gübre, enerji ve ulaştırma dışındaki sübvansiyonlar kaldırılmış,
5. Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmış,
6. Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.
7. İthalat kademeli olarak libere edilmiş, ihracat, vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörler'e göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir.

"2001'de yaratılan ekonomik kriz sonrası Türkiye IMF'ye tam teslim edilerek Kemal Derviş'in Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile on beş milyar dolar kredi karşılığı çıkarılan on beş kanunla tarıma bir darbe daha vurulmuştur" (KONYALI;2002).

Fabrikaların kapatılması (Tariş, Şeker fabrikaları, TEKEL, vb.)

Tarımsal çöküşün göstergesi olarak üretimin düşüşleri ile katma değer payının toplam katma değer içindeki gerilemesi DİE verileri ile somutlanabilir. Örneğin 1999 yılında bir önceki yıla oranla buğday üretiminde %14, arpada %14, mısırdada %1, mercimekte %29,6, nohutta %10,4, şeker pancarında %24,4 düşüş kaydedilmiştir (AYDIN; 2001: 14).

Şekerpancarı üretiminde meydana 'getirilen' düşüş sonucunda kar etmiyor diye şeker fabrikaları kapatılıyor, normalde verimli arazilerde kurulan fabrikalar yerine çıkartılan özel **CARGILL YASALARI** ile gerek verimli arazilerin kurutulması gerekse şeker

kamışı üretiminin tekelleştirilmesinin önü açılıyor. Bir başka değinilmesi gereken husus da, şeker fabrikalarındaki tekelleşmenin, bu fabrikaların organik atıklarından yararlanılarak yapılan besi sığırıcılığına da ket vuruyor olmasıdır.

Şekerpancarından elde edilen organik atık (posa), protein değeri yüksek olmasından dolayı hayvancılık sektöründe (özellikle besi sığırıcılığında) yoğun olarak kullanılır. Şeker fabrikalarının tekelleşmesi, bu yönden de hayvancılıkta dolaylı yoldan ucuz et üretiminin gerçekleşmemesi sonucu olumsuz bir etki ile karşılaşmamıza sebebiyet verir.

5553 sayılı “**Tohumculuk Yasası**” 8 Kasım 2006 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. “Yasa açıkça tohumlukların üretimi, sertifikasyonu, ticareti ve piyasa denetimi alanında Bakanlığın tüm yetkilerinin Tohumcular Birliğine devrini amaçlıyor.”

GDO’lu tohumların piyasaya sürülmesi

Dünya Bankası’nın Türkiye’ye dayattığı **Tarım Reformu** çerçevesinde 2000 yılında başlatılan Doğrudan Gelir Desteği uygulamasında, 2005 yılı uygulamaları kapsamında 2,7 milyon çiftçiye toplam 1,65 milyar TL verileceği açıklanmıştı. DGD uygulaması iç pazardaki üretimi durağanlaştırmak, çiftçiyi tembelleğe alıştırmak adına çıkarılmıştır. Bu tembelleğin Türkiye’de şöyle bir geçekliği bulunmaktadır; ‘ödenen destek paraları’ çiftçi için zamanında tahsil edemediği ve Toprak Mahsulleri Ofisinin dengesiz ödemelerinin, çoğunlukla ürünlerden söz verdiği alım miktarından daha azını alması ve bu yüzden çiftçinin elinde kalan ürünü mecburen tüccarlara ucuza kapatmaya uğraşmasından, tarlayı ekip biçmekten daha cazip gelmektedir.

Bu reformla, tarımla ilgili KİT’lerin ve Tarım Kooperatiflerinin özelleştirilmesinin önünü açtı. Devlet desteği, teşviki yerine DGD kondu ve uluslararası tarım tekellerinin, tarımın yan girdileri ile pazara rahatça girmesinin önü açıldı.

Kamu İktisadi Teşekkülleri – KİT’lerin özelleştirilmesi. IMF ve Dünya Bankası önerileri ile Türkiye’de gübre ve yem üreten, süt ve et işleyen bütün KİT’ler özelleştirildi. KİT’ler Tarımsal Sanayi Kuruluşları olup, tabanında üreticiye dayanır. Et Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu, Yem Sanayi vb.

Toprak Reformu

Toprak Reformu büyük toprak sahiplerini o toplumda iktisadi ve siyasi alanda etkisiz kılmak adına yapılan (18.yy’ın Fransız Devrimini gerçekleştiren burjuvazi yani sanayi ve ticaret kesimi tarafından) bir kamu politikası olarak ortaya çıkmış sonrasında burjuvazi, Toprak Reformunun bu tanımını değiştirmiştir. Çünkü artık serfler “üretim

yapmak ve tüketim mallarını alabilmek” adına özgürleşmişlerdir. Bu konuda 2005 Toprak Reformu Kongresinde Birgül Ayman Güler’ in de belirttiği gibi burjuvazi büyük toprak sahibini etkisiz kıldığı anda, çalışabilen serf, işçi olarak; yine serf, alıcı, müşteri olarak ve toprak da onun emrinde kullanılacak olan en temel hammadde, üretim girdisi olarak ‘serbest’ kalacaktır, liberalize olmuş olacaktır.

20. yy’da toprak reformunun yanı sıra, toprak reformu giderek daha az kullanılırken, öne çıkan ikinci bir terim var; ‘tarım reformu’. Yani bu sefer mülkiyet ilişkilerine dokunmayan, üretim yapma biçimine dokunan, üretim teknolojisine dokunan, üretim planlamasına dokunan politikalar demetini anlatmak üzere, mülkiyet ilişkileri tartışma gündemine getirilmeksizin ‘toprak reformu’ kavramının yavaş yavaş yön değiştirdiğini, terk edildiğini görmek mümkün (GÜLER,2005:77).

Türkiye’de;

1961 tarihli, Toprak reformunun taslağında iki önemli nokta:

a. Sulama şebekeleri içinde reformun uygulanması

b. Kooperatiflerin kurulması

Kullanılabilir arazilerin sınıra yaklaşmış olması bu noktadan itibaren sulama şartlarının iyileştirilmesini gündeme getirmektedir. Bunun yanında; aile işletmelerinin kendi aralarında birleşip kooperatif kurmalarını ve üretilen ürünün bu yolla pazara iletilmesinin kolaylaştırılmasını da zorunlu kılmaktadır (TÜRKDOĞAN, 1997:133-134). DPT’nin 1960 sonrasında da ele aldığı kalkınma planları içinde önceliği toprak reformuna vereceği belirtilmektedir; ancak planlamaların uygulamalarına bakıldığında, toprak reformundan ziyade AB’ye uyum sürecinde tarım reformuna hız verildiği görülmektedir.

1945 tarihinde 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 1973’e kadar uygulama alanı bulmuştur.

45.000 aileye 2.200.000 ha toprak dağıtılmıştır. Fakat bu uygulama devlete ait daha çok, küçük meraların dağıtılışı şeklinde gerçekleşmektedir. Dağıtımda ölçeklerin 51,5 dekar gibi bir miktarda tutulması, uygulamanın devletin üretimin denetiminde bölünmüş güç yarattığını ve geriye daha çarpık bir toprak sistemini bırakmakta olduğu görülmektedir.*

Ortak Tarım Politikası ile Avrupa, tarımda yeşil devrim gerçekleştirdi, “kendine yeterlilik” amacıyla başlayan süreç, et, süt ve tahıl örneğinde de görüleceği gibi ‘ürün fazlasına’ yol açtı... Bu nedenle OTP’de 1992 yılından başlanarak, reform adı altında ve üretim kotalarına ilişkin bir dizi revizyon gerçekleştirildi, önce fiyatlar düşürüldü, arkasından nadas zorunluluğu ile stok, doğrudan riskli sektörlerde ise üretime

sınırlamalar getirildi. Bununla birlikte ortak sorumluluk vergisi ve üretim vergisi uygulamalarına geçildi. 1998 yılında, yeni müdahalelerle, topluluğun ilerideki tarım harcamaları için “garanti sınırları” ya da “dengeleyiciler” uygulamaya başlanarak azami garanti sınırına varıldığında üreticilere yapılan destek ödemelerinin otomatik olarak azaltılması sağlandı (Dağ, Rifat 2007:137).

Yeşil devrim, hastalık ve zararlılara dayanıklı, yüksek verimli çeşitlerin geliştirilmesi, kimyasal gübre ve tarımsal mücadele ilacı kullanımının artması, mekanizasyon ve sulama teknikleri son 5 yıl içerisinde verim artışları sağlamış olmakla beraber bu denli yoğun tarımsal faaliyetler çevre üzerinde de önemli baskılar yaratmıştır.

Sömürgecilik çağından beri biçimlene gelen dünya konjonktürü, kapitalist metropol ülkelerinin ağır sanayi bağımlı ülkelerinin ise tarım ve tarıma dayalı sanayilere yöneldikleri bir uluslararası iş bölümüne yol açmıştır. Ancak bu dengeler, 1980’lerin eşliğine gelindiğinde, ABD ve ona koşut olarak AB ülkelerinin tarımlarında hızlı bir verim artışına gitmeleri ve ihracata yönelmeleri ile altüst olmuştur.

*** veriler ŞAFAK MERT ile yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.**

Planlı Kalkınma Dönemi (1960–2004)

1960 ile 1963 yılları arasında geçiş döneminde daha ziyade karma bir iktisat modeli uygulanarak 1963 planlı dönemine geçişin alt yapısı hazırlanmıştır. Planlı dönemle birlikte devletçiliğe geçiş için 1960–1963 döneminde yapılan en önemli hazırlık Devlet Planlama Teşkilatının kurulması olmuştur.

- * 1960–1980 planlı kalkınmanın ilk aşaması,
- * 1980–2004 ise ikinci aşaması olarak ele alınmıştır. Bu dönem liberalleşme ve küreselleşme unsurlarının etkin olduğu planlı bir dönemdir (Bakırcı, Türkiye’de Kırsal Kalkınma).

Sözü edilen dönemde yurdumuzun planlı kalkınma amaçlarına yönelik olarak beş yıllık kalkınma planları oluşturulmuş ve bu planlar çerçevesinde faaliyetler yürütülmeye çalışılmıştır. Bu planlarda ana hedefleri belirlenen tarım ve kırsal kalkınma çerçevesinde yer alan; artan nüfusun beslenme ihtiyacının karşılanması, üretimde risklerin azaltılması, tarımda çalışanlara yeterli ve düzenli gelir sağlanması, kırsal kesimin kalkındırılması, tarımsal ihracatın geliştirilmesi ve tarımsal açıdan kendine yeterlilik ölçüsünün yükseltilmesi gibi ana hedefler değişmeksizin, kapsamı, niteliği, etki alanı ve yoğunluğu azaltılarak veya arttırılarak sürdürülmüştür.

Belirtilen çalışmaları koordine etmek ve yürütmek üzere, 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı kanunla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır.

DPT'nin görevleri arasında bulundurduğu "özel sektörün faaliyetlerini planın hedef ve amaçlarına uygun bir şekilde teşvik ve tanzim ederek tedbirleri tavsiye etmek" maddesi zamanla GATT anlaşmasına ve yarattığı yıkıcı etkilere kapı aralamıştır.

Planlı kalkınma döneminin başlangıcından itibaren hedef alınan kırsalın istihdamı ve dolayısıyla göç sorununun sönümlenmemesi; kent istihdamındaki düşme eğiliminin göç üzerindeki caydırıcı etkisinin yine de bu alanlar arasındaki nüfus değişimini etkilememiş olması, köylülüğün içinde bulunduğu çıkmazı bize gösterebiliyor. Tütengil 'az gelişmişlik' sorununu ekonomik bakımdan değerlendirmeye aldığında, ortaya bu ülkelerde tarımcılığın yaygın olmasından ötürü gizli işsizlik, tarım dışı kesimlerde ve şehirlerdeki niteliği ile açık işsizlik, tarım hayatının yıl boyunca değişen işgücü talebine bağlı olarak mevsimlik işsizlik ve tarımda makineleşmenin artmasıyla teknolojik işsizlik olarak kendini gösterdiğini belirtir.

Kalkınmada Doldurulmayan Boşluk: "İnsan"

Sürdürülebilir kalkınmanın nihai hedefi insandır, kalkınma veya gelişme insan içindir. İnsan unsuruna gereken önemi vermeyen her türden plan, program ve projeden istenen sonucu almak mümkün değildir. Bölgesel kalkınma açısından gerçekleştirilecek öneriler, eylem planları, projeler, kamu destekleri; yöre insanını, küçük üreticileri, topraksız köylüleri, esnaf ve zanaatkar kesimini, potansiyel girişimcileri, aile birliğinin sağlanması ve sürdürülmesinde iş yükünün büyük kısmını taşıyan kadınları, istihdam ve göç sorunundan en fazla etkilenen genç nüfusu dikkate almak zorundadır (Dr. Ahmet Saltık, 1997 Van Sempozyumu).

Kırsal nüfus bugün; kentlerin de artık iş imkânı vermediğini, yaşamın orada daha zor olduğunu bildiği halde göç artışı durmamışsa bu kırsalın çaresizliğindedir. Türkiye'de tarım bir yana sanayi de gelişmediği için kente göç eden nüfusu soğurabilecek bir istihdam alanı yoktur. "Piyasa mantığı" dışında kalınarak bugün yaratılabilecek bir sanayi ve tarımsal üretim, toprakların 'devlet' elinde birleştirilmesi ve sonuçta çağımız makineleşmesinin sağladığı destekle daha az ama verimli çalışan bir kalkınma planı yapılabilir.

Türkiye'de son 20-30 yılın göçü kentlerde ancak marjinal ve/veya kayıt dışı sektörlerde yaşam alanı bulabilmekte ya da kent işsizliğinin ana gövdesini oluşturmaktadır. Metropol varoşlarında biriken bu yeni göçmenler, işsizliğin yanı sıra, sağlıksız barınma ve yaşam koşulları, suçluluk, reaksiyoner siyasallaşma vb. pek çok olumsuzlukla yüz yüze gelmektedir (Özbudun, Sibel). Kırsaldan göçmüş olan bu 'yeni yedek işçi ordusu'nun yerleştiği yerin kültürü (yeme-içme, barınma vb.) hakkında 'kişisel' bir önbilgisizliği bulunmaktadır. Bugün devletin bu bilgisizliğin ortadan kalkması için bir politikası (yolu-yöntemi) olmadığından, bu durum bir yandan toplumun algısında

yaratılan 'köylülük' sorununa bir yandan da Sibel Özbudun'un da bahsettiği üzere kentsel yaşamın ekonomik ve siyasal dengelerinin bozulmasına, çarpık kentleşmeye vb. yol açmaktadır.

Bir başka konu ise; özel mülkiyetle Tasarruf Hakkı'nın köylünün eline geçmeye başlamasının ardından kimi çiftçilerin topraksız kalmasıdır. Hukuka aykırı, şahsa ait bazı toprakların toprak ağalarına geçmesi, Türkiye'de kırsal kalkınma sürecinin insan çeperli tarafının boş bırakıldığını göstermektedir. Toprak sahibi tarım üreticilerinin kırsal kalkınma adına ellerinden alınan toprakların birleştirilip tekellere verilmesi ve küçük üreticilerin kendi topraklarında işçi konumuna düşmesi de (çiftçinin sigortasız işçi haline gelmesi) belirtilen sorunsal dâhilindedir. Çiftçilerin topraksız kalmalarının en büyük nedenlerinden biri Ziya Gökalp'in de tespit ettiği üzere *ağa köylerinin* varlığından kaynaklanmaktadır. (KIRAY 2003;20)

Mübeccel Kıray'a göre Osmanlıdaki ve Avrupa'daki arazi mülkiyet biçimleri meselesinden ötürü emeğin kırsal alanda tutulması politikası ile köylünün işgücünden yararlanıldığını belirtmektedir. Ancak bu işgücü kullanımının sömürü boyutunun köylünün sıkıntı çekmesine neden olduğunu da vurgulamıştır. Özellikle köylüyü toprakta tutabilmek için, arazi sahiplerinin sürekli köylünün önüne yeni engeller koyduklarını ve çiftçiyi toprağa bağladıklarını belirtmiştir.

Alternatifler ve Sonuç

Buraya kadar yirminci yüzyılın ikinci yarısında kırsal kalkınma alanındaki yaklaşımlar ve değişimlerden az çok bahsederek sistemde doğru gitmeyen, eksik bırakılan noktalara değinmeye çalıştım. Konu ile ilgili bizi asıl ilgilendirmesi gereken ise, atılacak olan adımlarda '*Ne yapmalı?*' sorusudur. Buna dair sorular ve günümüzde bu konuya uygun düşen örnekler ise şöyle özetlenebilir:

Sorular Ne Olmalı?

Kimin için? Kimlerle? Nasıl planlanacak? Nasıl yürütülecek? Devletin ve özel sektörün konumu ve rolü ne olacak? Kurumsal sorumlulukları neler? Kaynak nereden bulunacak? Katılım hangi aşamada ve nasıl sağlanacak? Nasıl sürdürülebilir hale getirilecek?

Venezüella...

Ulusal Çiftçiler Konfederasyonu (Confagon) Başkanı José Augustin Compos, ülkede tarım alanlarının son sekiz yılda üç kat arttığını; Chavez'in iktidara geldiği 1998 yılında tarım alanı 700 bin hektar iken bugün (2007) 2 milyon hektardan fazla alanda tarımcılık yapıldığını belirtti. Hükümet verilerine göre 'toprak reformu' yürürlüğe girdiği 2001 yılından itibaren 2 milyon hektardan fazla toprağın 200 bin aileye verildiği açıklandı.

Küba...

Tarımsal üretim konusunda çalışmalar yapan HDRA Araştırma Merkezi yetkililerine göre; tarım ürünlerinin çeşitliliğini korumayı ve genetik erozyonu engellemeyi amaçlayan katılımcı bitki geliştirme tekniklerinin çoğu Avrupa ülkelerinden daha ileride.

Bu örneklerden de görebileceğimiz gibi; halka, sınıfa yönelik yapılan ve en azından onların öznitelikleri veri alınarak gerçekleştirilen reform ve ilerlemeler aynı zamanda ülkenin yararına olmuştur. Bu çıkarsamanın tersi de doğrudur; ülke için yapılan toprak reformları son tahlilde ülkenin üretici gücü olan sınıfa ve halka yansımıştır. Elbetteki bunların sağlanabilmesi için sınıfsal perspektife sahip iktidar mekanizmaları veya güçlü bir sınıf hareketi gerekmektedir.

Kaynakça

- Yeğin, Metin. 2004. 1-17 Mayıs topraksızlar yürüyüşü sırasında yapılan röportajdan Mülayim, Ziya Gökalp.1998. " Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik".Yetkin Yayınları, Ankara.
- TMMOB Toprak Reformu Kongresi, ŞANLIURFA, 11-13 Kasım 2005
- Sol Haber Portalı, Dış Haberler 28 Temmuz 2006, 4 Ekim 2006, 16 Ocak 2007 <http://www.haber.sol.org.tr>
- <http://.wikipedia.org.tr>
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, "Tarımsal Yapı 'Dönüşüm ve Strateji Arayışları'" Tarım Haftası 1994 Sempozyumu
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, "Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar" Dr. Necdet Oral 2006 Ankara
- Yrd. Doç. Dr. Bakırcı, Muzaffer "Türkiye'de Kırsal Kalkınma" Nobel Yayın Dağıtım, 2007 Ankara
- Özbudun, Sibel "Türkiye Kırsalı Yoksullaşırken... Niçin Dikkulak Oldum?" 2006, Ankara Ütopya Yayınevi
- Sachs, Wolfgang, 2007 (çev. Oktay Etiman) Kalkınma Sözlüğü, Özgür Üniversite Sosyoloji Notları Ekim, 2007 " Tütengil ve Türkdoğan'da Tarımsal Kalkınma " Selcen Düzgün Dağ, Rifat, Kırsal Kalkınma Siyaseti, 2007, Dipnot Yayınları, Ankara
- "Dr.Ahmet Saltık'a Armağan" kitabı, SÜRKAL Konyalı; 2002

Dr. Ahmet Saltık Makale Yarışması Üçüncülük Ödülü

Gökhan Çinkara

**Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü**

4. Sınıf Öğrencisi

Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yöneltileri

I. Kavramsal Çerçeve

I.1. Kırsal Kalkınma ve Kırsal Alan

I.1.2 Kırsal Alanın Anlamı ve Tanımı

Köy ve kırsal alan çeşitli yönleri ile çeşitli bilim dallarınca pek çok tanımı yapılmış bir yerleşim birimidir. Bu tanımlarda her bilim dalına özgü bir yaklaşım bulunur. Bunun bir sonucu olarak, ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal açılardan köyün farklı farklı tanımları ortaya çıkmaktadır.

Türk Dil Kurumunun yayımladığı Türkçe sözlükte kırsal alan, üretim etkinlikleri tarıma dayalı olan, kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alan olarak tanımlamaktadır.¹ Kırsal alan; bu tanımı ile yalnızca köyleri kapsamakla kalmayıp, henüz köy olmamış küçük yerlerle, kent sayılmayan kasabaları da kapsamaktadır. Yine aynı sözlükte köy, “Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışılan, konutları ve öteki yapıları bu hayata uygun yerleşim birimi” olarak tanımlanmaktadır.

Genel olarak kırsal alanlar denince; nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, ekonomik hayatın daha çok tarım üzerine kurulu bulunduğu, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin hayatın şekillendirilmesinde etkin olduğu ve eğitim, sağlık, haberleşme gibi sosyal imkânların yeterince gelişmemiş olduğu yerleşim birimleri akla gelmektedir.

¹ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005, s.1567.

Kırsal alanlar, ayrıca, kentli nüfus ile güçlü sosyal bağları olan ve bu kesim için dinlenme hizmeti sunan mekânları da ifade etmektedir.

1.1.3 Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma kavramının ortaya konulabilmesi için, öncelikle kırsal alanların tanımının yapılması gerekmektedir. Kırsal alanlar çok genel bir tanımla, kentsel alanlar dışındaki alanlar olarak nitelendirilebilse de, bu tanımın bir takım nesnel niteliklerle zenginleştirilmesi gerekmektedir.²

Kırsal kalkınma, kalkınmakta olan ülkeler için son derece önemli bir kavramdır. Kırsal alanda yaşayan nüfusun dengeli bir şekilde azaltılması ve bu alanların kalkındırılması hem kentler için hem de kırsal alanlar için gereklidir. Günümüzde Türkiye’de nüfusun yaklaşık % 35’inin hala kırsal alanda yaşaması nedeniyle kırsal kalkınma konusu gündemden düşürmeyecek kadar önemlidir.

Kırsal alanların, varlığının devam ettirebilmesi ve kentli kesime göre daha geri ekonomik ve sosyal imkânlara sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimlere, genel olarak, kırsal kalkınma adı verilmektedir. Kalkınma çabalarını mekânsal boyutta ele alan ve çoğu zaman tarımsal kalkınma ile de arasında yakın bağlar kurulan kırsal kalkınma için, çok yönlü niteliği de göz önüne alınarak, kapsamlı tanıma ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, kırsal kalkınma; kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla, hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, refahın arttırılmasıdır. Bu bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimde kalitenin arttırılmasıdır. Her ölçekten işleme sanayinin kurulması, en azından tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesidir. Gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması, sağlıksız bir göçün önlenmesi vs. gibi amaçlarla tarımsal kalkınmaya ilaveten kırsal alt yapı, tarımsal alt yapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, örgütlenme, barınma, ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları vs. gibi sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki mevcut yapılarda ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesidir. Belirlenen hususlarda yetersizliklerin giderilmesi-iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri ifade etmektedir.³

2 Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, “Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu”, Ankara, 2003, s. 9 (Erişim: http://213.139.233.100/arayuz/6/icerik.asp?fl=sanal_kutuphane2/kırsal_kalkınma_raporu_9-07-2003.zip, 20.02.2009)

3 Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, 2002. Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Ankara.

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar köylüye yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel birçok girişimde bulunulmuştur. Tabii ki, bütün bu çalışmaların amacı Türkiye’nin çağdaş bir ülke olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin çağdaşlaşma sürecini tamamlayabilmesi için, köylerin kalkındırılması, bir anlamda kentleşmesi zorunludur. Bunu başarmanın yolu hiç kuşku yok ki, kırsal kalkındırma. Nitekim kırsal alanları kalkındırmaya yönelik olarak bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışma ile 1980 sonrası kırsal alanlara yönelik yapılan çalışmalar genel olarak incelenmiştir. Böylece Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmalarının ne derecede başarılı olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Hukuki düzenlemelerde ve farklı amaçlarla gerçekleştirilen çalışmalarda kırsal alan farklı yaklaşımlarla değerlendirilmektedir. Bunlara ilişkin örnek teşkil etmek üzere bazı tanımlar aşağıda özetlenmektedir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu’na göre: Yaşam ve ekonomik faaliyetlerin önemli ölçüde doğal kaynakların kullanım ve değerlendirilmesine bağlı olduğu; ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme süreçlerinin yavaş ilerlediği; geleneksel değerlerin hayatın şekillendirilmesinde etkili olduğu; yüz yüze ilişkilerin önemini koruduğu; teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansımalarının daha uzun bir zaman aldığı sosyo-ekonomik nitelikleriyle “kentsel alanlar dışında kalan mekanlar” kırsal alan olarak tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma ise, çevre dengesi ve ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan, hem de çevresel kaliteye önem veren, kalkınmanın ve doğal kaynakların yararlarının gelecek nesillere aktarılmasını öngören, ayrıca insanlara istikrarlı bir yaşam kalitesi sağlanmasını hedefleyen bir kavramdır.⁴ Dünyada ekolojik dengenin hızla bozulmaya başlaması, çevrenin kirlenmesi ve tükenmez sayılan doğal kaynakların gittikçe azalmaya başlaması sonucu çevrenin ve doğal kaynakların korunması gereksinimi ortaya çıkmıştır.

2. Kırsal Kalkınmanın Önemi

Dünyada yaşanan küreselleşme akımı piyasaların daha da rekabetçi bir şekilde dönüşmesine ve dolaylı olarak da gelir dağılımının gittikçe bozulmasına neden olmaktadır. Sonuçta bölgesel eşitsizlik problemleri gittikçe daha belirgin duruma gelmektedir.⁵

4 DPT, “Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 3, (Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolge/oik538.pdf>, 20.02.2009)

5 Recep Murat Ekim, Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye’nin Uyumu, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi[Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], 2006, s.4.

Kalkınmakta olan ülkelerde ekonominin temel sektörü genel olarak tarımdır. Sanayi sektörü ya gelişmemiştir ya da gelişmiş ülkelerin gerisindedir. Böyle bir ekonomik yapı içinde, ülke ekonomisi nasıl kalkındırılabilir sorusu ortaya çıkmaktadır. Nasıl bir kalkınma olmalı konusunda net bir görüş olmasa da, yaygın görüş, kalkınmanın yalnızca sanayi veya tarıma dayalı olarak gerçekleştirilemeyeceğidir. Kalkınmakta olan ülkelerde tarımın büyük bir paya sahip olması, başlangıç aşamasında bulunan ekonomik gelişme için, itici bir rol oynamaktadır.⁶ Çünkü tarım sektöründe gelirler arttıkça, sanayi malları üretimi uyarılmaktadır. Böylece sanayi ve tarım sektörleri birbirlerini besleyen iki pazar durumuna gelmektedir. Bu nedenle sektörlerin birinde ortaya çıkacak bir kriz, diğerini de etkilemektedir.⁷

Kırsal alanlarda yaşanan zorluklar, teknoloji kullanımının yaygınlaşması, makineleşme sayesinde tarım sektöründe işgücü fazlalığının ortaya çıkması ve hızlı nüfus artışı gibi nedenlerle, kırsal kalkınmanın sağlanamadığı durumlarda kentlere göç olgusu ortaya çıkmakta; göçün yoğun miktarda ve kısa sürede gerçekleşmesi ise kentsel alanlarda çeşitli kültürel, ekonomik, sosyal ve yapısal sorunların gündeme gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla kentsel alanların sorunlarının çözülebilmesi veya en azından hafifletilebilmesinin kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi ile yakından ilgili olduğu görülmektedir.

Ayrıca toplumsal barışın ve adaletin inşası, bölgeler ve yöreler arasında ekonomik ve sosyal kaynaşmanın sağlanması, sanayi ve hizmet sektörlerinin gereksinim duyduğu sermaye birikimi, hammadde ve işgücü hareketlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için kırsal alanların desteklenmesi, yaşam ve ekonomik faaliyet koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir.⁸

2.1 Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları

Türkiye’de kırsal yerleşimlerin kalkındırılması ve kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar, Cumhuriyetin kuruluş yıllarına kadar gitmektedir. Modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal kesimde kalkınma çabalarında da etkisini göstermiştir. Nüfusun çok önemli bir bölümünün köylerde yaşadığı ve ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı bu ortamda, tarımsal ve kırsal

6 Yusuf Tuna, **Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme**, Ankara, MPM Yayınları No:487, 1993, s.43.

7 Yusuf Mahir Çakar, Türkiye’de 1980 Sonrası Kırsal Kalkınma Örneği ve Çorum İli Örneği, Ankara, Gazi Üniversitesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], 2007, s.33

8 İrfan Girgin, “Kırsal Sanayi ve Kalkınma İlişkileri”, **Tarım ve Köy Dergisi**, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, 2000, sa: 131, s. 47–48.

kalkınmanın ulusal kalkınmadaki rolü, kalkınma ve çağdaşlaşma çabalarında tarıma ve kırsal nüfusa özel bir önem verilmesini zorunlu kılmıştır.⁹

Türkiye’de Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için itici güç olarak tarım sektörü belirlenmiş ve kırsal alanların kalkındırılması faaliyetleri başlatılmıştır. Ancak sistematik bir strateji ortaya konulamamıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı da kırsal alanlarda yaşayanları dolaylı da olsa, oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Köy Kanunu’nun çıkarılması ve daha sonraki süreçte yapılan Birinci İktisat Kongresi ve Birinci Köy Kongresi ile kırsal kesimin kalkındırılması için değişik görüşler ortaya atılmış, bunlara bağlı olarak aşar vergisinin kaldırılması, İskân Kanunu’nun çıkarılarak topraksız köylülerin toprak sahibi yapılmasının amaçlanması ve kırsal kesimde eğitimin sağlanabilmesi için Köy Enstitüleri’nin kurulması, nispeten başarılı sonuçlar vermiş ve planlı döneme kadar kırsal kalkınma yolunda önemli adımlar atılmasını sağlamıştır.¹⁰

Kırsal alanları kalkındırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kent-kır arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması amacıyla yapılmakta olan çalışmalar, Türkiye’nin geçirdiği ekonomik süreçler ve planlama açısından iki dönem olarak incelenebilir. Bunlar, Planlı dönem “öncesi” çalışmalar ile “sonrası” çalışmalarıdır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında tarımsal üretimdeki sıkıntıları gidermek ve gıda güvencesini sağlamak ve özellikle küçük üreticilere istihdam ve iş alanları oluşturacak yaklaşımlar hep ön planda yer almıştır. Bu yıllarda nüfusun büyük bölümünün kırsal alanlarda yaşaması ve tarımla uğraşması, insan ve sermaye kaynaklarının zayıf olması kırsal kalkınma politikalarında devletçi yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Bundan hareketle, çalışmalar özellikle nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yoğunlaşmıştır. Bu süreçte önemli gelişmeler kaydedilmiş ve model sayılabilecek girişimlerde de bulunulmuştur.¹¹

1960 yılından itibaren ülke gerçekleri ve sanayileşmiş ülkelerde bile uygulanan başarılı deneyimler göz önünde bulundurularak toplumsal ve ekonomik kalkınmanın etkin ve akılcı bir şekilde hayata geçirilmesi için planlı kalkınma ilkesi benimsenmiştir. 1961 Anayasa’sının 129.maddesinde yer alan planlı kalkınma ilkesiyle ulusal kalkınmanın kamu kesimi açısından emredici, özel kesim açısından yol gösterici nitelikte hazırlanan beş yıllık kalkınma planları ve bunların uygulanmasına yönelik olarak hazırlanan yıllık

9 Metin Can, Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], 2007, s.16.

10 Ekim, a.g.e., s.17.

11 Gülçubuk, 2005.

program ve yatırım programları doğrultusunda sağlanması öngörülmüştür. Planların hazırlanması, uygulanması ve gerekli eşgüdümün sağlanması amacıyla da 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı yasayla Devlet Planlama Teşkilatı oluşturulmuştur. Planlı dönem fiilen 1963 yılında başlamıştır.

1963–1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte, Türkiye’de planlı dönem başlamış, sosyo-ekonomik kalkınmanın etkin ve rasyonel bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla planlı kalkınma ilkesi benimsenmiştir. Bu kapsamda, ulusal ölçekteki kalkınmanın; kamu kesimi açısından emredici, özel kesim açısından yol gösterici nitelikte hazırlanan beş yıllık kalkınma planları ve bunların uygulanmasına yönelik olarak hazırlanan yıllık program ve yatırım programları çerçevesinde sağlanması öngörülmüştür. Planlı dönemle birlikte, gerek kırsal alana altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumu, gerek kırsal kalkınmanın hızlandırılması amacıyla çeşitli stratejiler geliştirilerek uygulamaya konmuştur. Karşılıklı bir şekilde “köy kalkınması” ile eşdeğer tutulan “toplum kalkınması” yöntemiyle tarımda çalışan geniş kitlelere ulaşılarak hayat standartlarının iyileştirilmesi yönünde çalışma yapılacağı planda karara bağlanmıştır.

Bu dönemde, kırsal kesimdeki yaşam kalitesinin kentsel kesime yaklaştırılması, kentsel ve ulusal pazar ağıyla birleşmenin sağlanması, kırsal alana götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması ve daha geniş topluluklara ulaşarak hizmet etkinliğinin artırılması, kırsal yerleşim planlamasının yapılması ve kalitesinin iyileştirilmesi gibi amaçlarla farklı hükümet dönemlerinde aşağıdaki yaklaşım ve modeller geliştirilmiştir:

- Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemlerinde kırsal nüfusun gönüllü işbirliği içinde teşkilatlanması ve kamu kesimi ile gerekli işbirliğini kurması, hizmet maliyetlerine katılması ve sahiplenmesi ilkelerini temel alan, eğitsel ve örgütsel açıdan başarılı bir yöntem olarak benimsenen ancak Türkiye geneline yaygınlaştırılmayan Toplum Kalkınması,
- 1963–1965 yıllarında köye götürülen hizmetlerde eşgüdüm ve aktörler arasında işbirliği sağlamak, hizmetlerden çevre köylerin yararlanmasını mümkün kılmak amacıyla pilot olarak uygulanan Örnek Köyler,
- 1965–1970 yılları arasında köyün kendine yeterli bir yerleşim birimi durumuna gelmesi ve köy-kent ayrımının azaltılması amaçlarıyla, altı ilde uygulamaya konulan Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması,
- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde başlatılan, köy kümelerinde merkezi bir yerleşim birimini hizmet istasyonu olarak geliştirerek kırsal toplumu geliştirmeyi amaçlayan Merkez Köyler,

Bu girişimlerin başarısının sınırlı kalmasında; katılımın kısıtlı kalması, uygulamaların Türkiye ve yöre şartlarına uymaması ve yerel ihtiyaçlara cevap vermemesi, önceliklerin doğru bir şekilde belirlenememesi, koordinasyon, işbirliği, idari ve teknik kapasite yetersizlikleri etkili olmuştur.

1977 yılı hükümet programında benimsenen “köy-kent” modeli merkez köy çalışmalarının yerini almıştır. Uygulama için iki pilot yöre seçilmekle birlikte, köy-kent uygulaması 1979 yılında sona ermiştir. 1980’li yıllarda merkez köy niteliğindeki yerleşmeler belirlenerek kırsal alana yönelik hizmetlerin bu merkezler aracılığıyla çevre yerleşmelere ulaştırılması hedeflenmiştir. 1983–1990 yılları arasında, merkez köylerde özellikle eğitim, sağlık, sosyal tesisler, ulaşım, elektrik, içme suyu gibi altyapı hizmetlerinde, örgütlenme, yem ve süt fabrikası gibi kırsal sanayi tesislerinin yaygınlaşmasında bazı anlamlı gelişmeler görülmüştür. 1980 yılında Türkiye kırsalında bulunan toplam hane halkının %90’ı tarımsal faaliyette bulunurken, aynı oran 1991 yılında %86’ya, 2001 yılında ise %71’e gerilemiştir. Toplam hane halkı sayısında her üç sayım sonucunda artış görülürken, tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısında 1991’de, 1980’e göre %19,14 oranında artış görülmüş, ancak 2001’de 1991’e göre %9,62 oranında azalış kaydedilmiştir.

Köy-Kent modeli, geçmiş yıllardaki denemeleri ve uygulamadaki kesintinin ardından 2000 yılından itibaren Ordu ili Mesudiye ilçesi Çavdar Köyü’nde yeniden uygulamaya konulmuştur. Üç aşamada sırasıyla altyapı hizmetlerinin, sosyal hizmetlerin ve ekonomik kalkınmaya yönelik hizmetlerin geliştirilmesi suretiyle kırsal kalkınmayı hızlandırmak amaçlanmaktadır. Proje kapsamında “Köy-Kent Başkanlığı”, “Köy-Kent Yürütme Kurulu” ve “Köy-Kent Kurultayı” adı altında organlar oluşturulmuştur.

Öte yandan, 1970’li yıllardan bu yana, önemli bir bölümü dış kaynaklarla finanse edilen kırsal kalkınma projeleri uygulamaya konulmuştur. Tamamlanmış ya da halen uygulanmakta olan kırsal kalkınma projelerinin amaçları, geri kalmış yörelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve gelirin artırılması yoluyla yaşam kalitesinin yükseltilmesidir. Kırsal kalkınma projeleri; tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, sulama, sulu alanın ıslahı, köy yolları yapımı, orman yolları yapımı, içme suyu göletleri, içme suyu sağlanması, tarımsal ve hayvansal üretimin artırılması, ağaçlandırma faaliyetleri gibi alanları kapsamaktadır. Kırsal kalkınma projelerinin başarısı finansman ve örgütlenme sorunları nedeniyle sınırlı kalabilmektedir.

Bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma projelerinde dikkat çeken diğer bir husus ise, tarımdan ayrılan işgücüne rağmen tarım dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine ve geliştirilmesine kırsal kalkınma projelerinde yeterince yer verilmeyişidir.

Halen Türkiye’de ana hatlarıyla belirlenmiş sistematik bir kırsal kalkınma politikası bulunmamaktadır. Bu bakımdan ülkenin mevcut durumu ve öncelikleri dikkate

alınarak, AB Kırsal Kalkınma Politikaları'na paralel olarak işleyebilecek bir kırsal kalkınma politikasının oluşturulması gerekmektedir.

Kırsal kalkınma, Türkiye'de bölgesel gelişmenin sağlanması ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki stratejik önemini korumaktadır. Planlı dönem süresince bölgesel gelişmeye ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına özel bir önem verilmiş, kalkınma planlarının sektörel öncelikleri ile mekânsal boyutların birleştirilmesine yönelik olarak çeşitli dönemlerde muhtelif bölgesel gelişme planları hazırlanmıştır. Bu planlardan Güneydoğu Anadolu Projesi, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı halen yürürlükte bulunmaktadır. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesinin hazırlık çalışmaları ise halen devam etmektedir.

Bu kapsamda Avrupa Birliği ile uyum süreci içerisinde, Birlik ile aday ülke arasındaki ekonomik ve sosyal uyumun sağlanmasına yönelik olarak tüm aday ülkelerin hazırlamak zorunda oldukları ve bu alandaki Birlik mali yardımları için stratejik bir belge olma özelliğini taşıyan Ön Ulusal Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı koordinatörlüğünde hazırlanmıştır. Planın amacı, 2004–2006 yılları arasında Türkiye'nin AB ile ekonomik, sosyal ve mekânsal boyutlar itibariyle uyum sağlamasına yönelik olarak tarımsal verimliliğin artırılması, girişimciliğin özendirilmesi, rekabet gücünün, insan kaynaklarının ve istihdam yaratma kapasitesinin geliştirilmesi, altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi, giderek bilgiye dayalı bir ekonomi oluşturulması, çevre duyarlılığının yükseltilmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılmasıdır.

2005 yılında, 13 Ocak 2005 tarih ve 5286 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatılarak, görevleri İstanbul ve Kocaeli İllerinde Büyükşehir Belediyelerine, diğer illerde ise İl Özel İdarelerine devredilmiştir.

Türkiye'de kırsal kalkınma amacıyla çıkarılan bu kanunlara ek olarak, bazı yerel yönetimlerin gerçekleştirdikleri projelere özel mevzuatlar da bulunmaktadır. Ayrıca 3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca çıkarılan Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Planı Bulunmayan Alanlara Uygulanacak İmar Yönetmeliği kapsamında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı; kırsal alanlarda, belediye ve köy sınırları içinde ve dışında planı bulunmayan yerleşim yerlerinden ve bu yerleşim yerlerinin dışında kalan alanlardaki imar uygulamalarından sorumlu bulunmaktadır.¹²

12 TKB Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler Komisyonu, "II. Tarım Şurası Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler Komisyonu Çalışma Belgesi", s. 51 (<http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/II.Komisyon.pdf>)

Türkiye’de mevcut ve ileriye dönük olarak Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikaları aşağıda sıralanan Belgeler çerçevesinde ortaya konulmaktadır.

1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005),
2. Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004–2006),
3. Tarım Strateji Belgesi (2006–2010)
4. Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi (2001–2023)

Sonuç¹³

Türkiye açısından kırsal kalkınmanın temeli, milli gelirin artırılması ve bu gelirin toplumun değişik kesimleri arasında adil dağılımının sağlanmasıdır. Bunun gerçekleşebilmesi ise, Türkiye’nin kırsal kesiminde yaşayan ve tarımda atıl işgücü konumunda olan insanların, kırsal sanayiye ağırlık vermek ve farklı iş olanakları sağlamak suretiyle buldukları yerlerde tarım sektörü dışında istihdamlarının sağlanmasına ve bu şekilde kırsal toplumun gelir seviyesinin ve hayat standartlarının yükseltilebilmesine bağlıdır. Türkiye’de toplumsal barışın sağlanması, göçün önlenmesi ve insanların gelişmiş ülkelerin vatandaşlarına sağladığı hayat standartlarına ulaşması ancak bu şekilde gerçekleştirilebilir.

Türkiye ise hâlâ tarımsal üretimindeki yetersizlikleri aşamamış olmanın sıkıntılarını yaşamakta, üretimi ve verimi arttırabilmek için çiftçilerine üretim ve girdi destekleri uygulaması gerekmekte iken, Avrupa Birliği’ne uyum çalışmaları ve maddi yetersizlikleri nedeni ile bu konuda gerekeni yeteri kadar yapamamakta ve Avrupa Birliği’ndekine benzer şekilde doğrudan gelir yardımlarını uygulamak zorunda kalmaktadır. Bu bakımdan Türkiye’nin hem Avrupa Birliği’ne uyum çalışmalarını sürdürmesi ve kırsal kalkınma için özel bir önem taşıyan doğrudan desteklerini üretime bağlı olarak sürdürmesi, hem de üretim ve verim açıklarını kapatabilmesi için kendine özgü bir model geliştirmesi ve ısrarla bu modeli uygulaması gerekmektedir.

Türkiye’nin tarımsal ve kırsal yapısı Avrupa Birliği ülkeleri ile büyük farklılıklar taşımaktadır. Karşılaşılan en önemli farklılıklar, kırsal yapılarda, kırsal nüfusta, gelirden ve tarımsal işletmelerin büyüklüğünde görülmektedir. Türkiye’nin kırsal alanlarını kalkındırması ve Avrupa Birliği ile uyumlu bir kırsal kalkınma politikası uygulayabilmesi için özetle kırsal altyapısını iyileştirmesi, köylerini yenilemesi, kırsal alanda yaşayan insanların yaşam standartlarını yükseltmesi ve kırsal mirasın korunmasını sağlaması gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için ise arazilerin iyileştirilerek toplulaştırılması ve ekonomik işletme büyüklüğü dikkate alınarak yeniden parsellenmesi, arazilerin amaç

13 Ekim, a.g.e., s. 211-222; Can, a.g.e. s.137.

dışı kullanımının önüne geçilmesi, miras hukukunda düzenlemeler yapılarak arazilerin tekrar küçülmesinin ve parçalanmasının engellenmesi, kayıtların güncellenmesi, doğal kaynakların korunması ile, toprak ve su kaynaklarının yönetiminin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca üreticilerin örgütlenmelerinin sağlanması, turizm, el sanatları gibi tarım dışı gelir getirici faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, tarım-sanayi entegrasyonu sayesinde tarımsal nüfusun azaltılması, tarımsal işletmelere yatırımların artırılması, çevre dostu tarımsal faaliyetlerin özendirilmesi ve yaygınlaştırılması, tarımsal ürünlerin pazarlanmasının kolaylaştırılması ve ürün ihtisas borsalarının geliştirilmesi, özel ormancılığın ve ağaçlandırma çalışmalarının desteklenerek, orman ürünleri işleme sanayisinin geliştirilmesi, tarım sigortaları sisteminin yaygınlaştırılarak, üreticilerin doğal afetlerden korunmasının sağlanması, mesleki eğitimin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de öncelikle kırsal kalkınma kavramının AB’de olduğu şekilde ele alınması, kırsal alanların sadece tarım nüfusunu barındıran alanlar olmadığı, bu yönüyle sadece tarımsal yapıyı iyileştirme yönündeki çalışmaların kırsal kalkınma için yeterli olmayacağını anlaşılması ve kırsal alanların entegre bir yaklaşımla değerlendirilerek, sosyal ve bölgesel politikaları da kapsayacak şekilde oluşturulacak kırsal kalkınma politikaları sayesinde yeniden kalkındırılmaya çalışılması gerekmektedir.

Kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için en önemli konulardan birisi de üreticilerin etkin olarak örgütlenmesinin sağlanmasıdır. Avrupa Birliği’nde üretici örgütleri üretimin planlanması aşamasından, girdi temini ve ürünlerin işlenerek pazarlanması aşamasına kadar pek çok konuda aktif görevler üstlenmektedirler. Bunun yanında oldukça güçlü bir üretici örgütlülüğüne sahip olan Birlik içerisinde üreticiler baskı grubu oluşturmakta ve Ortak Tarım Politikaları ile ulusal tarım politikalarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Birlik tarafından uygulanan kırsal kalkınma programlarına katılan bu örgütler, uygulamalarda oldukça başarılı çalışmalarda bulunmaktadır.

Türkiye’de de kırsal kesimde üreticiler, Avrupa Birliği’ndekine benzer şekilde Ziraat Odaları, üretici birlikleri ve kooperatifler şeklinde örgütlenmişlerdir. Ancak Türkiye’deki bu üretici örgütleri tüm üretici kesimleri kapsayamamakta ve gerçek anlamda görevlerini yapamamaktadırlar. Ürün bazında örgütlenmiş sınırlı sayıda bazı kooperatif ve birliklerin üreticilere girdi temini, üretim ve pazarlama konularında başarılı sayılabilecek çalışmaları olsa da, bu örgütlerin özellikle politikaların belirlenmesinde ve üretimin planlanmasında gerçek anlamda bir etkide bulduklarını söylemek güçtür. Yine bölgesel bazda uygulanan kırsal kalkınma projelerinde bu tip örgütlerin katılımları sağlanamadığından, Türkiye’de geçmişte uygulanan pek çok proje hedeflerine ulaşamamıştır.

Erozyon ve çoraklaşma tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Tarım arazilerinde erozyon ve çoraklaşma ile mücadele yeteri kadar yapılamamakta, her yıl önemli miktarda alan tarım yapılabilme özelliğini kaybetmektedir. Bunun yanında tarım arazileri dışında da yoğun oranda erozyon görülmektedir. Bu sorunun giderilebilmesi ve çoraklaşmanın önlenmesi için özel çalışmalar yapılması, erozyona maruz kalan tüm alanların ve tarım arazisi özelliğini kaybetmiş arazilerin çayır-mera özelliğine kavuşturulması veya ormanlaştırma çalışması yapılması gerekmektedir. Kırsal kalkınma açısından ise çayır ve mera yapılan alanlarında hayvancılığın, ormanlaştırılan alanlarda da orman işletmeciliğinin geliştirilerek, çevrenin korunması sağlanırken, aynı zamanda kırsal alanlarda yaşayan insanlara alternatif gelir kaynakları yaratılmalıdır.

Özetle, Türkiye’de kırsal kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için, kırsal ve tarımsal kalkınma bir bütün olarak algılanmalı ve ortaya konulacak politikaların Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikalarına uyumu sağlanmalı; ulusal kalkınma planlarına bağlı olarak uygun kırsal kalkınma projeleri oluşturulmalı ve bu projelerin uygulanmasında ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanmalıdır. Bunun yanında kırsal kalkınmanın temelini oluşturan tarım sektörünün yapısal sorunlarının çözümünün sağlanması; tarım hizmetlerinin bütünlük içinde yürütülebilmesi için kurumsal yapının yeniden düzenlenmesi; kırsal alanlarla ilgili projelerin oluşturulması ve uygulanması aşamalarında yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımının sağlanması; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının temini ve kırsal alana ilişkin bir finansman sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aksoy, Enver, 2006.** Kırsal Kalkınma Planı (IPARD) İçin Politika Çerçeve Belgesi adlı sunum, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara. <http://www.kirsalkalkinma.tarim.gov.tr/uploads/turkish/presentations/08.12.2006.ppt#258,1> (Erişim Tarihi 12.01.2009).
- Anonim, 1999.** Poland’s Position Paper In the Area of “Agriculture” for the Accession Negotiation With the European Union, Warsaw.
- _____, **2000a.** Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını, Ankara. <http://plan8.dpt.gov.tr> (Erişim Tarihi 29.04.2006).
- _____, **2000b.** Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı Nihai Rapor, Cilt I: Yönetici Özeti, Nippon Koei Co., Ltd. Recs International Inc., Ankara. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dokap/ozet.pdf> (Erişim Tarihi 04.05.2006).
- _____, **2002a.** Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, 2002. Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Ankara.
- _____, **2002b.** Position Paper of The Czech Republic. www2.euroskop.cz/data/index.php?p=detail&cid=41651&h_kat_id=5491&id=5097&kap_id=70859 (Erişim Tarihi 22.05.2006).

- _____, **2002c.** Negotiating Position of The Slovak Republic. http://www.land.gov.sk/english/dok/nego_en.pdf (Erişim Tarihi 21.05.2006).
- _____, **2002d.** Negatiton Position of the Republic of Slovenia. <http://www.gov.si/ops.ang/index.html> (Erişim Tarihi 21.05.2006).
- _____, **2003a.** Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf> (Erişim Tarihi 19.04.2006).
- _____, **2003b.** Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- _____, **2004a.** Türkiye Çevre Atlası, Yerleşim Alanları ve Nüfus, Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara.
- _____, **2004b.** Devlet İstatistik Enstitüsü 2001 Genel Tarım Sayımı, Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, Temmuz, Ankara.
- _____, **2004c.** Türkiye Kırsal Kamu Harcamaları İncelemesi - Taslak Rapor, Dünya Bankası (Basılmamış), Ankara.
- _____, **2004d.** Tarım Stratejisi (2006-2010), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara. <http://mevzuat.dpt.gov.tr/ypk/2004/92.pdf> (Erişim Tarihi 19.04.2006).
- _____, **2005a.** IFAD Tarafından Finanse Edilen Kırsal Kalkınma Projeleri Hakkında Bilgi Notu (Basılmamış), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- _____, **2005b.** Etüt ve Proje Dairesi Başkanlığınca Uygulanmış ve Uygulanmakta Olan Tarımsal ve Kırsal Kalkınmayı Hedefleyici Programlara Dayalı Projelere İlişkin Rapor (Basılmamış), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- _____, **2005c.** Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 84, Ankara.
- Bayraç, N., 2004.** Türkiye Tarımının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu, Eskişehir. <http://www.e-konmistergi.com/pdf/ortaktarim.pdf> .
- Can, M., 2007.** Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Tokat.
- Çakar Yusuf, Mahir. 2007.** Türkiye'de 1980 Sonrası Kırsal Kalkınma Örneği ve Çorum İli Örneği,, Gazi Üniversitesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara.
- Ekim, Recep, Murat. 2006.** Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İzmir.
- Girgin, İ..2000.** "Kırsal Sanayi ve Kalkınma İlişkileri", **Tarım ve Köy Dergisi**, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası.
- Gülçubuk, B., 2005.** AB ve Türkiye'de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma. Ankara. http://www.wwf.org.tr/tr/docs/sunum_bulentgulcubuk.pdf.
- Köroğlu, S., 2002.** Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar-Türkiye Açısından Değerlendirilme. ATAUM, 7.Dönem Ortak Tarım Politikası Tezi, Ankara.

- Teoman, Ö., 2001.** Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi 3, 3, 41, Ankara.
- Tuna Y., 1993. Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları:** Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme, MPM Yayınları No:487, Ankara.
- Turhan, M.S., Akdağ, K., 2006.** AB Üyeliği Yolunda Kırsal Kalkınma Planı ve Bu Plan Kapsamında Alınacak Tedbirler. Türktarım Dergisi, 167, 16–19, Ankara.
- _____, **2005a.** Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci. TKB – DİATK, AB Uzmanlık Tezi, Ekim, Ankara.
- _____, **2005b.** Katılım Öncesi Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye. Türktarım Dergisi, Kasım-Aralık, Ankara.
- Uslu, K., 2005.** Avrupa Birliği Fonları -Türkiye Açısından Değerlendirme. ATAUM 36. Dönem Temel Eğitim Tezi, Ankara.
- Yazgan, H., 2003.** Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu. AB Uzmanlık Tezi, TKB – DİATK, Ankara.
- Yıldız, F.F., 2005.** AB Üyeliği Yolunda Türkiye’de Ödeme Kuruluşlarının Yapılanması. TKB – DİATK, AB Uzmanlık Tezi, Ekim, Ankara.
- _____, **2006.** AB Katılım Öncesi Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Kapsamında Türk Tarımındaki Dönüşüm Süreci, Türktarım Dergisi, 167, 20-28, Ankara.
- _____, **Ulucan, B., 2006.** Ödeme Kuruluşlarının Akreditasyonu ve Türkiye’de Yapılması Gerekenler. Türktarım Dergisi, 167, 38–44, Ankara.
- ZMO (Ziraat Mühendisleri Odası),** “Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın Yeniden Yapılandırılması”, Haber Bülteni, Sayı: 73–74,2004,Ankara.

Ahmet Saltık ve
Kırsal Kalkınma Paneli

Dr. Ahmet Saltık Makale Yarışması Mansiyon Ödülü

Ayşe Çandar

**Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Ziraat Mühendisliği Bölümü**

Özet

Türk milleti, tarih sahnesine çıktığı zamandan bu yana tarım en önemli geçim kaynağı olmuş, nüfusun büyük bir kısmını da kırsal kesim oluşturmuştur. Kurduğu devletlerde tarıma ve kırsal kesimin sorunlarına yönelik çeşitli sistemler geliştirmiştir. Bu sistemler Selçuklu Devleti'nde "İkta", Osmanlı Devleti'nde "Tımar" sistemi olmak üzere çeşitli isimler almıştır. Cumhuriyet döneminde ise özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından günümüze planlı kırsal kalkınma projeleri geliştirilmiş, bu planlar sayesinde kırsal kesimin gelişmesi, kır-kent arasındaki sosyal ve ekonomik farklılığın azaltılması, çeşitli kamu hizmetlerinin kırsal alana götürülmesi amaçlanmıştır.

Özellikle 1950'lerden sonra kırsal kalkınma bir sorun olarak kabul edilmiş ve bu soruna planlı bir şekilde çözüm aranmaya başlanmıştır. 2005'ten sonra ise AB ile ortak kırsal kalkınma planları hazırlanmış ve uygulanmaya başlamıştır. Makalede 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kırsal kalkınma alanındaki temel yaklaşımlar ve değişimler anlatılacaktır. Bu konu çerçevesinde kırsal kalkınma terimi tanımlanacak, kırsal yerleşmenin sorunları, genel kırsal kalkınma yaklaşımları, 1950'lerden günümüze kırsal kalkınma yaklaşımları ve değişimler, Avrupa Birliği süreci, IX. Kalkınma Planı, kırsal kalkınma projeleri konuları açıklanacaktır.

Giriş

Türkiye nüfusunun %35'inin kırsal alanda yaşamını sürdürdüğü düşünüldüğünde kırsal kalkınmanın önemi daha çok anlaşılmaktadır. Kırsal alanda yaşayanların sosyal, kültürel ve ekonomik refahını sağlamak, sivil istihdamın %30'unun tarım sektöründe konumlandığı ve GSMH'ya katkısının %11 düzeyinde olduğu ülkemizde ekonomik açıdan hiç de göz ardı edilecek bir konu değildir. Ekonomik yaklaşımların dışında kırsalda yaşayan insanımızın kentlerdeki insanlar gibi ekonomik, sosyal ve kültürel yönden refaha erişmesi insanlık açısından önemlidir.

Bugüne kadar kırsal kalkınma anlayışı, kırsal alanda yaşayanların gelirlerini ve refahını artırmak, sosyal ve kültürel gelişmelerine katkıda bulunmak, kır-kent arasındaki farklılığı azaltarak kırsal kesimde kendi kendine yaşanabilir birimler oluşturmak ve kentleşme olgusunu kıra yayararak yaşam düzeyini çağdaşlaştırmak gibi gerekçelerle yapılmış ve yapılmaktadır (Doğanay, 1993:33). Ancak yapılan çalışmaların bazıları başarıya ulaşırken, bazıları farklı gerekçeler nedeniyle başarıya ulaşmamıştır. Başarı veya başarısızlığın nedenlerini anlayabilmek için kırsal kalkınma kavramını açmak gerekmektedir. Kırsal kalkınma, kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen veya benzer kırsal mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlar da öncelikle bu yönde bir gereksinme duygusu yaratmak, daha sonra da bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplulukların ekonomik, toplumsal, kültürel kalkınmalarını sağlama uğraşısıdır. Kırsal kalkınma, göç ve istihdam sorunlarını yerinde çözmeyi amaçlamaktadır.

Kırsal kalkınmanın en önemli gereği sürdürülebilir olmasıdır. Sürdürülebilir olmayan bir kırsal kalkınma gelecek kuşaklar için kalıcı bir refah sağlayamamaktadır.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusların gündeminde sürdürülebilir kalkınma yer almıştır (Altuntaş, D, 2001).

Bunun takipçisi olarak da sürdürülebilir kırsal kalkınma ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kırsal kalkınma kavramı ise şöyle açıklanabilir; "İnsan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir kırsal kalkınmaya olanak verecek doğal kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak yaklaşımıdır".

Türkiye'de planlı döneme geçildiğinde kırsal kesimin yaşadığı sorunlara ulusal kalkınma planlarında yer verilerek çözüm aranmaya başlanmıştır. Özellikle son 25 yıllık dönemde ise uluslararası işbirliğine dayalı bir kırsal kalkınma çalışmaları planlayıp uygulanmaktadır.

Kırsal Yerleşmelerin Sorunları

Kırsal kalkınma alanında yeni bir yaklaşım ve proje yaratabilmek için şüphesiz kırsal alanda yaşayan insanların sorunları bilinmeli ve bu sorunlar doğrultusunda bir çözüm bulunmalıdır. Türkiye’de kırsal alanın sorunları fiziki ve beşeri olmak üzere iki şekilde gruplandırılabilir. Fiziki sorunları topografik unsurlar oluşturmaktadır. Bunlar; yükselti, iklim, sel olayları, erozyon, yağış yetersizliği gibi etmenlerdir. Özellikle topografik koşullar kırsal yerleşmenin yapısını, dolayısıyla da sorunlarını etkilemektedir. Arazinin engebeli olması kırsal yerleşmenin dağınık olmasını, düz olması ise toplu olmasını sağlamaktadır. Böylece bu durumdan kırsalda yaşayan insanımız sosyal ve ekonomik olarak etkilenmektedir. Bu sorunlara ulaşım, hizmet götürmede zorluklar sayılabilmektedir.

Sosyal ve ekonomik sorunların ana kaynağını kırsal yerleşmelerin sayısal fazlalığı, yerleşmenin dağınıklığı oluşturmaktadır. Ayrıca bu sorunlara tarımda verimin düşüklüğünden kaynaklanan göçler de eklenmektedir. Göçler, ülkemizin oldukça önemli sorunlarından birisidir. Özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra tarımdaki değişimler ve sanayileşmeden dolayı Türkiye hızlı bir şekilde kentleşmeye başlamıştır. Kentler ile kırsal alanlar arasında oldukça önemli farklar olduğu için kırsaldan kente göç de artmıştır. Ülkemizde 1990’dan 2005’e kadar göç eden aktif tarım nüfusu aileleriyle birlikte yaklaşık 7,5 milyonu bulmaktadır. Bunun anlamı şudur; ülkemizde bu 15 yıl içerisinde 7,5 milyonluk bir nüfus kırsal alandan kentsel alanlara göç etmiştir. Bu durum, ülke nüfusunun alansal olarak dinamik bir yapı kazanmasına, nüfus aktarımının yaşandığı alanlarda ise ciddi sosyal, ekonomik, kültürel ve güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir (Anonim 2006 b; Günaydın, 2006).

Sosyal ve ekonomik sorunların dışında bölge insanı hizmet sorunuyla da karşı karşıya kalmaktadır. Hizmet sorununa neden olan unsurlar yine kırsal yerleşmelerin sayılarının fazla ve dağınık olmasıdır.

Kırsal alanda yaşayan nüfusun en büyük sorunları ekonomik kökenli olanlardır. Ancak bu faktörün de etkisiyle belirtilen alanlarda önemli derecede sağlık ve kültürel konulara ilişkin sorunlar yaşanmaktadır (Bakırcı M., 2007:323).

Sayıdığımız sorunlardan da anlaşılacağı gibi kırsal kalkınma birçok bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenlerden sadece birinin ele alınması bizi sonuca götürmeyecektir. Kırsal kalkınma tüm bileşenlerin bir arada değerlendirildiği bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Genel Kırsal Kalkınma Yaklaşımları

Dünya nüfusunun büyük bir kısmının kırsal alanda yaşaması, kırsal alanda yaşayan insanların birçok sorunla karşılaşması kır ve kent arasındaki gelir düzeyinin farklılığı,

doğal kaynakların sürdürülebilir kullanılması ve çevrenin korunması gerekliliği kırsal kesimi kalkındıracak yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kırsal alanların canlıların besin alanları olduğu gerçeği de bu çabaları arttırmıştır.

Ancak geçen zamanla birlikte değişen koşullar adı geçen bu iki temel unsura yeni kriter ve amaçların eklenmesine yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi, kuşkusuz çevre korumasını ön plana alan unsurdur (M. Bakırcı, 2007:333).

Sayıdığımız nedenlerden dolayı dünyada çeşitli ülkelerde kırsal kalkınma faaliyetleri ve buna yönelik stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejiler Tablo I'de de görüldüğü gibi teknokratik, radikal, reformist, serbest piyasa düzenine dayalı stratejilerdir.

Tablo I. Kırsal Kalkınma Strateji Yaklaşımları

Kırsal Kalkınma Stratejisi	Başlıca Hedefler	Başlıca Yararlanıcılar	Baskın Arazi Kullanımı	Uygulama Örnekleri
Teknokratik	Üretim artışı	Arazi sahibi elitler	Geniş özel çiftlikler plantasyonlar, Latifundialar, çeşitli şekillerde kiracılık	Filipinler
Radikal	Sosyal değişim; gelir, refah ve politik gücün yeniden dağılımı	Küçük çiftçiler ve toprak sahibi olmayan tarım işçileri	Ortak girişimler, komünal ve devlet çiftlikleri	Çin, Vietnam
Reformist	Üretim artışı sosyal değişim gelir ve refahın yeniden dağılımı	Orta gelirli köylüler, gelişme potansiyeli olan çiftçiler ve spesifik etnik gruplar	Aile çiftlikleri ile arazi yerleşim planları arasında işbirliği	Meksika, Malezya, Mısır
Serbest Piyasa Düzeni	Üretim artışı ve kalkınma için sermaye birikimi	Büyük ölçekte çiftçiler ve kırsal alanda istihdam edilenler	Sahipleri tarafından idare edilen büyük çiftlikler	Endonezya Bangladeş Güney Kore

Kaynak: LEA D. A. M. 1983:24

Dünyada geliştirilip uygulanmaya başlayan bu stratejilerin yanında, Türkiye'de de çeşitli modeller ve stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejileri şöyle özetlemek mümkündür:

a) Duygusal Romantik Yaklaşım: Daha çok edebi olmuş, köy sorunları şiir, roman, öykü yazılarak dile getirilmiştir. Bu yaklaşım tabii ki bazı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri "halkevi köycülüğü" olan köylüyü bilinçlendirmeyi amaçlayan çalışmadır. Bu yaklaşıma paralel olarak 1940'larda üniversite gençlerinin yaz aylarında Anadolu köylerine kalkınmaya hizmet için gitmişlerdir.

b) Toplumsal Hizmet Ağırlıklı Yaklaşım: Daha çok kırsal kesimin alt yapı sorunlarını ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmuştur. 1963 yılında kurulan Köy İşleri Bakanlığı

bu yaklaşımın ürünü olup tüm faaliyetler bakanlıkça yürütülmüştür. Bu yaklaşımda köylerin yol, su, eğitim, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

c) Bağımsız Yaklaşım: Köy kalkınmasının, toplumun diğer kesimlerinin kalkınmasından bağımsız olarak ele alınıp, kırsal nüfusun yerel konumunun da tümüyle korunarak gerçekleştirilebileceğini öngören bu yaklaşım biçimi, önceki iki yaklaşımın öğelerini içermiş, ayrıca ekonomik geri kalmışlığın giderilmesinin ön koşulu olarak, kırsal alanda yaşayanların çeşitli ekonomik etkinlikleri için ihtiyaç duydukları kaynak aktarılmasının gerekliliğini de vurgulamıştır (Çağlar, 1986:130).

d) Altyapısal Ağırlıklı Bütüncül Yaklaşım: Sadece kırsal alan değil, kırsal alan dışındaki bölgelerin de bütün olarak kalkınmasını sağlama yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda ilk olarak kırsal alanın altyapı sorunlarını çözerek, bulunduğu ekonomik faaliyetlerin tarım dışı alanları da kalkındırması hedeflenmektedir.

1950’lerden Günümüze Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Değişimler

Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra sanayileşme ve kentleşme hareketleri fazlaşmış, bu duruma paralel olarak kır ve kent arasındaki fark artmış ve göç olgusu ortaya çıkmıştır. Sanayileşme ile kırdan kente göçün artmasına rağmen, tarım ekonomideki ağırlığını 1970’lere kadar korumuştur.

Planlı dönemle birlikte bu sorunlara çözüm arayışı başlamıştır. 1963 ve 1967 yıllarını içeren I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kırsal kalkınma toplum kalkınması olarak algılanmıştır. 1963-1965 yılları arasında pilot olarak “örnek köy” uygulamaları hayata geçirilmiştir (Örnek A.; 2007:36). Bu planda gelişme hedefleri tarım ve sanayi arasındaki dengeli bir gelişme esasına dayandırılmış, sanayinin gelişmesi için tarımın gelişmesi şart koşulmuştur.

Kalkınma planı vasıtasıyla gündeme gelen “toplum kalkınması” olgusu, çerçevesi Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından çizilen, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla geliştirilen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, yalnız ekonomik, sosyal ve kültürel koşulların devlet ya da toplumun dışında bulunan güçler tarafından sağlanacak yardım ve yapılacak katkılarla düzeltilmesi değil, aynı zamanda zihniyetin geliştirilmesi, halk ile devlet arasında güçlü bir anlayış havası yaratılması belli başlı amaçlar olarak yer almıştır. Yine, köy topluluklarını milli bütünlüğün ayrılmaz bir parçası haline getirmek ve milli ölçüdeki kalkınmaya yardımcı olacak bir düzeye yükseltmek de temel amaçlar arasında sayılmıştır (Yavuz F. 1969b: 10).

Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında “Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması” yaklaşımı Köy İşleri Bakanlığı tarafından İzmir, Manisa, Diyarbakır, Uşak, Urfa ve Malatya illerinde uygulanmıştır. Kırsal alanı bir bütün halinde alan uygulamada, kalkınmayı etkileyen

tüm etmenlerin birlikte ele alınması ve tarımsal gelişmenin sağlanması temel amaç olmuştur.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 yıllarını kapsamaktadır. Birinci planda ön sırada ele alınan “toplum kalkınması” kavramı, ikinci planda “küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirilmesi programları” ve “köy ve köylü sorunu” olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Yine bu plan dahilinde topraksız veya az topraklı çiftçilerin topraklandırılması tarım reformu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde şehirleşme, tarımda modernleşme ve sanayileşme konuları bir bütün olarak ele alınmıştır. Ayrıca 1969 yılında Türkiye Kalkınma Vakfı kurulmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen projelere “Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi” örnektir.

1973-1977 dönemi, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemidir.. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda tarım ve hayvancılık sektörlerinin geliştirilmesi üzerine stratejiler uygulanırken köy kalkınmasına da devam edilmiştir. Bu plan çerçevesinde dağınık köyleri bir yere toplayarak “Merkez Köy” projesi uygulanmıştır. “Merkez Köy” yaklaşımının yanı sıra 1970-1980 yılları arasında “Tarım Kentleri” projesi de uygulanmıştır.

IV. Beş Yıllık Plan (1979-1983) döneminde Türkiye ekonomisi piyasa ekonomisine geçmiş, kaynaklar sanayi, hizmetler ve altyapı yatırımlarına aktarılmıştır. Sanayileşme ana hedef olmuştur. Etkili bir toprak reformu tekrar gündeme getirilmiştir. Orman köylülerinin yaşam düzeyi yükseltilmeye çalışılmıştır. 1980 yılında belirlenen “24 Ocak Kararları” ile tarımı ilgilendiren birçok konuda kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunların başlıcaları “Orman Köylülerinin Kalkındırılmasının Desteklenmesi Hakkında Kanun”, “Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu” kanunlarıdır. Bu dönem “fiziki planlama yaklaşımı” oluşturulmuştur. “Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi” dönemin projelerine örnektir.

1985-1989 dönemini kapsayan V. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)’nin özelleştirme süreci başlamıştır. Bu planda kırsal yerleşmeye yönelik özel bir düzenleme yer almamış, köylere kısa bir vurgu yapılmakla yetinilmiştir. “Önder Çiftçi Projesi”, kooperatifleşmeye yönelik çalışmalar ve GAP döneme damgasını vuran projelerdir. V. Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan Bölge Kalkınma Planı’nda “sürdürülebilir insani kalkınma”ya önemli derecede yer verilmiştir.

V. Kalkınma Planı’na kadar birçok kalkınma projesi hazırlanmış fakat çeşitli nedenlerden dolayı istenilen başarı sağlanamamıştır. I. ve II. Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda tarımsal istihdam nispi olarak düşüş göstermiş, 1962 yılında istihdam edilen nüfus içinde tarımsal istihdamın payı %77,2 iken, bu oran 1979’da %60,4’e düşmüştür. III. ve IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, tarımsal istihdamın nispi olarak düşeceği öngörülmüştür. 1977 yılında faal nüfusun sektörel dağılımı içinde tarım sektörünün payı %57.7 iken,

bu oran 1983’te %60.7; 1986’da %57.5 olarak hesaplanmıştır. Faal nüfusun oranının gittikçe azaldığı ve 1968-1983 döneminde bu azalışın %11.2 civarında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tarımda çalışan nüfus oranının halen %55 civarında bulunması, istihdam açısından bu sektörün ülke ekonomisindeki önemini uzun süre devam ettireceğini göstermektedir. Tarım kesimine yapılan yatırım konuları ve kalkınma planları arasındaki dağılımları ise Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2. Tarım Kesimi Yatırımları

Yatırım Konuları	I.Plan Dönemi	II. Plan Dönemi	III.Plan Dönemi	IV.Plan Dönemi	V.Plan Dönemi
Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi	51,97	51,31	33,72	34,4	65,8
Tarımsal traktör, makine ve ekipmanlar	29,44	25,38	47,66	38,0	
Diğer tarım yatırımları	9,54	10,93	8,75	15,5	34,2
Ormancılık	11,61	9,42	8,32	10,3	
Su ürünleri	2,04	2,72	1,55	1,8	
Toplam Tarım Yatırımları	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: DPT Üçüncü Beş Yıl Ankara, DPT Yayın No: 1272, s. 219.

DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Resmi Gazete 12 Aralık 1978, s. 158

DPT, İktisadi Planlama Dairesi Kayıtları

VI. Kalkınma Planı’nda; Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek, hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak başlıca amaçlar olarak sayılmıştır (DPT 1989:1). Bu dönemde “Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri” kuruluş amaçları yönünde Tarım Ürün Sigortası Sistemi geliştirilerek, çiftçi gelirlerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin bitimine ve VII. Kalkınma Planı’nın hazırlık aşamasına rastlayan 1995 yılında gerçekleşen önemli gelişmelerden biri, AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması’nın, 31.12.1995 tarihinde yürürlüğe girmiş olmasıdır (Bakırcı M., 2007:182).

1996-2000; VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın uygulanmaya konulduğu dönem, küreselleşme olgusunun dünya gündemine girdiği dönem olmuştur. Ayrıca kırsal kalkınma süreklilik ve kalıcılık temellerine kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde istihdamda, tarımsal işletmelerde, arazi kullanım planlarında bozulmalar yaşanmıştır.

1980 Genel Sayımı sonuçlarına göre 3 milyon 434 bin olan tarımsal işletme sayısının, 1991 yılında 4 milyon 92 bine yükselmiş olması bu işletmelerin %99’unun 50 hektarın altında bulunması, yine 1980 yılında 5 hektarın altında bulunan işletmelerin toplam işletmeler içindeki payı yüzde 61.1 iken, bu oran 1991 yılında %65.4’e yükselmiştir

(DPT 1995: 53). “Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi” dönemin kalkınma projelerine örnektir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)’nda diğer kalkınma planlarından farklı olarak “Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu”nda modern köy ve modern tarım yaklaşımı esas alınmıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda kırsal alanda tüm yerleşmelerin ulaşım şartlarını düzeltme, dağınık yerleşimleri toplulaştırma, tarım arazilerini koruyarak verimlerini arttırma yoluna gidilmiştir. Bu döneme damgasını vuran projeler “Köye Dönüş Projesi”, “Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi” olmuştur.

VIII. Kalkınma Planı döneminde ayrıca Avrupa Birliği ile ilişkiler ve bu yöndeki çalışmalar sıkça gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Tarım ve Köyşleri Bakanlığı tarafından “Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu” hazırlanmıştır. Raporda; işletme başına düşen tarım arazisinin küçüklüğünden, parçalı oluşundan ve miras hukukundan bahsedilmiştir.

2005 ve Sonrası: Avrupa Birliği Süreci

Avrupa Birliği süreci 17 Aralık 2004 günü müzakere tarihinin alınmasıyla başlamış, 3 Ekim 2005 tarihinde ise tam üyeliğe geçiş aşamasına geçilmesiyle ivme kazanmıştır. DPT tarafından 31.05.2005 tarihinde hazırlanan Orta Vadeli Program belgesi birçok sektörü etkilediği gibi tarım sektörünü de oldukça etkilemiştir. Bu programda kırsal kalkınma, “Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Azaltılması” başlığı altında ele alınmış ve şu hedeflere yer verilmiştir:

- * Kırsal kalkınmayla ilgili ulusal, tutarlı bir politika geliştirilecek, bu bağlamda merkezi ve yerel kurumlar güçlendirilecek,
- * Kırsal alanda işbirliği geliştirilecek,
- * Yatırımların yapılması konusunda merkezi yerleşmelere önem verilecek,
- * Dağınık yerleşmelere hizmet götürülmesi konusunda yeni modeller geliştirilecektir.

Ayrıca 2005’te 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu ve İlerleme Raporu hazırlanmıştır. İlerleme raporunda organik tarım konusuna yer verilmiş, sürdürülebilir ve rekabetçi bir tarımsal gıda sektörü oluşturulmaya çalışılmıştır.

2006 yılında Katılım Ortaklığı Belgesi imzalanmış, “Kırsal Ajansların Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri” hakkında 5449 sayılı kanun çıkarılmıştır. Ayrıca 2006 yılında Ulusal Kırsal Kalkınma Planı hazırlanıp uygulamaya konulmuştur. Ulusal Kırsal Kalkınma Planı Stratejisi’nin amaç ve öncelikleri incelendiğinde (Tablo3) neredeyse tamamen Avrupa Birliği Yeni Dönem (2007-2013) Kırsal Kalkınma Politikası Amaç ve İlkeleri’yle aynı başlık ve içerikleri ihtiva ettiği görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Çerçevesi

TEMEL AMAÇ	İLKELER
Temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak; kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması.	Mekansal Duyarlılık
STRATEJİK AMAÇLAR VE ÖNCELİKLER	İşbirliği ve Katılımcılık
<p>Stratejik Amaç 1 : Ekonominin Geliştirilmesi ve İş İmkanlarının Arttırılması</p> <p>Öncelik 1 : Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması</p> <ul style="list-style-type: none"> - Üreticilerin Örgütlenme ve Bilgi - Düzeyinin Yükseltilmesi - Su ve Toprak Kaynaklarının Etkin Kullanımı - Tarım ve Gıda Sanayi İşletmelerinin Rekabet Gücünün Arttırılması - Gıda Kalitesi, Tüketicinin Korunması ve Gıda Sağlığına Yönelik Kontrol Yapılarının Güçlendirilmesi <p>Öncelik 2 : Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi</p>	Sürdürülebilirlik
<p>Stratejik Amaç 2 : İnsan Kaynaklarının, Örgütlenme Düzeyinin ve Yerel Kalkınma Kapasitesinin Geliştirilmesi</p> <p>Öncelik 1 : Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinin Güçlendirilmesi</p> <p>Öncelik 2 : Yoksullukla Mücadele ve Dezavantajlı Grupların İstihdam Edilebilirliğinin Arttırılması</p> <p>Öncelik 3 : Yerel Kalkınma Kapasitesinin Güçlendirilmesi</p>	Sosyal İçerme
<p>Stratejik Amaç 3 : Kırsal Alan Fiziki Altyapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Yaşam Kalitesinin Arttırılması</p> <p>Öncelik 1 : Kırsal Altyapının Geliştirilmesi</p> <p>Öncelik 2 : Kırsal Yerleşmelerin Geliştirilmesi ve Korunması</p>	Politika ve Düzenlemelerde Tutarlılık ve Etkin İzleme
<p>Stratejik Amaç 4 : Kırsal Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi</p> <p>Öncelik 1 : Çevreci Tarım Uygulamalarının Geliştirilmesi</p> <p>Öncelik 2 : Orman Ekosistemlerinin Korunması</p> <p>Öncelik 3 : Korunan Alanların Yönetimi ve Geliştirilmesi</p>	Kaynak Kullanımında Etkinlik

Avrupa Birliği sürecinin diğer süreçlerden en önemli farkları gıda güvencesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanılması, rekabet gücünün artırılması gibi konulara fazlaca yer verilmesidir.

Avrupa Birliği Sürecinde IX. Kalkınma Planı

IX. Kalkınma Planı (2007-2013) yedi yıllık planlanmıştır. Beş yıllık periyotlar bu dönemde ilk kez yedi yıllık bir zaman periyoduna yerini bırakmıştır.

IX. Kalkınma Planı konuları rekabet gücünün artırılması, istihdamın artırılması, insani gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması, kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılması şeklinde belirlenmiştir. Yine bu dönemde IX. İlerleme Raporu hazırlanmıştır. Raporla “Tarım Kanunu” nun kabul edildiği belirtilmiş, verimliliğin artırılması, gıda güvenliği ve tüketicilere ilişkin konular üzerinde az durulduğu belirtilerek Ortak Tarım Politikası (OTP) ilkelerinden uzaklaşıldığı iddia edilmiştir. OTP dahilinde yürütülen projelerin Tarım ve Köyşleri Bakanlığı’nın idari kapasitesinin yetersiz olması dolayısıyla geciktirildiği ve aksaklıkların oluştuğu da belirtilmiştir.

AB ile yürütülen Ortak Tarım Politikası bütçesini değerlendirecek olursak (Tablo 4), OTP’nin genel bütçe içerisindeki pay azalırken, kırsal kalkınmanın OTP bütçesi içinde pay giderek artmaktadır.

Tablo 4. Avrupa Birliği (AB) Yeni Dönem (2007-2013) Ortak Tarım Politikası (OTP) Bütçesi (milyar avro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007-2013
								Toplam
AB Toplam Bütçesi	133,6	138,7	143,1	146,7	150,2	154,3	158,4	1025,0
OTP’ye Ayrılan Pay	55,3	55,9	56,0	55,9	55,7	55,6	55,5	390,0
OTP’nin Toplam Bütçeye Oranı	%41,4	%40,3	%39,1	%38,1	%37,1	%36,0	%35,0	%38
Tarımın OTP’deki Payı	43,5	43,7	43,3	43,0	42,7	42,5	42,3	301,0
Kırsal Kalkınmanın OTP’deki payı	11,8	12,2	12,7	12,8	13,0	13,0	13,2	88,7
Kırsal Kalkınmanın OTP’ye oranı	%21,3	%21,8	%22,6	%22,9	%23,3	%23,4	%23,8	%22,7

Kaynak: European Commission 2004e: 2 ve 2004h: 61.

Toplam 1.025 milyar avro olan AB yeni dönem bütçesinin her yıl neredeyse yarısı (ortalama %38) OTP harcamalarına ayrılmış bulunmaktadır.

Başlıca Kırsal Kalkınma Projeleri

Makalenin önceki kısımlarında bahsetmiş olduğum kırsal kalkınma planları dahilinde bazı projeler uygulanmış ve bu projelere “Kırsal Kalkınma Projeleri” adı verilmiştir. Bahsi geçen projelerin hedeflerini doğal kaynakların daha iyi değerlendirilmesi, sosyo-

ekonomik farkların azaltılması, bitkisel ve hayvansal üretimin arttırılması konuları oluşturmuştur. Bu projelerin başlıcaları şöyledir:

Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi:

Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi Türkiye’de ilk entegre kırsal kalkınma projesidir. 1974’te hazırlanmış, 1976’dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Projenin amacı tarımsal üretimi ve çiftçilerin sosyo-ekonomik durumlarını geliştirmektir. 1984 yılı ortalarında tamamlanmış, proje maliyetinin %46’sını Dünya Bankası finanse etmiştir. Proje dahilinde baklagil, buğdaygil ve yem bitkileri üretimi artmıştır. Fakat bazı sosyal altyapı yatırımlarını köylü hiç kullanmadığı için maliyet arttırıcı unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır. Buna, köylere yaptırılan 63 hamamın 11 tanesinin ilk günlerde fırına çevrilmesi örnek verilebilmektedir.

Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi:

1980 yılında Dünya Bankası, Tarım Bakanlığı ve FAO (Gıda ve Tarım Örgütü) işbirliğiyle hazırlanmıştır. Projenin amacı bölgesel göç olayının durdurulması, yörede tarımsal üretim ve çiftçi gelirlerinin arttırılması, kredi olanaklarının yaygınlaştırılması ve çiftçilerin eğitilmesi olarak belirlenmiştir. Proje, 1989 yılında tamamlanmış olup, tarımda mekanizasyon düzeyi yükseltilmiş, bitkisel ve hayvansal verim arttırılmış, göç oranı azaltılmıştır. Proje kapsamında 1200 çiftçi eğitilmiştir. Ayrıca projeye 192 köye içme suyu götürülmüştür. Fakat faizlerin yüksek tutulması nedeniyle çiftçinin krediye talebi azalmıştır.

Ordu- Giresun Kalkınma Projesi:

1997 yılında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Projenin amacı tarımsal üretimi arttırmaya, tarım tekniklerini geliştirmeye ve eğitim çalışmalarını arttırmaya yönelik olmuştur. Uygulanan diğer kırsal kalkınma projelerinden farklı olarak hedefler ve ihtiyaçların tespiti köy seviyesinden başlatılmış, proje katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımını hedeflemiştir. 2004 yılı itibariyle IFAD kredisi kullanılmıştır.

Sonuç

Makaleden de anlaşılacağı gibi kırsal sorunlara çözüm olarak çeşitli kırsal kalkınma projeleri ve planları hazırlanmış, bunlardan bazıları başarılı olurken bazıları başarısız olmuştur. Çoğunluğundan ise beklenen başarı sağlanamamıştır.

Kırsal kalkınma projelerinden beklenen başarının elde edilememesinin kuşkusuz çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında kırsal halkın isteklerinin dikkate alınmaması gelmektedir. Beklediklerini projelerde bulamayan hedef kitle, projelerden

kopukluk göstermiştir. Bu durum ise maddi ve manevi kayıplara neden olmuştur. Bir diğer neden ise projeyi uygulayanlar ile hizmet alan kesim arasında meydana gelen kopukluktur. Saydığımız sorunlara üretici örgütlenmesinin yetersizliği de eklenince başarısızlık kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye'nin kırsal kalkınması, nüfusun %35'inin kırsal alanda yaşadığı düşünülürse oldukça önem kazanmaktadır. IX. Kalkınma Planı'nda diğer planlarda olduğu gibi birçok gelişme öngörülmüştür. Umarım yukarıdaki başarısızlık nedenleri dikkate alınır ve planlanan hedeflere ulaşılır. Çünkü "Köylünün çalışmasının karşılığını, kendi menfaatine en yüksek şekilde değerlendirmek ekonomi politikamızın ruhudur" (M. Kemal ATATÜRK).

Unutulmamalıdır ki "Eğer milletimizin çoğunluğu çiftçi olmasaydı, bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık" (M. Kemal ATATÜRK).

Kaynaklar

- Bakırcı, M.**, 2007. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar, Nobel Yayın Dağıtım, Yay. No: 1116, Ankara.
- Çolakoğlu, E.**, 2007. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, ss. 187-202.
- Devlet Planlama Teşkilatı**, Üçüncü Beş Yıl Ankara, DPT Yayın No: 1272.
- _____, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Resmi Gazete 12 Aralık 1978.
- _____, İktisadi Planlama Dairesi Kayıtları.
- _____, 2006a: 41.
- European commission**, 2004e: 2 ve 2004h.
- Örnek, A.**, 2007. Kırsal Kalkınma El Kitabı, İstanbul.
- Öztürk, Turgut. – Mengüloğlu**, 2008. M., OMÜ Zir. Fak. Dergisi, 23(3): 209-215.
<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10938.pdf>
<http://biibf.comu.edu.tr/daltunbasbasmakale.pdf>
http://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/bolum5/5_4_cakmak.pdf

Dr. Ahmet Saltık Makale Yarışması Mansiyon Ödülü

Cihan Kaymaz

**Akdeniz Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü**

**Kırsal Kalkınma Projelerinin “Neoliberal
Politikalar” Çerçevesinde Tarihsel Boyutu**

Giriş

Türkiye’de kırsal kalkınma projelerinin temeli cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Doğu Anadolu ve Batı Anadolu arasındaki farklılıktan ortaya çıkar. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki dışa bağımlı politikası Batı Anadolu'yu Doğu Anadolu'ya göre daha geliştirmiştir. Cumhuriyet döneminde de bu devam etmiştir. 1950 yılına kadar özellikle devam eden devletçilik ve daha sonrasındaki 1960'tan itibaren liberal dönem Türkiye'yi bugünkü konumuna kadar getirmiştir. İlk dönemde ulusal bir bütünlük çerçevesinde bölgesellik arayışları vardır. Daha sonra dünyadaki kapitalist sisteme Türkiye'nin de uyum sağlama çabaları, yapılan kalkınma planlarında ve bölgesel planlarda kendini göstermiştir. Dünyada 1970'ten sonraki neoliberal politikalarla belirlenen “yerellik ilkesi” Türkiye’de 24 Ocak kararlarıyla birlikte başlayan neoliberal süreçte çeşitli bölge politikalarını ve yönetimlerini etkilemiştir. Artık Türkiye’de rekabet edebilen bölgelerin oluşturulması yoluna gidilmiştir. Türkiye'nin 1999 sonunda AB üyeliğine kabulüyle AB standartları bölgesel kalkınma politikalarının daha da yerelleştirileceğini göstermiştir. Kalkınma Ajansları'nın bölge kalkınması konusunda AB politikalarının aracı olacağını göstergesi olmuştur.

1950'ye kadar devletçilik ve ulus-devlet anlayışı merkezî bir kalkınma modeliyle devam etmiş, daha sonra kalkınma planları ve çeşitli bölgesel planlar dönemine geçilmiştir. Kırsal kalkınmayla ilgili temel çalışmalar bu dönemden sonra başlar. Bu çalışmaların da temelinde yerellik ilkesinin izleri mevcuttur. Neoliberal dönemde de

bu süreç devam etmiştir ve kırsal kalkınmayla ilgili hemen hemen tüm çalışmalar bu çerçevede yapılmıştır. Öngörülen adem-i merkezîyetçi bir yapının varlığıdır. Tüm planlar, uluslararası örgütlerin yönlendirmeleri şeklinde yürütülmüştür ve uygulama alanı bulamayan veya uygulama alanı bulabilmiş tüm kalkınma projeleri ve kırsal kalkınma alanındaki tüm yaklaşımlar günümüzde halen tartışma konusu olabilmektedir.

Türkiye’de Kırsal Alanın Genel Durumu

Kırsal kalkınma hakkındaki temel yaklaşımların belirlenebilmesi için öncelikle ülkemizdeki kırsal alanın genel durumunun bilinmesi ve tabii ki kırsal alanın kapsamlı bir tanımının yapılması gerekmektedir.

Kırsal kalkınma politika ve uygulamalarında sorunların tespiti ve buna göre hedef oluşturulması önem taşımaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırsal yapı sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri ile oldukça karmaşık görünüm sergilemektedir. Nüfus, tarımsal üretim, mülkiyet ilişkileri, geleneksel yapı, temel hizmetlere erişebilirlik, sosyal güvenlik açısından kırsal alan iç içe geçmiş birçok sorunu barındırmaktadır. Öncelikle kırsal alanın genel durumunun ortaya konulması ve buna göre strateji belirlenmesi gerekmektedir.

Ülkemizin kırsal alanının durumunu beş başlık altında toplayabiliriz:

A - Kırsal Nüfus ve Yerleşim Alanları:

31 Aralık 2007 itibarıyla ülkemizin nüfusu 70 milyon 586 bin 256’dır. Bu nüfusun % 70,5’i (49 milyon 763 bin 311) il ve ilçe merkezlerinde, % 29,3’ü (20 milyon 832 bin 945) de bucak köy ve mezralarda yaşamaktadır.

Diğer taraftan Türkiye yüz ölçümünün % 27,2’sini oluşturan 21,2 milyon hektarlık kamu orman alanı oluşturmakta ve ormanlık alanlarda bulunan 20.726 orman köyünde 7,7 milyon köylümüz yaşamaktadır.

2007 nüfus sayımına göre ülkemizde okuryazar oranı % 87,5 olup bunun cinsiyete dağılımı ise; erkeklerin % 95,3’ü kadınların ise % 80’i okuryazardır. Kırsal kesimde bu oran erkeklerde % 91’e kadınlarda % 73’e düşmektedir.

B – Kırsal Yerleşim:

Türkiye’de kırsal alanlarda yaşanan önemli sorunlardan birisi de kırsal yerleşimlerin sayısının çok ve dağınık olmasıdır.

Ülkemizde yaklaşık 50 milyon insanın yaşadığı 3216 belediye (2265’i belde belediyesi) ve yaklaşık 21 milyon insanın yaşadığı 36.527 köy ve köylere bağlı 42.098 köy altı yerleşim (mezra, kom vb.) birimi olmak üzere toplam 81.841 yerleşim birimi bulunmaktadır.

C - Alt yapı:

Yol: Türkiye'de köylerde ve bağlı yerleşim yerlerinde toplam 291.829 km köy yolu bulunmakta, bu yolların % 31'i asfalt, % 48'i stabilize kaplama, % 17'si tesviye, % 3'ü ham ve % 1'de beton yoldur.¹

İçme suyu: Ülkemizde 59.926 köyde içme suyu bulunmakta, 9394 köyde ise yetersiz miktarda içme suyu bulunurken, 5033 köyde halen hiç içme suyu bulunmamaktadır.²

D – Örgütlenme:

Kırsal alanlarda görev üstlenen önemli kurumlar, il, ilçe, belediye ve köy muhtarlıkları gibi mülki, yerel idareler ile kırsal alanda üretici ve ürün pazarlamasına yönelik olarak var olan ve olması gereken örgütler; kooperatifler, ticaret odaları, birlikler, şirketler, vakıflar ve derneklerdir.

E – Mülkiyet Durumu:

Türkiye genelinde toprak dağılımında dengesizlikler görülmektedir. 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin Türkiye genelindeki payı % 64,8 iken bunların işlediği arazi miktarı % 21,3'tür. Buna karşılık 500 dekardan daha büyü arazi sahibi olan tarım işletmelerinin oranı % 0,7 iken bunları işlediği arazi miktarı % 11,4'tür. Doğal olarak böyle bir dağılım, tarımsal ve kırsal kalkınma çalışmalarında öncelikli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkemizdeki toplam tarım işletme sayısı 3.021.190 ve toplam tarım arazisi ise 184.329.484 dekadır.³

Ülkemizin Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı

Ülkemizin bölgesel kalkınma dönemi iki başlıkta incelenebilir. Birincisi "Planlı Dönem Öncesi" dönemdir. Bu dönem 1923'ten başlayıp 1963'e kadar olan yılları kapsar. İkinci dönem ise "Planlı Dönem Sonrası" dönemdir. Bu dönem de 1963'ten günümüze kadar olan dönemdir. Bu dönem 1963'ten başlayıp 1999 yılına (Helsinki Zirvesi) kadar devam eden dönem ve Helsinki Zirvesi'nden günümüze kadar devam eden dönem olarak iki dönemde değerlendirilebilir.

Ekonomik büyüme hakkındaki görüşler Türkiye'de genellikle iki merkezlidir. Birincisi, ekonomik büyümeyle birlikte; geri kalmış bölgelerde kendilerine düşen payı alacakları için, zamanla bölgeler arası dengesizlik ortadan kalkacaktır. Bu nedenle devletin kendiliğinden oluşacak dengeye müdahale etmesine gerek yoktur düşüncesidir. Bunun

1 <http://www.khgm.gov.tr/>

2 <http://www.khgm.gov.tr/>

3 <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/10.komisyon.pdf>

tam tersini savunan ikinci görüş ise; devlet müdahale etmezse bölgeler arasındaki dengesizlik azalmayacak, tam tersine giderek daha da artacaktır.

Daha sonraki aşama ülke kaynaklarının hangi biçimde dağıtılacağı konusundaki tartışmalardır. Devlet kaynakları ya eşit ya belirli çekici merkezlere dağıtılabilir ya da az gelişmiş bölgelere kaynak dağıtımında öncelik tanınabilir şeklindedir.

I - Planlı Dönem Öncesi

Türkiye, dünyada sosyal ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan ve program içinde yürütme gereğini duyan ve planlı kalkınmaya daha 1930'lu yıllarda uygulamaya koyan ender ülkelerden birisidir. Yeni demokratik, laik ve sosyal bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber başlayan modernleşme, çağdaşlaşma özlemiyle hemen kollar sıvanmış, eldeki kıt kaynaklarla yol-su-elektrik gibi alt yapı hizmetlerinin hızlı bir şekilde ülke geneline yaygınlaştırma çalışmaları yapılırken batı bölgelerinden (alt yapının nispeten iyi ve limana yakın vb. özelliklerinden dolayı) başlamak üzere sanayi ve hizmet sektörünün gelişerek çağdaş düzeye ulaşması sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti 1926 yılına kadar dış ticaretine, gümrüklerine ve ödemelerine Lozan Antlaşması koşulları nedeniyle pek egemen olamamıştır. Hele 1929 ve 1930 yıllarında dünya ülkelerinde yaşanan ekonomik krizden Türkiye de etkilenmiş sadece tarım ürünlerine dayalı olan Türk ihracat olanaklarını felç etmiş ve ekonomimizin çok şiddetli sarsıntı geçirmesine neden olmuştur.⁴ Bu gerçekler karşısında Türkiye'nin tek yapabileceği ise tarımda ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanarak kaynak yaratılmasıdır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında buradan hareketle önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar;

A- Köy Kanunu (18 Mart 1924'te çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu).

Bu yasa ile kalkınmanın köyden başlanması gereği vurgulanırken köylere hukuki bir kişilik kazandırılarak köy topluluklarının özerk bir yapıya kavuşması sağlanmıştır.

B – İzmir İktisat Kongresi

1930'lu yıllarda kalkınma arayışını sürdüren Türkiye'de nereden başlanacağı belirlenmesi amacıyla, İzmir'de Birinci İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrede genel olarak; aşar vergisinin kaldırılması, tarımda makineleşmeye gidilmesi, tarımda kapitalistleşmeye gidilmesi, tarımda kredi sorununun giderilmesi, tarımda eğitimin geliştirilmesi ve uygulamalı olması, köy kökenli ve kentli aydınların köylerde yerleşmelerinin sağlanması görüşülmüş ve önerilmiştir.

4 <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/10.komisyon.pdf>

C – Birinci Köy Kongresi

1938'de düzenlenen "Birinci Köy ve Ziraat Kongresi"nde tarımla ilgili bazı teknik konular, köylerin bazı ekonomik ve sosyal sorunlar, köy kalkınması ve tarımsal gelişme için sağlanacak kaynaklar hakkında çalışmalar yapılmış ve köy kalkınması hakkında rapor hazırlanmıştır.

D – Toprak ve Tapulamaya İlişkin Çalışmalar

1934 yılında çıkarılan, topraksız ve az topraklı köylüleri toprak sahibi yapmayı ön gören "İskân Kanunu" ve aynı yıl çıkarılan sahipsiz toprakların imar edenler tapunun parasız verilmesini hedefleyen "Tapu Kanunu" çıkarılmış, ancak bu yasalar topraksız ve az topraklı köylüleri toprak sahibi yapmaktan çok, büyük toprak sahiplerinin işine yaramıştır.

Diğer taraftan bu dönemde çıkarılan önemli yasalardan biri de; 5000 dekardan geniş işletmelerin kamulaştırılarak çiftçiye dağıtılması ve böylece büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırmak ve toprak mülkiyetinin tarımsal üretimi artıracak şekilde yeniden düzenlenmesi amacıyla 1945 yılında çıkarılan "Çiftçi Topraklandırma Yasası"dır.

E – Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminde eğitim alanında kırsal kalkınmaya yönelik en sistemli yaklaşım Köy Enstitüleri hareketidir.

Bu Enstitülerin amacı; kır kökenli çocukların (başta öğretmenlik olmak üzere) köy için gerekli ve geçerli mesleki bilgilerle donatılıp yeniden köye gönderilmesidir.

Enstitüler;

- Köy çocukları için fırsat eşitliği sağlamış, eğitimin yüksek maliyetini düşürmüştü,
- Öğrencilerin köyle ilişkisi kesilmeden eğitilip köye gönderilmesi, köyü en iyi tanıyanların eline bırakılması sonucunu doğurmuş,
- Köyün kalkınması için yerel önderliği, bunu için yararlı becerileri kazanmış köy gençlerinin eline geçmesini sağlamış,
- Ulusal kültürün yaratılmasında, folklorun ortaya çıkarılmasında büyük katkı sunmuş,
- Köy gerçeklerini bilen, köyü seven, köyden yetişmiş olan yeni bir aydın tipi türemiş,
- Çevresini ekonomik ve kültürel hayatımızı etkileyen kalkınma merkezi durumuna getirmişlerdir.⁵

5 <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/10.komisyon.pdf>

Sonuç olarak bu dönemde yaşanan ekonomik krizler ve ekonomik yetersizlikler kırsal kalkınma ile ilgili sorunların çözülmesini güçleştirmiştir.

II - Planlı Dönem Sonrası

A – 1963'ten başlayıp 1999 yılına (Helsinki Zirvesi) kadar devam eden dönem

B – 1999'dan (Helsinki Zirvesi) günümüze kadar olan dönem

Ülkemizde ulusal kalkınma planlarının hazırlanmasından önce özel bölgesel sorunlar için, bölgesel planlar başlatılmıştır.

A - 1963'ten Başlayıp 1999 Yılına (Helsinki Zirvesi) Kadar Devam Eden Dönem

1958'de İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuş ve bölgesel planlar yapmak görevi verilmiştir. Fakat sadece nüfusun bölgelerarası dengeli dağılımını sağlamaya yönelik planlar hazırlanabilmiştir. Daha sonra DPT ile de ortak çalışmalar yürütmüşlerdir.

Bu dönem, 1963 yılından (Planlı dönemin başlangıcı) başlayıp 1999 yılında Türkiye'ye Avrupa Birliği adaylık statüsünün verildiği Avrupa Konseyi Helsinki zirvesine kadar devam eden dönemdir.

İkinci dönem planlı dönemde (1963), bölgesel planlama anlayışı değişmeye başlamış ve bölgesel planlama bir öncelik haline gelirken, fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlarında birlikte yer aldığı entegre planlamaya başlanmıştır.⁶

Türkiye, 1963'ten beri sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmasını beş yıllık kalkınma planlarıyla gerçekleştirmektedir. Bugüne kadar 8 tane beş yıllık kalkınma planı uygulanmıştır. Neredeyse bütün bu kalkınma planları ve bu çerçevedeki kamu yatırım plan ve programları bölgesel kalkınma dengesizliklerini azaltmaya, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaya ve yerel kaynakları daha etkili bir şekilde işletmeye öncelik vermiştir.⁷ Ancak planlı kalkınma döneminde de sanayinin belirli şehirlerde yoğunlaşması derinleşerek devam etmiş, sermaye ve iş gücü akışının bu sanayi şehirlerine akışı bölgesel kalkınma seviyeleri arasındaki farkı derinleştirmiştir. Bu da endüstrinin yoğunlaştığı ülkenin batı ve Marmara bölgelerinde altyapı, sosyal ve çevresel sorunlara yol açarken, özellikle ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde yoksulluk sorununu derinleştirmiştir. Bu durum başta endüstriyel kalkınmayı daha fazla alanlara dağıtmak üzere, genel olarak kalkınmanın adem-i merkezîyetçiliği ihtiyacını doğurmuştur.⁸

6 ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf

7 Oksam Arie Natasha Lolngwort Yıldız, 2005

8 Oksam Arie Natasha Lolngwort Yıldız, 2005

Bu nedenle 1960'lardan bu yana, endüstriyel desantralizasyon ve dengeli kalkınma uygulanmaktadır. Bu uygulama politikasının başlıca amacı, beş yıllık kalkınma planları, entegre bölgesel kalkınma planları (EBKP), kırsal kalkınma projeleri, yatırım teşvikleri ve kalkınmada öncelikli yöreler (KÖY), orta ölçekli endüstriler için organize sanayi bölgeleri (OSB) ve küçük ölçekli endüstriler için Küçük Sanayi Sitesi (KSS) olmuştur.

Planlı dönemde izlenen bölgesel gelişme olarak DPT ile İmar ve İskân Bakanlığı bölge planlaması alanında ortak çalışmalar yürütmüştür. Kısaca; ilk iki planda bölgesel planlama çalışmaları sürdürülmüştür. Üçüncü planda ise bölgesel planlama terk edilip Kalkınmadaki Öncelikli Yöreler(KÖY) geliştirilmesine öncelik verilmiştir. Dördüncü planda Doğu ve Güneydoğu gelişimi için çalışmalar yapılmış, beşinci planda tekrar eskiye dönülüp bölgesel planlama benimsenmiştir. Altıncı planda 16 bölge belirlenmesine karşın hiçbir çalışma olmamış, yedinci ve sekizinci planda ise, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve büyük kentlerin sorunları alanındaki konulara değinilmiş ve amaçlar vurgulanarak devam edileceği belirtilmiştir.

Planlı dönemde kırsal kalkınmanın, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Strateji Belgesinde kırsal kalkınmanın tanımı; kırsal alanda sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amacına yönelen, diğer taraftan çevresel ve yöresel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözeten, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerin, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü olarak yapılmış ve bu tanımlara uygun kırsal alanlarda kalkınma projeleri beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve kalkınmayı teşvik etmek amacıyla bölgesel ve kırsal kalkınma projeleri hazırlanmış uygulanmış ve uygulamaya devam etmektedir. Bu yönde hazırlanan ve ülkemizde uygulanan ve uygulamaya devam eden üç adet bölgesel kırsal kalkınma projesi ve altı adet kırsal kalkınma projesi bulunmaktadır.

Ülkemizde Uygulanan ve Uygulamaya Devam Eden Bölgesel Kırsal Kalkınma Projeleri

Ülkemizde uygulanan ve uygulamaya devam eden bölgesel kırsal kalkınma projelerinden önce planlı dönem öncesi başlamış olan birinci ve ikinci dönemlerde devam eden kalkınma projeleri vardır. Bunların ortak özellikleri kısaca; birçok fiziki problemin yaşanması, belli bir bölge sorunu çözümü için uğraşılması, yabancı uzmanların önerileriyle projelerin merkezden yürütülmesi yani halkın katılımının sağlanamaması ve hiçbir projenin uygulamaya geçirilememiş olmalarıdır.

I - Bölgesel Kırsal Kalkınma Projeleri

Ülkemizde uygulanan ve uygulamaya devam eden beş adet bölgesel kırsal kalkınma projesi vardır. Ortak özellikleri; DPT'nin sorumluluğundadırlar, fakat halkın katılımı da dikkate alınmıştır. Projeler uygulamaya yöneliktir ve bitir bitmez uygulamaya konulmuşlardır. Bunlar; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Bölgesi Projesi (DAP) ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKEP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma projesi ve Yeşilirmak Havza Gelişim Projesidir. Bunlardan üçü;

A- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

GAP ile ülkemizin güney doğusunda yer alan ve güneyi Suriye, güney doğusu Irak sınırı ile çevrili bölgeyi, zengin su kaynakları ve verimli topraklara kavuşturmak, tarımsal verimliliği ve buna bağlı olarak yöredeki sosyal ve endüstriyel geliştirmeyi sağlamak amaçlanmaktadır.

Bölgedeki Fırat ve Dicle nehirlerini tarımsal sulama ve enerji için kullanma düşüncesi için ilk fizibilite çalışmalarına 1960'lı yıllarda başlanmış ve GAP 1977 yılında başlamıştır. Bu proje ile ülkemizde doğan ve Türkiye toplam su kaynaklarının %28'ini oluşturan Dicle ve Fırat nehirleri üzerine 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve birbirine paralel 2 büyük sulama tüneli kurulması amaçlanmaktadır.

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan bu proje dünyanın 9 projesinden biridir. (Atatürk Barajı dünyanın 6. barajıdır.) Bu proje ile 8,5 milyon hektarlık alanın içinde yer alan toplam 3,1 milyon hektarlık tarım arazisinin 1,7 milyon hektarlık bölümü sulu tarıma, geri kalan 1,4 milyon hektarlık alan ise kuru tarıma açılacaktır. Bu proje ile yaklaşık 3,8 milyon kişiye iş olanağı sağlanırken, projenin 2010 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

GAP'ın toplam maliyeti 32 milyar dolardır. Bunun tahmini %76'sı (24,3 milyar dolar) genel bütçe ve bütçeden, genel tahsisten ve iç kaynaklardan, geri kalan % 24'ü (7,7 milyar dolar) işe çeşitli krediler şeklinde dış kaynaklardan karşılanacaktır.

GAP yatırım dönemlerinin 1990-2007 dönemi itibariyle yıllık seyri izlendiğinde GAP'a toplam kamu kaynaklarından yıllık ortalama %7 pay ayrılmıştır. 2008 yılında GAP Eylem Planı kapsamında tahsis edilecek olan ödenek ile bu oranın %12'ye yükseleceği beklenmektedir.

Projenin bugünkü geldiği yer; 2007 yılı sonuna kadar 25,6 milyar TL harcama yapılmış, nakdi gerçekleşme %62,2 olmuştur. (proje bedeli yaklaşık 41 milyar TL).

2008 Ocak ayı itibariyle 272.972 hektar alan sulamaya açılmıştır. GAP bölgesinde sulama yatırımlarının fiziki gerçekleşmesi 2006 yılı itibariyle %15 olmuştur.

GAP bölgesindeki biri Gaziantep diğeri Mardin'de olmak üzere 2 serbest bölge bulunmaktadır. 8 organize sanayi bölgesi (OSB) tamamlanmış, 11 OSB ise yatırım programında yer almıştır. İnşaatı devam eden 4 OSB'de de üretime geçilmiş olup OSB sayısı 12'dir.

Bölgede 2007 itibarıyla 25 Küçük Sanayi Sitesi (KSS) faal durumdadır. 12 KSS'nin yapım çalışmaları devam etmektedir.

Bölgenin sulu tarıma açılmasıyla birlikte sanayide önemli gelişmeler meydana gelmiş, sanayi sitesi sayısı iki katına çıkmıştır. GAP bölgesinde on kişiden fazla işçi çalıştıran işletme sayısı 1969'dur. Bu işletmelerde toplam 87566 kişi istihdam edilmektedir.

2006 yılı itibarıyla GAP'ta karayolu ağı uzunluğu 34975 kilometredir. Bunun 203 kilometresi otoyol, 5904 kilometresi devlet yolu, 507 kilometresi bölünmüş yol ve 28361 kilometresi köy yoludur.

Türkiye'nin devlet ve il yolu şebekesinin % 9,2'si, köy yolları şebekesinin % 10,1'i bölgededir ve bölgedeki köylerin % 98'i anayol ağına bağlanmıştır.

2002 yılında hazırlanan GAP BÖLGE KALKINMA PLANI 6 Kasım 2002 tarih ve 2002/48 sayılı Bakanlık Genelgesi ile tüm kuruluşlara gönderilmiştir. Bu Genelge:

- Sulama yatırımlarını tamamlanması
- Sağlık ve eğitim göstergelerinin ülke ortalamalarına getirilmesi
- Bölge doğal kaynaklarını korunması
- Kentsel nüfusu emme kapasitelerinin artırılmasına yönelik maddelerden oluşmaktadır.

GAP; gelecek kuşaklar için kendilerini geliştirebilecekleri, bir ortam yaratılmasını amaçlayan sürdürülebilirlik felsefesi üzerine kurulmuştur denilir ve amacı ve kurumsal yapısı göz önüne alındığında tam anlamıyla bir bölgesel gelişme projesidir denilir. GAP'ın kapsamında yapılan kamu yatırımlarının hedefi; insanı merkez alan sürdürülebilir insani gelişmenin sağlanması ifade edilir. Fakat sürdürülebilir gelişmede, ekonomik, sosyal ve çevresel araçların birbiriyle bütünleşik bir biçimde olması gerekir. Oysa sürdürülebilir insani gelişme anlayışı, bu üç temel bileşenden yalnızca birisi olan sosyal boyutu içermektedir. Bu yüzden bu projenin sürdürülebilir kabul edilmesi oldukça güçtür diyebiliriz.⁹

GAP'ın finansal kaynağı: GAP'a doğrudan ya da fiziki yapımını üstlenen firmalara kredi temin yoluyla dış kaynak sağlanmıştır.

9 Ayşegül MENGİ, Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme (AB ve Türkiye Örneği), Siyasal Kitapevi, Ankara, 2003, s.264-289

Dünya Bankası, bölgedeki baraj, santral ve sulama projeleri için kredi vermemiş ancak GAP sulamalarında etkinliği artıracak ve sosyal koşulları iyileştirecek projelere kaynak sağlamıştır.

Uluslararası finans kuruluşlarından ABD Eximbank, Almanya-İsviçre Bankalar Konsorsiyumu, Avrupa Yatırım Bankası ile Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu, Alman KfW ve Commezbank ile çeşitli hükümetler ve uluslararası kalkınma kurum ve fonlarından çeşitli yardım, hibe ve krediler temin edilmiştir.

B- Doğu Anadolu Projesi (DAP)

DPT Müsteşarlığınca desteklenen Doğu Anadolu Projesi (DAP) için, 1988 yılında “Doğu Anadolu Bölgesi Ana Planı” hazırlanmış ve DAP Ana Planı 1988 yılı yatırım programına bağımsız bir proje olarak dahil edilmiştir. Ana Plan 13 Kasım 1988 tarih ve 98129 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile tüm kamu kurum ve kuruluşları ile projeyi yöneten üniversitelere duyurulmuştur. 2001-2020 döneminde gereken yatırım miktarı 106,9 milyar dolardır.¹⁰

Yüksek Planlama Kurulu (YPK) DAP'a 2008 yılı sonuna kadar 106 proje için 266 milyon TL ilave ek kaynak aktarmıştır. Bunun 167 milyon TL'si sulama ve enerji yatırımı için harcanmış ve geri kalan miktarı da ulaştırma, eğitim, sağlık ve diğer kamu harcamalarında kullanılmıştır.¹¹

Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan 16 ili kapsamaktadır. Bu iller; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Bayburt, Elazığ, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van olup sosyo-ekonomik yönden geri kalmış illerimizin önemli bir kısmını teşkil eder.

Projenin uygulandığı bölgede iklimsel ve topoğrafik özellikler, bölgede hayvancılığı en yaygın faaliyet olarak çıkarmıştır.

1991 verilerine göre, hayvancılığın Gayri Safi Milli Hasıladaki (GSMH) payı: Ağrı'da % 48,8; Erzurum'da % 42; Tunceli'de % 47,8; Kars'ta %54,1; Erzurum'da % 29,7; Bingöl'de % 79,5; Siirt'te % 30,3; Bitlis'te % 48,5; Van'da % 58,4; Hakkâri'de % 85,9 ve Muş'ta % 42,3'tür.

Proje bölgesi, ülke yüz ölçümünün % 20'sini ve nüfusun % 4'ünü oluşturmaktadır. Proje bölgesinde kişi başına düşen milli gelir, Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısıdır.

¹⁰ <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>

¹¹ <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>

C- Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Projesi (DOKAP)

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon ve Bayburt illerini kapsamaktadır. Bu bölge en çok göç veren bölgedir. Türkiye Cumhuriyeti 1998 yılında Japon Hükümeti'nden Doğu Karadeniz Bölgesi için çok sektörlü bir bölgesel gelişme ana planı hazırlanmak üzere teknik işbirliği talep etmiştir.

Japon Hükümeti bu teknik işbirliği talebini kabul ederek konu ile ilgili olarak, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansını (JICA) görevlendirilmiştir. Japon heyeti ile yapılan görüşmeler sonucu hazırlanan "Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı Çalışma İş Tanıtımı" DPT Müsteşarlığı ile Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) arasında 17 Aralık 1998 tarihinde imzalanmıştır. Proje bitiş hedef yılı 2020 yılıdır.

Proje için 2000-2020 döneminde ihtiyaç duyulan yatırım 43,1 milyar dolar olmaktadır. Bunun 16,5 milyar doları kamu yatırımları olarak öngörülmüştür.

Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Projesinde (DOKAP) bazı hedefler;

- 1- DOKAP Bölgesi GRDP (Gayri Safi Bölgesel Yurt İçi Hâsılasının) 2020 yılına kadar % 5,8 artması (17,280 Dolar olması) öngörülmektedir.
- 2- 2020 yılında sektör payları, tarım için %8,5, sanayi için % 25,7 ve hizmetler sektörü için % 65,5 hedeflenmektedir.
- 3- Kişi başına GRDP (Bölgesel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) 2020 yılında 5,013 dolar olması hedeflenmektedir.
- 4- Mevcut yapıyı güçlendirmek için 8 proje geliştirilecektir. Bunlar; Trabzon-Rize koridorunun geliştirilmesi, iç taraftaki kent merkezlerinin geliştirilmesi, Karadeniz otoyolu, otoyol ağını iyileştirme, entegre liman ağının geliştirilmesi, telekomünikasyonun iyileştirilmesi, yüksek gerilim nakil hatlarının uzatılması, DOKAP-DAP-GAP ulaşımının geliştirilmesidir.¹²

II- İller Bazında Uygulanan Kırsal Kalkınma Projeleri

Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi, Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi'dir.

I- Çorum – Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye'de uygulanan ilk entegre kırsal kalkınma projesidir. Proje sadece tarımsal üretimi ve çiftçilerin sosyo-ekonomik durumlarını geliştiren bir yatırım ve hizmet

¹² JICA ve DPT, Kalkınma Bankası Yayınları. Mayıs 2000 Ankara, Çeviren; Ahmet KANDEMİR

planlaması olmayıp, aynı zamanda kırsal altyapıyı oluşturan yol, içme suyu, elektrik vb. gibi yatırımları da hedefleyen proje olarak planlanmıştır. 1974 yılında hazırlıkları tamamlanan proje, değerlendirilmeden sonra 22 Ocak 1976'dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Normal olarak 1976–1981 yılları arasında uygulanması gereken proje, 3,5 yıllık bir gecikme ile 1984 yılı ortalarında tamamlanmıştır.

Proje değerlendirme raporunda; Türk Hükümeti ile Dünya Bankası arasında yapılan anlaşmaya göre projenin toplam maliyeti Ocak 1975 fiyatlarıyla olan fiyat artışları dâhil 161,600 milyar dolar olarak tahmin edilen proje maliyeti, 207,200 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Uygulama dönemi içerisinde anlaşmada öngörülen zamana uyulmadığından, Dünya Bankası tarafından verilen 75 milyar dolar kredinin 72,1 milyar doları kullanılabilmiştir.

Projenin uygulanması sonunda;

- Proje ile nadasa bırakılan arazi % 46'dan % 20'ye inmiş,
- Sulu arazide % 100 ekim sağlanmış,
- Nadas alanları daraltılmasıyla özellikle buğday, arpa, yemelik baklagil ve yem bitkilerine ayrılan alan arttı ve dolayısıyla üretimleri de arttı. (Yemelik baklagile ayrılan alan 1997'de 9900 hektar iken bu miktar 1980'de 46000 hektara, yem bitkilerine ayrılan alan 1977'de 16700 hektar iken 1980'de 36140 hektara ulaşmıştır.
- Çorum'da buğday verimi proje başlamadan 1,4 ton/ha iken proje sonrası 2,3 ton/ha' a yükselmiş, aynı dönemlerde arpada verim 1,7 ton/ha dan 2,3 ton/ha'a yükselmiştir.
- Çankırı'da ise buğdayda verim proje başlamadan 0,9 ton/ha, proje sonrası verim 2,2 ton/ha olurken aynı dönemlerde arpada verim 0,9 ton/ha dan 2,5 ton/ha' a yükselmiştir.
- Proje kapsamında gerçekleştirilen (hamam, çamaşırhane gibi) bazı sosyal alt yapılar köy halkınca hiç kullanılmamış, 66 hamamdan 11'i daha ilk günden fırına dönüşmüştür.
- Projede tarımsal sanayinin kurulması ve ormancılık faaliyetlerinin yürütülmesi öngörüldüğü halde fizibilite çalışmaları olmadığından konular projeden çıkarılmıştır.
- Büyük ve küçük sulama projeleri ile yol ve içme suyu ve elektrik gibi altyapı hizmetleri bazı gecikmelerle tamamlanabilmiştir.¹³

¹³ <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/10.komisyon.pdf>

2- Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Ülkemizde uygulanan ikinci kırsal kalkınma projesidir. Proje 1976 yılında gündeme gelmiş 1980 yılında DPT, Tarım Bakanlığı ve FAO–Dünya Bankası ortak çalışması ile 5 Mart 1982'de yürürlüğe girmiştir. Proje süresi beş yıl olmasına rağmen gecikmeler nedeniyle 1982 yılında başlaması gereken proje 1984'te başlamış ve bitiş süresi 30 Haziran 1988 tarihine kadar uzatılmıştır. Daha sonra bir yıllık daha ikinci bir uzatma alınmıştır.

Proje toplam maliyeti 137 milyon dolar olup bunun 40 milyon doları Dünya Bankası, 20 milyon doları ise IFAD tarafından karşılanmıştır. Ancak üç yıllık uzatmaya rağmen temin edilen 60 milyon dolarlık dış kaynaklı kredinin 45 milyon doları kullanılmış olup 77 milyon dolarlık kısmı bütçe öz kaynaklarından karşılanmıştır. Sonuç olarak proje ile:

- Gelir ve istihdam alanında sağlanan, gelişmelerle Erzurum ve diğer illere olan göç azalarak % 12,5'ten % 5,9'a gerilemiştir.
- Tarımda mekanizasyon seviyesi yükselirken, yapay gübre kullanımı yaygınlaşmış ve buna bağlı olarak da verimde önemli artışlar kaydedilmiştir. Bu artışlar; tahıl, baklagiller, yem bitkileri ve patatesten %8'den % 62 seviyelerine yükselmiştir.
- Yaklaşık 1200 çiftçi çeşitli konularda (hayvancılık, arıcılık, bitkisel üretim ve traktör bakımı gibi) eğitilmiştir.
- Proje ile 192 köye içme suyu götürülürken köy yolu yapım ve onarımında % 196,8'lik bir artı olurken, stabilize yol yapım ve onarımın da bu artış oranı % 70,3 olmuştur.
- Proje ile 42,055 çiftçiye 18,800 TL'lik kredi kullandırılmıştır.

3- Bingöl - Muş Kırsal Kalkınma Projesi

Proje 1988 yılında hazırlık sürecini tamamlamış ve yedi yıllık bir süreçte tamamlanmıştır. 52.500.000 dolar olan proje bedelinin 20.500.000 doları dış kaynaklı olup Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından karşılanmıştır.

Proje ile yörede yaşayan 35.000 ailenin gelir ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Özellikle kadınların yaşam düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

4- Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Proje 1991-2001 yılları arasında uygulanmış ve 40.500.000 dolarlık bir bütçeye sahiptir. Bu proje bedelinin 16,4 milyon dolarlık kısmı IFAD tarafından karşılanmıştır.

Tüm kalkınma projelerinde olduğu gibi bu projede de yoksul çiftçi ailelerinin gelirlerinin artırılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır ve ilin tarım, hayvancılık,

sulama, ormancılık faaliyetlerini geliştirmek ile köy yolları ve köy içme suları gibi alt yapıların yapılmasını sağlamak yörenin gelişmesine katkıda bulunmak projenin hedefi olmuştur.

5- Erzurum – Sivas Kırsal Kalkınma Projesi

Proje 2004-2010 yılları arasında 30.040.000 dolarlık bir bütçe ile planlanmış ve dış kaynak olarak IFAD 13,1 milyon dolarlık kısmını karşılayacaktır. Sosyal ve tarımsal altyapının ve yaşam standardının yükseltilmesi suretiyle köyden kente göçün önlenmesini amaçlayan bir projedir. Projeden direkt olarak 50.000 kişinin faydalanacağı hedeflenmektedir. Ayrıca proje belirli kıstaslara göre seçilecek en fakir 200 köyde uygulanacak ve 2000 kişi proje içinde yer alacaktır. Köy seçimine 2004 yılının ikinci yarısında başlanmıştır.

6- Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Tarım ve Köy işleri Bakanlığı koordinatörlüğünde, Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından uygulanan projenin ikrazı 23 Ekim 1995 tarihinde IFAD ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmıştır. Ancak ikraz anlaşmasındaki tadilat nedeniyle yapılan ikrazdaki değişiklik 31 Aralık 1998 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmış ve yapılan ikraz değişikliği ile projeye ORKÖY fonu dahil edilmiş ve projenin bitiş tarihi 31 Aralık 2004 olarak belirlenmiştir. Ancak daha sonra ikrazın sona erme tarihi sırasıyla 31 Aralık 2005 ve 30 Haziran 2006 olarak belirlenmiştir.

Toplam proje bedeli 59,7 milyon dolar olup bu bedelin 21 milyon dolarlık kısmı Türkiye Cumhuriyeti, 4 milyon dolarlık kısmı projenin faydalanıcıları ve 6,6 milyon dolarlık kısmı Ziraat Bankası tarafından karşılanırken diğer taraftan 20 milyon dolarlık kısmı IFAD, 12,3 milyon dolarlık kısmı (bu kaynağın 8,1 milyon doları kullanılmıştır.) İslam Kalkınma Bankası'ndan dış kaynak olarak tedarik edilmiştir.

Proje ile Ordu ilinde 140, Giresun ilinde 140 köy olmak üzere 280 köy proje kapsamına alınmıştır.

Bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma projelerinden farklı olarak Ordu-Giresun kırsal kalkınma projesi çalışmalarında hedefler ve ihtiyaçların tespiti, köy seviyesinden başlatılmıştır.

İlk defa bir kırsal kalkınma projesinde köy kalkınma planları hazırlanmış ve bu planlar çerçevesinde proje köylerinde faaliyetler sürdürülmüştür.

Bu proje ile kırsal kalkınma hedeflenmiş, köy kalkınma planlarına uygun olarak gerçekleştirilen faaliyetlerde çiftçinin gönüllüğü ve maliyete katkısı esas alınmıştır.

B- 1999'dan (Helsinki Zirvesinden) Günümüze Kadar Olan Dönem

1980 sonrası neoliberal politikaların egemen oluşu devletin ekonomiyi hızla yönlendirmesiyle merkezîyetçiliğin bölgesel ve kentsel mekanizmalara etkinliği hızla azaltılmıştır. Devletin böylece tarım sektörü gibi üretken sektörlerde etkinliği azaltılmış ve girişimcilik rolü kısımlmıştır. Küreselleşmeyle birlikte kapitalist bölge yönetim modelleri AB uyum süreci kapsamında denenmeye devam etmiştir. Türkiye'de merkezîyetçi yönetim içerisinde il sayısının fazlalığı ve bunun etkin bir ulusal yönetim ve kalkınma politikasını da engellediği şeklindeki kabullerle birlikte yeni bir formül bulunmuştur. Bu, 8 Şubat 2006'da yürürlüğe giren "Bölge Kalkınma Ajansları"dır. Kalkınma Ajansları; yönetim mekanizmasıyla yürütülen, neoliberal yeni bölgeci yaklaşımlara uyumlu, kamu kesimi-özel kesim- sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğine dayanan, kaynakların etkin ve yerinde kullanımını sağlamaya çalışan ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmayı hedefleyen bir bölge yönetimi modelidir. Kalkınma Ajanslarının en önemli özelliklerinden biri de küresel çapta bölgelerarası rekabeti hedefleyen politikaları hayata geçirmesidir.

AB'nin 1999 yılındaki Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin AB üyeliğine aday bir devlet olduğu ve diğer aday ülkeler gibi, mevcut Avrupa Stratejisi doğrultusunda reformlarını hızlandıran ve destekleyen bir katılım öncesi stratejiden yararlanması kararlaştırılmıştır. Söz konusu kararın ardından 2001 yılında AB konseyi Türkiye-AB Katılım Ortaklığı Belgesini onaylamış, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de AB kazanımlarının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programı (UP) kabul etmiştir.

Daha sonra Avrupa Komisyonu 2001 yılı Ekim ayında diğer aday ülkelerden olduğu gibi Türkiye'den de 2004-2006 dönemini kapsayan bir Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖÜKP) hazırlamasını talep etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Ön Ulusal Kalkınma Planını, (2004-2006) Yüksek Planlama Teşkilatının 22 Aralık 2003 tarih ve 2003/61 sayılı kararıyla kabul etmiştir.¹⁴

Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖÜKP) doğrultusunda katılım öncesi mali yardımların kullanılmasına adına 11 bölgede AB hibeleriyle sağlanan bölgesel gelişme programları başlatılmış ancak AB fonlarından yararlanacak bölgelere yönelik kalıcı ve işlevsel bir yapı halen oluşturulamamıştır.

3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla birlikte, ülkemiz ile AB arasındaki ilişkilerde de yeni bir döneme girilmiştir.

Uluslararası yükümlülükler, AB'ye üyelik süreci ve tarımsal yapıda hızlanan dönüşümün kırsal kesimde ortaya çıkardığı uyum sorunlarını çözmek ve kırsal kalkınma proje

¹⁴ <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>

ve faaliyetlerine çerçeve oluşturmak üzere 2006 yılında Ulusal Kalkınma Stratejisi hazırlanıp yürürlüğe girmiştir.

2005 ve 2006 yıllarında köy altyapılarının iyileştirilmesi amacıyla il özel idareleri ile mahalli idare birliklerine doğrudan kaynak tahsis edilmiş ve Köylerin Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES) uygulamaya konulmuştur. Ancak köy yerleşim alanlarının dağınık olması nedeniyle yeterli olumlu sonuç alınamamıştır (9. Kalkınma Planı).

AB Fonları

Ekonomik kalkınma bakımından AB içindeki farklılıkları azaltılmak ve Birlik içindeki sosyal uyumu artırmak üzere 4 adet yapısal fon oluşturulmuştur. Bunlar;

- Avrupa Sosyal Fonu (ASF)
- Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF)
- Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF)
- Balıkçılık Yönlendirme Fonu (BYF)

AB'nin yapısal fonları, sadece özel olarak belirlenmiş bölgelerde, spesifik amaçlara ulaşmak için harcanmak üzere oluşturulmuş, özel plan ve programlama dönemlerine sahip ve önceden belirlenmiş bütçe kurallarına ve yasal düzenlemelerine göre harcanabilen hibe niteliğinde karşılıksız mali yardımlardır.

Sonuç

Kırsal kalkınma, günümüzde sadece sektörel bir yaklaşım ve tarımsal kalkınma boyutu ile sınırlı kalmayıp, büyüme yerine İNSANİ KALKINMA, üretim yerine KALİTE PAYLAŞIMI, satış yerine PAZARLAMA, ulusal ölçek yerine YEREL HALK, hizmet götürme yerine BİRLİKTE YAPMA gibi yeni yaklaşım ve anlayışlara özen gösteren bir tedbirler bütünü olarak değerlendirilmektedir.¹⁵

Kırsal Kalkınma konusunda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki girişimler daha ziyade ülkenin o günkü durumuna göre ve mutlaka yapılması gereken çalışma ve uygulamalardır. (Köy Kanunu, yapılması bu çalışmaların yapılabilmesi için gereken İktisat Kongresi ve Köy Enstitüleri gibi) Daha sonra 1950 yıllarda başlayan planlı dönemde ise artık ülke kalkınmasına daha kapsamlı katkıda bulunacak bölgesel ve iller bazında hazırlanan bir kısmı dış kaynak destekli projelerin uygulandığı entegre projeler dönemi başlamıştır. 1980'den sonra tarım faaliyetlerinin azalması; neoliberal politikalarla birlikte iç ticaretin tarımın aleyhine dönmesi, fakat hükümetlerin IMF'ye ve Dünya Bankası'nın sözünden geri dönmeye çalışmamasıdır. Bunun sonucu eşit olmayan koşullardaki serbest rekabetin sonuçlarının tarımı olumsuz etkilemesidir. Geç kapitalistleşmiş bir ülke

15 www.ormuh.org.tr/attachments/304_KK%20Çalışt%5B1%5D...doc

olan Türkiye, yapısal uyum politikalarıyla tarım konusunda devletin daraltılması ve son tarım reformuyla da yabancı sermayenin ülkede serbestleşmesini sağlamıştır. Durum böyle olunca tarım Türkiye'deki tarım üreticileri çok uluslu sermayedarlar karşısında korumasız kalmıştır. Daha sonrada AB'ye üyeliğin kabulünün gerçekleştiği 1999 yılından itibaren günümüze kadar olan dönem ise 40 yılı aşkın planlı dönemin kırsal kalkınma alanındaki deneyimini bir tarafa bırakarak ülkenin sosyolojik ve ekonomik gerçeklerine uyumlu kırsal kalkınma çalışmaları yerine, AB standartlarına uygun, verilen şablon içinde kalan (ülkenin sosyal kültürel ve ekonomik yapısına bakılmaksızın, uluslararası şirketlerin ülkemizi sömürmesine uygun projeler) ve kaynağı AB hibeleriyle karşılanan projelerin yapıp uygulandığı dönemdir. Bu dönem AB menüsünden seçme yapılmak zorunda bırakılan bir dönemdir. Ayrıca kalkınma ajanslarının varlığı şirket gibi kurulduklarından bölge planları hazırlığı konusunda küçük bir azınlığın söz sahibi olmasını sağlayacak bu da demokratik olmayan bir duruma yol açacaktır.

Bu açıklamalar sonunda yukarıda belirtilen dönemlerdeki uygulamaların kısa değerlendirilmesini şöyle yapabiliriz;

- 1924 yılında çıkarılan "Köy Kanunu'nun" koşullarına göre güncelleştirilememiş, köylerin yeterli bütçeye kavuşturulması için gerekli mali düzenleme yapılmamıştır.
- Toprak reformu gerçekleştirilememiştir ve bu fırsat kaçırılmıştır.
- Tarımsal verimliliğin artırılması ve sermaye kullanımının rasyonelliği sağlanamamıştır.
- Bölgeler arası ve kırsal ile kentsel kesimin arasındaki gelişmişlik farkı azaltılamamış ve köyden kente göç durdurulamamıştır.
- Kırsal alandaki sağlık ve eğitim sorunu çözülememiş, bu soruna katkı sağlayacak "Köy Enstitüleri" uygulaması politik kaygılar nedeniyle uygulamadan kaldırılmıştır.
- Kırsal alanda pazarlama örgütleri kurulamamıştır.
- Sosyal güvenlik kırsal alanda tam olarak yaygınlaştırılamamıştır. (çocuk ve kadın işgücü sürekli istismar edilmiştir ve edilmeye devam etmektedir.)
- Kırsal kalkınma projeleri hazırlanırken hedef kitlenin istekleri dikkate alınmamış kırsal yapı değerlendirilmeden ekipman alımı yapılarak büyük ölçüde israf yapılmıştır.
- Projeler her aşamada bürokrasinin ağır işlemlerinden dolayı olumsuz etkilenmiş (bitiş süreleri uzamış) ve büyük maddi kayıplara neden olunmuştur.
- Projelerde kullanılan dış kaynaklar iyi değerlendirilememiştir.
- Projelerin hazırlanması aşamasında gerekli fizibilite çalışmaları yapılmadığından bölge ile ilgili önemli konular çözülememiştir.

Kaynakça

- Ayman Güler Birgül**,(2005) Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları, İmge Kitapevi, Ankara
- Ataay Faruk**,(2007) Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması, de ki yayınları
- Canatan Bilal**,(2001) Yerellik İlkesi, Galeri Kültür Yayınları, Ankara
- Dinler Zeynel**,(2001) Bölgesel İktisat, Ekin Kitapevi
- Jica ve DPT**, Kalkınma Bankası Yayınları. Mayıs 200 Ankara, Çeviren; Ahmet KANDEMİR
- Kayasü Serap**,(2003) Yerel/Bölgesel Kalkınma ve Rekabet Gücünün Arttırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları, Asker matbaacılık, İstanbul
- Kendir Hülya**,(2003) Küreselleşen Tarım ve Türkiye’de Tarım Reformu, Praksis, sayı:3
- Mengi Ayşegül**,(1998) Avrupa Birliğinde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler, İmaj Yayıncılık, Ankara
- _____,(2003) Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme(AB ve Türkiye Örneği), Siyasal Kitapevi, Ankara
- Oksam Arie Natasha Lolngwort Yıldız**,(2005) Turkey’s Economy and Regional Income Distribution, içinde; Alison Burrell & Arie Oksam (eds) Turkey in the European Union: Implications for Agriculture, found and Structural Polcy, the Netherleand, CABI Publishing
- Özdiñç Kendir, Hülya**,(2007) Türkiye’de Neoliberal Dönemde Bölge Yönetimi Arayışları: Türkiye Deneyimi
- T.C Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi**,(2008) Başbakanlık
- TÜİK; Türkiye İstatistik Kurumu**, 2007 Nüfus Sayımı
- İnternet Kaynakları**
- ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf
- <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>
- <http://www.khgm.gov.tr/>
- www.ormuh.org.tr/attachments/304_KK%20Çalışt%5B1%5D...doc
- <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/10.komisyon.pdf>